

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra teologické etiky a spirituální teologie

Robert Řezník

**Role mravních autorit V. Havla, L. Walesy a Jana
Pavla II. pro pád totalitních režimů**

Diplomová práce

Vedoucí práce: JUDr. Cyril Svoboda

Praha 2018

Čestné prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 25. dubna 2018,

Robert Řezník

Bibliografická citace

ŘEZNÍK, Robert. *Role mravních autorit V. Havla, L. Walesy a Jana Pavla II. pro pád totalitních režimů*. Praha, 2018. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta. Vedoucí práce Cyril Svoboda.

Anotace

Práce se zaměřuje na úpadek totalitního režimu a na kořeny protikomunistického odporu. Vyjadřuje vzednutí občanského odporu který iniciovali hlavní protagonisté tohoto celospolečenského revolučního vzmachu. Najevo vysvitne odvaha tří hrdinů své doby.

Klíčová slova: totalitní režimy, Solidarita, Katolická církev, dissent, svoboda, komunistická strana, identita, demokracie, hodnoty

The role of the moral authorities of V. Havel, L. Walesa and John Paul II. in the fall of totalitarian regimes.

Abstract

The theme of the thesis is the fall of the totalitarian regime and the roots of anti-communist opposition. The thesis is focused on the rise of civil resistance, which was initiated by the main protagonists of this society – wide revolutionary expansion. The courage of these three heroes of their age will be shown.

Keywords: totalitarian regimes, Solidarity, Catholic church, dissent, freedom, communist party, identity, democracy, values

Rozsah: 193 278 znaků

Poděkování

Tímto bych chtěl srdečně poděkovat všem, kteří mi poskytli podporu při vzniku této diplomové práce, zvláště pak bych chtěl poděkovat mému vedoucímu práce JUDr. Cyrilovi Svobodovi, u kterého jsme našel velkorysé pochopení i pomoc a podnětné připomínky.

Obsah

ÚVOD	6
1. Období totality	10
2. Působení Václava Havla v disentu	13
2.1 Počátky působení a občanská společnost	13
2.2 Český underground a Charta 77	17
2.3 Václav Havel a 80. léta	26
2.4 Sametová revoluce	30
3. Protirežimní působení Lecha Walesy	36
3.1 Osobnost Lecha Walesy	36
3.2 Vznik uskupení Solidarita	38
3.3 Lech Walesa katolík	48
3.4 Nová situace v Polsku	51
4. Jan Pavel II. jako morální autorita	54
4.1 Osobnost Jana Pavla II.	54
4.2 Jan Pavel II. a komunistický režim	55
4.3 Jan Pavel II. a Solidarita	65
4.4 Návštěva Jana Pavla II. v Československu	67
5. Vyhodnocení výzkumných otázek	71
5.1 Jaké jsou obecné znaky mravního vůdcovství?	71
5.2 Jaké znaky všechny vybrané osobnosti spojují?	74
5.3 Jakým způsobem byla každá z vybraných osobností ovlivněna prostředím, v němž vyrůstala?	75
6. Diskuse	78
ZÁVĚR	82
Literatura	84
Internetové zdroje	84
Literární zdroje	86

ÚVOD

Totalitní režimy představují nedílnou součást české, potažmo československé historie. Každý z občanů se musel vlastním způsobem vyrovnat s morálními a existenčními nároky, které na něho byly v době nacistické a později komunistické nadvlády kladeny. Zkušenost druhé světové války způsobila, že většina občanů evropských států se potřebovala zaměřit zejména na obnovu vlastní země a na mírové soužití s ostatními státy. Proto mnozí uvěřili, že hesla o revoluci a převratu, které hlásala komunistická strana zastoupená zejména sovětskými osvobozeneckými armádami, jsou pravdivá, a vláda dělnického lidu přinese vytoužený mír a rychlý návrat k prosperitě.

Osvobození Prahy Rudou armádou se stalo základem komunistického obrazu konce druhé světové války, zvláště pak s přihlédnutím k předválečným záříjovým událostem roku 1938 v Mnichově, kde došlo k podpisu mnichovského diktátu o postoupení Sudet Německu za účasti A. Hitlera, E. Daladiera, B. Mussoliniho a N. Chamberlaina, což byla faktická rezignace Francie na spojení s ČSR a její uvržení do izolace. To se v poválečných letech stalo důvodem větší otevřenosti vůči SSSR.

Teprve padesátá léta, krutosti, které představitelé vlády lidu na svých lidech páchali a označovali je za nezbytný krok, a nemožnost na tyto krutosti, omyly a nespravedlnosti poukázat či se jim bránit, přinesla jisté vstřízlivění. Občané tehdejšího Československa však byli soustředěni na udržování vlastních osobních světů, a problémy přesahující rámec tohoto světa nechtěli či nedokázali reflektovat, jelikož mnozí z nich byli prostě zastrahováni.. Větší část z nich věřila ve šťastnější a světlejší zítřky, které jim sovětská nadvláda přinese, avšak několik odvážlivců se již počátkem šedesátých let snažilo, alespoň na lokální úrovni, poukázat na absurditu státního zřízení, na protiklady, které strana hlásá a následně činí, a též na nespravedlnosti páchané na vlastních občanech.

Jedním z těchto občanů byl Václav Havel. Nadaný spisovatel a dramatik, syn dobře materiálně zabezpečených rodičů, který nepochybně disponoval mnoha osobními důvody ke vzdoru vůči komunistickému režimu. Přesto však jeho protest nevycházel pouze z osobní zášti či touze po pomstě. Sám sebe spíše vnímal jako spisovatele, se všemi právy a povinnostmi, které z tohoto postu vyplývají.

Václav Havel byl v zásadě člověk politický, který po celý život zaujímal politické postoje, což se promítalo i v jeho hrách, jež se dotýkaly zásadních společenských témat.

Teprve když mu bylo znemožněno toto povolání vykonávat, byl přesunut do pozice, v níž ho jeho blízcí a postupně také veřejnost vnímali jako opozici, člověka, který z principu svého bytí vzdoruje poslušnosti systému. On sám si byl vědom toho, že je sledován a posuzován na základě okolností, do kterých se narodil, které nikterak nemohl ovlivnit, a provinil se pouze tím, že postupoval podle občanských práv, které komunistická strana, stejně jako západní země, zahrnula do ústavy svých států. V praxi však tato práva byla vykládána a uplatňována dle zcela odlišných principů, nežli jak tomu bylo v západních zemích. Václav Havel se nechtěl stát součástí tohoto pokřiveného vnímání občanských práv, neboť by se tím protivil vlastním morálním pravidlům, a proto nepřestal tomuto režimu vzdorovat až do jeho pádu.

Po uplynutí více než dvaceti pěti let od pádu komunismu v Československu však mnozí občané roli Václava Havla zpochybňují, domnívají se, že byl spíše kolaborant režimu nežli disident, a jeho spolupráce se západními médii byla schválena a domluvena, toto vnímání však není správné. V mnoha rozhovorech, které v sedmdesátých a osmdesátých letech poskytl západním médiím, se odráží jeho vnitřní přesvědčení o zřůdnosti komunistického zřízení, se kterým nemůže slušný člověk kolaborovat. Zároveň si však uvědomuje a hluboce respektuje rozhodnutí každého člověka, jeho osobní svobodu a právo na sebeurčení. Snaha oficiálních československých médií učinit z něho odpadlíka a kriminálního také podporuje tvrzení, že Václav Havel s režimem nikterak nespolupracoval.

Podstatou této práce bude analýza dostupných primárních a sekundárních pramenů, které mohou doložit tvrzení, že Václav Havel a jeho spolupracovníci představovali klíčové postavy, které napomohly pádu totalitního režimu v Československu. Podobným způsobem jako Václav Havel v Československu, také Lech Walesa pomohl k pádu komunistického režimu v Polsku. Analýza dostupných pramenů pomůže odhalit, zdali mezi oběma osobnostmi existují určité společné prvky, nakolik jeden druhého inspirovali, a v čem spočívaly rozdíly v chápání morálních postojů jedince vůči společnosti.

Kromě výše zmíněných osobností je nezbytné zmínit také papeže Jana Pavla II. Jeho působení v období pádu totalitních režimů představuje klíčový bod v chápání role církve širokou veřejností. Komunistický režim jakoukoliv církevní instituci potíral, a samo křesťanství, alespoň v Československu, bylo rozděleno do několika církví, které

spojoval zejména útlak od oficiálních politických představitelů. Analýzou dostupných materiálů bude zjištěno, do jaké míry mohla osobnost Jana Pavla II. ovlivnit průběh revoluce v jednotlivých postsocialistických státech, a nakolik jeho vnímání morální odpovědnosti církve vůči věřícím i nevěřícím občanům určilo chápání role církve při budování nových států. Závěrečné shrnutí nabídne porovnání morálních postojů všech tří zmíněných osobností.

Cíl práce

Cílem této práce je analýza a porovnání role mravních autorit Václava Havla, Lecha Walesy a Jana Pavla II., kterou představovali pro pád totalitního režimu v sovětském bloku. Totalitním režimem je zde myšlen sovětský režim, jehož představitelé setrvali u moci mezi lety 1948 až 1989. Základem práce je premisa, že všechny tři vybrané osobnosti představovali pro své spoluobčany morální autority, a svými rozhodnutími a činy tuto roli naplnili.

Výzkumná otázka

V rámci diplomové práce bude řešena jedna hlavní a dvě dílčí výzkumné otázky. Hlavní výzkumná otázka je následující:

- Jaké jsou obecné znaky mravního vůdcovství?

Dílčí výzkumné otázky zní:

- Jaké znaky všechny vybrané osobnosti spojují?
- Jakým způsobem byla každá z vybraných osobností ovlivněna prostředím, v níž vyrůstala?

Metodologie

Práci je rozdělena do tří kapitol, z nichž každá je rozčleněna na další podkapitoly. Podstatou práce je analýza primárních a sekundárních literárních pramenů, které dokládají, jakým způsobem se každá z vybraných osobností zasadila o konec totalitního režimu a poklidný přechod k demokracii. Součástí analýzy je studium odborných historických knih, novinových článků uveřejněných v sedmdesátých a osmdesátých letech v československých veřejnoprávních médiích, biografii těchto osobností i jejich vlastní díla. Důraz je kladen zejména na morální stránku jejich osobnosti a na okamžiky, které dokládají jejich charakter.

Nedílnou součástí práce je také závěrečná diskuse, v níž jsou všechny tři osobnosti porovnány, jsou zdůrazněny jejich společné a rozdílné vlastnosti a možné odůvodnění těchto výsledků.

1. Období totality

Období totality, o kterém tato práce pojednává, je charakterizováno nadvládou jedné strany, která držela ve své moci všechny složky legislativní, exekutivní a občanské společnosti. Hlavní zájem je zasazen do období mezi lety 1960 – 1990, v němž se odehrálo několik důležitých změn, formujících podstatu českého, slovenského i polského národa. Totalitní režim, vedený Komunistickou stranou Československa, se však chopil moci již v roce 1948.

K nástupu moci dopomohl komunistům vývoj událostí po druhé světové válce, zejména „významný podíl na protifašistickém odboji, vzrůst popularity Sovětského svazu jako vítěze nad nacistickým Německem, poválečný radikalismus obyvatel, oficiálně propagovaný politický program i slabost a nejednotnost nekomunistických stran“ (Bárta, 2010). Důležitou skutečností byl také mezinárodní souhlas evropských mocností a USA, který svěřil Československo do područí Sovětskému Svazu. Svou sílu komunisté potvrdili vítězstvím v parlamentních volbách v květnu roku 1946, ve kterých v celostátním měřítku získali nejvíce hlasů. Občané - voliči v této době komunismu skutečně věřili, a proto nikdo neprotestoval, když na nejvyšší post usedl předseda KSČ Klement Gottwald a komunističtí ministři obsadili rozhodující ministerstva. „Komunisté se v té době usilovně připravovali na převzetí moci a likvidaci demokratického režimu v republice, přičemž nevyklučovali ani možnost ozbrojeného převratu, vedoucí pozice v armádě a v Bezpečnosti se proto snažili obsadit svými lidmi“ (Bárta, 2010).

K rozhodujícímu střetnutí v boji o moc došlo v únoru 1948. Část nekomunistických ministrů podala na protest proti postupu komunistů demisi, přičemž spoléhala na podporu prezidenta Edvarda Beneše. Po komunistických odvetných akcích byly uspořádány volby, kde mohli být reálně voleni pouze komunisté nebo jejich bezvýhradní stoupenci. Bárta zdůrazňuje, že „voliči však měli na výběr pouze možnost hlasovat pro tzv. jednotnou kandidátku Národní fronty (kde vystupovali výhradně komunisté nebo lidé souhlasící s jejich politikou) nebo do volebních urn vhodit neoznačený, tzv. ‚bílý lístek‘. Výsledky voleb si komunisté přesto ještě upravili a hlásili tak podporu více než 90 procent voličů.“ (Bárta, 2010).

Československo se tak stalo státem jediné mocenské politické strany – komunistické, ostatní politické strany existovaly pouze formálně, bez podílu na skutečné moci. Prakticky „politický režim v Československu naplňoval znak totalitarismu podle

Friedricha a Brzezinského – existenci jediné masové politické strany. Od sovětského komunistického vzoru se Československo odlišovalo pouze formální existencí jiných politických stran než komunistické“ (Vodička, 2007, s. 79). Následkem převratu a komunistických represí opustily desetitisíce lidí po únoru 1948 republiku a emigrovaly do západních států, „řada z nich v přesvědčení, že studená válka vyvrcholí válkou opravdovou a oni se vrátí se zbraněmi po boku armád demokratických států. Státní bezpečnost získala výrazné pravomoci a kromě teroru jí sloužila mohutná celostátní síť donašečů a udavačů.“ (Bárta, 2010).

Padesátá léta znamenala mocenský útlak československých občanů, kteří byli režimu nepohodlní. Toto období vyústilo v silně pokřivené chápání občanských práv a povinností. Lidem byl znárodněn majetek a mnozí z nich byli ve vykonstruovaných procesech exemplárně potrestáni. Představitelé komunistické strany požadovali, aby „rezoluce, žádající co nejprísnější tresty, sepisovaly pracovní kolektivy, strany Národní fronty i masové organizace, čímž mohly být prezentovány jako „vůle lidu“. Do kampaně komunisté zapojili i děti. Ve školách povinně poslouchaly zprávy z procesu a do kampaně byl zahrnut i dětský časopis Pionýr. Rezoluce dětí také žádaly co nejprísnější potrestání obžalovaných a děti slibovaly podobně jako pracující splnění závazku a úkolu.“ (Formánková, 2007, s. 25–30). Přitom děti „nepřátel komunistického zřízení“ byli sami perzekuováni, zatímco potomci dělníků byli protežováni a vyzdvihováni. „Dělníci měli nahrazovat pracovníky, kteří museli odejít během čistek, a obsadili tak velkou část vedoucích pozic úřadů státní správy, průmyslu i zemědělství. I zde nebyla rozhodující odbornost a připravenost, ale správné politické přesvědčení, tj. bezvýhradná podpora komunistické politiky.“ (Bárta, 2005). Občané brzy zjistili, že základní práva, jako právo na sebeurčení či na vlastní názor, jsou nejen neaplikovatelná, nýbrž přímo potírána.

Morální krize byla neodlučitelně spjata s krizí průmyslovou a ekonomickou. Průmyslové podniky „byly sdružovány podle sovětského vzoru do velkých organizačních celků, což v praxi vedlo k odstranění konkurence a pracovní iniciativy, a stalo se spolu s preferencí těžkého a zbrojního průmyslu a s budováním nepřiměřeně velké armády jednou z příčin vleklé ekonomické krize režimu“ (Bárta, 2010). Dalším důvodem ekonomické krize byla zemědělská politika. „Přestože před a krátce i po únoru 1948 komunistické vedení prohlašovalo, že velká družstva po sovětském vzoru u nás

zřizována nebudou, byl již na začátku roku 1949 schválen zákon o zakládání jednotných zemědělských družstev (JZD). Předpokládalo se, že lidé do nich budou vstupovat dobrovolně, ve skutečnosti tomu tak často nebylo a lidé byli ke vstupu do JZD nuceni nevybíravým nátlakem.“ (Bárta, 2010). Morální oploštělost se tedy stala způsobem přežití. Ti, kdož s tímto zacházením nesouhlasili, byli násilně umlčeni.

Totalitní režim počátku šedesátých let, kdy se začíná výrazněji projevovat osobnost Václava Havla, se cítil, i „přes jisté uvolnění po smrti vysokých stranických funkcionářů Brežněva a Gottwalda, silný, a vládce a strana mají nadále pod totální kontrolou všechny prostředky masové komunikace“ (Balík, Kubát, 2004, s. 36). Prostřednictvím těchto prostředků masové komunikace je vysvětlováno a předkládáno právě to, co má společnost vědět. Pokračuje „účelová propaganda, která si klade za cíl získat masy a udržet je v poslušnosti. Prostředky používané pro získání jejich náklonnosti jsou účelové lži, demagogie a přizpůsobení reality ideologii.“ (Arendtová, 2000, s. 473). „Hlavním smyslem a cílem propagandy v totalitním režimu není jen přesvědčení masy, ale především shromáždění moci“ (Arendtová, 2000, s. 498). Každý svobodnější projev byl potírán, kritika se nepřipouštěla, umělci a inteligence byli přísně sledováni a jejich díla cenzurována. V opozici se často objevovali i ti, kteří nezamýšleli protestovat proti podstatě politického zřízení, avšak nechtěli se nechat spoutat nastolenými pravidly a snažili se žít dle svého nejlepšího vědomí a svědomí.

2. Působení Václava Havla v disentu

Václav Havel představuje jednu z velmi důležitých postav českých dějin. Pocházel z poměrně bohaté rodiny. Václav Maria Havel, otec Václava Havla, byl velmi významný stavební podnikatel. Podílel se na stavbě vilové čtvrti na Barrandově s velkým společenským areálem Barrandovské terasy. Spolu s T. G. Masarykem založil v roce 1921 v Československu organizaci Young Men's Christian Association (YMCA, celosvětová mládežnická organizace). Jeho matka byla Božena Vavrečková.

2.1 Počátky působení a občanská společnost

Počátky Havlova veřejného působení jsou nedílně spjaty s působením v divadle. Jako mladý a nadějný spisovatel, který však měl, z pohledu komunistické strany, špatný kádrový profil, byl pod drobnohledem od počátku svého působení. Již jako mladý se nebál kritizovat dění ve společnosti, zejména politické procesy a rozvoj socialistického realismu. V 60. letech dálkově studoval obor dramaturgie na DAMU, a koncem 60. let se, již jako zaměstnanec Divadla na Zábradlí, aktivně účastnil protestů proti sovětské okupaci. Podpis pod peticí Deset bodů způsobil, že byl nucen po roce 1969 z divadla odejít a živit se jako dělník. Zároveň se však stal známou osobností, a jeho vliv v intelektuálních kruzích začal stoupat.

2.1.1 Šedesátá léta a sovětská okupace

Osm let, kdy Václav Havel pracoval v Divadle na Zábradlí, formovalo velmi výrazně jeho tvůrčí i morální profil. Možnost podílet se na vzniku nové divadelní platformy, spolupráce s Jiřím Grossmanem na celkové podobě celého divadla a v neposlední řadě také dramaturgii vlastních her v tomto divadle, to vše v Havlovi utvářelo pocit určité svobody a volnosti, v rámci jinak ztuhlého režimu. Inscenace Divadla na Zábradlí umožňovaly uvádět poměrně srozumitelnou satiru tehdejších poměrů, která mohla být stále otevřenější a cílenější.

Pro Havlovo chápání morálního postoje člověka v soudobé pokřivené společnosti představovalo klíčovou oblast absurdní divadlo. Jak sám poznamenává, „ukazuje totiž lidství člověka, který ztratil základní metafyzické jistoty, zážitek absolutna, vztah k věčnosti, pocit smyslu. Je zde člověk, kterému se všechno hroutí, jehož svět se

rozpadá, který tuší, že cosi nenávratně ztratil, ale není schopen si to přiznat.“ (Havel, 2015, s. 63). Havel se ve svých divadelních inscenacích snažil tento pocit reflektovat a poukázat tak na skutečnost, že celé státní zřízení a každá jeho součást tuto absurditu v lidech udržují. Nutno poznamenat, že tyto hry měly mezi širokou veřejností velký úspěch, a nepochybně přispěly k celkové proměně společnosti odehrávající se v polovině šedesátých let.

Absurdita doby sovětské nadvlády ještě umocnila roli spisovatele, který, dle Havlova názoru, „supluje roli politiků. Již po několik generací jsou chápáni jako obnovitelé národní komunity, udržovatelé národního jazyka, povzbuzovatelé národního sebevědomí, tlumočníky národní vůle.“ (Havel, 2015, s. 82). V této roli se osvědčil jako redaktor časopisu *Tvář* a zároveň člen Svazu spisovatelů, v němž měl za úkol bránit existenci tohoto časopisu. Právě v něm se podařilo autorům zobrazit duch uvolnění, který období mezi lety 1965 – 1968 provázel, boj za vydání konkrétních knižních titulů a nepodléhání obecným ideologickým frázím. Členy Svazu spisovatelů byli také reformní komunisté, a kulturně politický dosah sporů o časopis *Tvář* či o jejím nástupci, časopisu *Sešity*, spočíval právě ve střetu více či méně „odchýlených“ komunistů a spisovatelů, kteří původně neměli s politikou pranic společného, ale byli do ní zataženi pouze tím, že, dle Václava Havla, říkali pravdu.

Důležitost osobnosti Václava Havla byla představitelům komunistického režimu dobře známá. Čím více se ke slovu hlásili i nestraníci, kteří založili svůj vlastní Klub angažovaných nestraníků – KAN, tím více se od Havla očekávalo, že se nějakým způsobem vyhraní on sám. V rozhovorech, které poskytoval, se často dostává ke slovu Havlovo pojetí pravdy, autentičnosti, lidské morálky a odpovědnosti. Jeho hlas došel sluchu také v zahraničí, neboť jak sám Havel poznamenává, „Zahradní slavnost hraje nebo hrálo asi patnáct divadel v Německu, dvě divadla v Rakousku, také ve Švýcarsku, v Maďarsku, v Jugoslávii či ve Švédsku. V Paříži má vyjít knižně.“ (Lederer, 1968, s. 59–62). Sám však důsledně zůstává apolitický, netouží po tom chopit se moci namísto současného vládního politbyra, a tento pocit sdílí celá jeho generace „svobodných“ umělců.

Události roku 1968 představovaly, dle Havlova názoru, „logické vyvrcholení celého dlouhého procesu sebeuvědomování a sebeosvobodování společnosti“ (Havel, 2015, s. 105). Rychlost, s jakou se uvolňovala atmosféra ve společnosti, představitele režimu i

jejich podřízené zaskočila. Občané se učili otevřeně projevovat své názory, sdružovat se v nekontrolovaných uskupeních, a co hlavně, přestávali mít strach z odplaty. V období Pražského jara Havel napsal do Literárních novin článek s názvem Na téma opozice, v němž poprvé vyslovil požadavek na vytvoření opoziční strany. Sám se však necítil být oprávněn takovou opoziční stranu zakládat – cítil se povolán pouze jako „svědek doby“, nikoliv jako hybatel dějin.

Vpád sovětských vojsk zastihl Havla v Liberci u známých. Bezprostředně po invazi se angažoval v libereckém rozhlase, kde byly čteny jeho komentáře. Čím více se Pražské jaro stávalo minulostí, tím více se Havel potřeboval projevit. V roce 1969 proto píše dopis A. Dubčekovi, kde mimo jiné ve vztahu k invazi zmiňuje, „že žádná okamžitá politická prohra neopravňuje k totální historické skepsi, dokáží-li postižení svou prohru důstojně nést“. Necelý rok po invazi vybízí Dubčeka k notné dávce sebereflexe, „aby svým činem nastavil občanům morální zrcadlo podobně mocné, jako bylo to, jež nám před časem nastavil Jan Palach“. (Havel, 1999, s. 920).

Neméně naléhavě poukazuje Havel na šanci nepromarnit příležitost ke vzdoru: „zbabělá politika rozvíjí zbabělost i ve společnosti, statečná politika mobilizuje naopak statečnost“. (Havel, 1999, s. 927).

Havel se snaží apelovat na záchranu idejí před 21. srpnem, - „československý pokus o reformu byl poražen. Tím spíš by neměla být poražena pravda tohoto pokusu, jeho idea. Socialismus v Československu ztrácí opět lidskou tvář. Tím spíš ji nesmí ztratit myšlenka jeho polidštění“. (Havel, 1999, s.928). Dále zdůrazňuje, že „i čin ryze mravní, který nemá naději na okamžitý a viditelný politický efekt, se může časem zvolna a nepřímo politicky zhodnocovat. Tato myšlenka stála u zrodu Charty 77.“ (Havel, 2015, s. 126). Na jakoukoliv změnu však již bylo pozdě. Havel ani tehdy neztratil o mravní základně českého národa ideály. Vždy zdůrazňoval, že „nelze nutit druhé k boji za svobodu. Chcete – li obětovat naši společné svobodě život, můžete to udělat. Chci – li ho obětovat já, můžu to udělat. Ani vy, ani já ale nemáme právo k tomu kohokoliv dalšího nutit, respektive se ho na nic neptat a jeho život obětovat.“ (Havel, 2015, s. 114).

2.1.2 Počátek sedmdesátých let

Po roce 1968 začala komunistická strana tvrdě potlačovat aktivisty Pražského jara, a snažila se, aby běžní občané ztratili zájem o politické dění a soustředili se pouze na

starosti každodenního života. „Gustáv Husák, dosazený do nejvyšší stranické funkce v dubnu 1969, tvrdě pracoval na zbavení národa jakékoliv politické odpovědnosti.

Ve snaze dodat své vládě alespoň zdání legitimacy soustřeďoval hlavní zájem do zdůrazňování konzumního života. KSC podporovaná Sovětským svazem soustředila finanční zdroje na zlepšování materiálních podmínek obyvatel. Vládní činitelé přehlíželi existenci černého trhu a šedé ekonomiky, která zásobovala spotřebitele nedostatkovým zbožím a mnohým zajišťovala vedlejší příjmy.“(Wegs, Ladrech 2002, s. 252). Materiální hodnoty tak byly postaveny nad hodnoty etické a morální, po nichž se obyvatelé neměli právo ptát, a režim si jejich výklad poupravoval dle vlastní potřeby.

Havel i přes určité vystřízlivění nepřestával věřit, že člověk má právo jednat a myslet dle vlastního rozhodnutí. Počátkem 70. let začal v rozhovorech zmiňovat pojem občanská společnost, v níž občané mají možnost a právo diskutovat nad záležitostmi státu. Disidenti využívali koncept občanské společnosti jako účinné zbraně proti komunistickému režimu. „Solidarita v Polsku či disidentské skupiny v Československu vytvořily specifický model „nepolitické“ opozice, který se snažil vyhnout sebevražedné konfrontaci se státem a namísto toho vytvářel tzv. „paralelní“ polis“ (Loužek, 2012). Ačkoliv realizace skutečné občanské společnosti byla za dané situace nemožná, někteří spisovatelé či příslušní inteligence se, za cenu snížení životního standardu a nuceného odchodu z práce, snažili nadále tento koncept aplikovat alespoň mezi přáteli.

Občanská společnost jako obrana proti svévoli autoritativního režimu sehrála pozitivní úlohu. „Mohla si dovolit tvářit se „nepoliticky“, protože všichni měli společného tichého nepřítele – komunistickou stranu s jejím mocenským monopolem.“ (Loužek, 2012). Ve filosofické tradici Václava Havla však byl pojem „občanská společnost“ navíc svázán s konceptem tzv. „nepolitické politiky“. Ačkoliv „v mnohém západní demokracii obdivoval, zůstal nedůvěřivý k politickým stranám, kritizoval západní kapitalismus a občanskou společnost chápal svým způsobem jako „konkurenta“ vůči přízemní zastupitelské demokracii, která povede přes existenciální revoluci k éře autentické svobody.“ (Loužek, 2012). Nelze ho tedy stavět do pozice bezmezného obdivovatele kapitalismu – v něm Havel pouze vidí určité prvky hodné následování.

Havel „se stal disidentem tak, že svou osobní nespokojenost se životem ve vnitřním exilu zobecnil, prohlásil za problém a dožadoval se řešení“ (Kaiser, 2009, s. 96). Již v první půlce sedmdesátých let vznikaly petice a prohlášení: například „dopis bývalých

politických vězňů Jednotě právníků ČSSR v roce 1974 nebo Malý akční program připravovaný v Brně pod vedení Jaroslava Šabaty. Dopis Václava Havla Husákovi byl však převratný v něčem jiném: jako první pokus o obecnější a hlubinný popis stavu tehdejší uměle umrtvené společnosti. Byla to spíše analýza nežli návrh programu.“ (Kaiser, 2009, s. 97). Ani tento dopis však nevyvolal reakci komunistické strany – dopis mu byl pouze vrácen. Havel se však „po této události proměnil – doposud politické postoje držel, odted’ je začal také zaujímat“ (Kaiser, 2009, s. 98-99). Ve svých společensko-politických esejích popisoval současný stav v Československu a tyto eseje posílal pražským dopisovatelům AFP a Reuters.

Jeho morální autorita se projevila například při aféře s premiérou Žebrácké opery. Poté, co byl režisér, herci i diváci tohoto představení, které se odehrálo v tehdejší divadle Na Tahu, předvoláváni k výslechu, Havel se rozhodl zakročit. Velmi ho znervózňovala představa, že by se kvůli němu dostali mladí lidé do potíží. „Nabídl proto úřadům dohodu, že pokud zanechají stíhání divadelníků i publika, tak pošle pražským dopisovatelům západních agentur zprávu, aby o představení nepsali. Pokud s tím policie a představitelé strany nebudou souhlasit, nechá v západních médiích vytisknout podrobný popis událostí.“ (Kaiser, 2009, s. 102). Mnoho divadelníků však bylo pobouřeno, protože vinou těchto událostí byly některá divadelní představení zakázána a celkově se zpřísnila kontrola nad divadelní kulturou.

Václav Havel však již v této době začíná psát další disidentské hry. S podobně laděnými osobnostmi se „pravidelně setkává na večerech autorského čtení na Hrádečku, kde byly také poprvé čteny jeho hry Audience a Vernisáž“ (Kaiser, 2009, s. 105). I přesto, že ho někteří od otevřené konfrontace s režimem zrazovali, rozhodl se Havel spolupracovat na vytvoření Charty 77.

2.2 Český underground a Charta 77

2.2.1 Vznik a dosah českého undergroundu

Pro objasnění, jakým způsobem se Havel zasadil o průběh událostí vedoucích k listopadu 1989, je nezbytné přiblížit pojem český underground. Tento fenomén se „zformoval na přelomu šedesátých a sedmdesátých let kolem rockové skupiny The Plastic People of the Universe. Byl to typicky český fenomén. Vyznačoval se ortodoxií, silnou loajalitou k celku a vnitřní nekompatibilitou s podobně vyhlížejícími subkulturami v jiných zemích.“ (Kaiser, 2009, s. 105). Skupina sice začínala v roce

1969 na amerických The Fugs, Velvet Underground apod., avšak ve všeobecné kulturní izolaci, kterou na republiku uvalil Gustáv Husák, se od svých amerických vzorů rychle osamostatnili, nejen hudebně, ale také v ostatních oblastech. Specialitou českého undergroundu byla „kombinace nezávazného životního stylu s křesťanstvím a jakousi skoro až konzervativní vážností. Neřadili se doprava, ale ani doleva. V roztržité československé společnosti tvořil underground malou unikátní armádu s pravidelnými manévry (koncerty, výstavy) a vyvinutou konspirací.“ (Kaiser, 2009, s. 105).

Představitel Plastiků Jirous zpočátku Havlem pohrdal, avšak po přečtení Havlova dopisu Husákovi změnil názor. Havel projevil zájem o setkání s Jirousem koncem roku 1976. Tato schůzka spojila dva naprosto rozdílné světy: „Havel byl relativně slavný, reprezentoval ale v zásadě pouze sám sebe, či maximálně několik desítek zakázaných spisovatelů a intelektuálů. Jirousův underground byl ještě nepopsaný a takřka neznámý fenomén, zato ale čítal stovky přímých účastníků a několik tisíc volně přidružených sympatizantů.“ (Kaiser, 2009, s. 107). Již zde bylo patrné, že Havel se vůči svým kolegům spisovatelům vymykal určitou bezpředsudečností, s níž předstupoval k jiným zdrojům a kulturním vlivům.

Spojení s undergroundem zvětšilo dosah, který měl Havel a jeho hry na širší veřejnost. Zatčení hudebníků z Plastic se k němu doneslo pomocí známých z katolických kruhů, kteří se taktéž řadili ke spisovatelské komunitě. Jeden z těchto známých, Jiří Němec, se s Havlem setkal a domluvili základní strategii. Zároveň se stali nejbližšími přáteli. „Na těchto setkáních se postupně vytvářela podoba Charty 77. Havel se postaral o to, aby se o dění okolo Plastiků dozvěděla západní média, což se československému režimu nezamlouvalo. Jeho autorita také posloužila k tomu, aby se k podpisu Charty 77 nechali přesvědčit osobnosti ze starší generace, například Jiří Kolář, Jindřich Chaloupecký, Jan Patočka apod.“ (Kaiser, 2009, s. 112). Mnoho z těchto osobností bylo hudbou Plastiků a chování celé undergroundové generace znechuceno, Havel tedy fungoval jako spojovací článek mezi oběma světy.

Proces s hudebníky Plastiků byl důležitý nejen proto, že se tímto urychlil a morálně zaštitil vznik Charty 77. Václav Havel zde dokázal, že je schopen, spolu se svým přítelem Němcem, narušit způsob připravování politických procesů. Pouhým referováním o nedostatečných a do jisté míry protikladných tvrzeních povoláných svědků, kteří hovořili proti obžalobě, neboť dle přísahy museli mluvit pravdu, se mu

podářilo vyobrazit skutečnou absurditu komunistického zřízení. Zároveň však Havel získal jistotu, že konfrontace se systémem má smysl – ona solidarita a jednota, kterou prokazovali příslušníci undergroundu, někteří z jeho kamarádů spisovatelů a bývalí příslušníci komunistické strany, kteří byli po roce 1968 vyhozeni a pronásledováni, ho přiměla ke snaze motivovat tyto nesourodé skupiny k další spolupráci.

2.2.2 Charta 77

V současné době, kdy uplynulo čtyřicet let od vzniku Charty 77, je nezbytné připomenout si, za jakých okolností tato platforma vznikala. Její obsah vyjadřuje snahu domoci se dodržování lidských práv, která měla být běžnou součástí života občanů, avšak jejichž prosazování bylo vnímáno jako opoziční až protistátní činnost. Sám Havel se termínu opoziční uskupení bránil, komunistický režim i širší veřejnost však jeho počínání jako opoziční vnímala. Schůzky, na kterých se projednával vznik a podoba Charty 77, však měly zejména utužit vzájemnou spolupráci, a znění Charty 77 se zakládalo zejména na dokumentech, které sama komunistická strana schválila a podepsala na Helsinském kongresu.

V prvních odstavcích Charty 77 je uvedeno:

„Dne 13. 10. 1976 byl ve sbírce zákonů ČSSR (č. 120) zveřejněn „Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech“, které byly jménem naší republiky podepsány v roce 1968, stvrzeny v Helsinkách roku 1975 a vstoupily u nás v platnost dnem 23. 3. 1976. Od té doby mají naši občané právo a náš stát povinnost se jimi řídit. Svobody a práva, jež tyto pakty zaručují, jsou důležitými civilizačními hodnotami, k nimž v dějinách směřovalo úsilí mnoha pokrokových lidí, a jejichž uzákonění může významně pomoci humánnímu rozvoji naší společnosti. Vítáme proto, že ČSSR k těmto paktům přistoupilo. Jejich zveřejnění nám ale s novou naléhavostí připomíná, kolik základních občanských práv platí v naší zemi zatím – bohužel – jenom na papíře.“ (Charta 77, 1. 1. 1977).

Havel a jeho spolupracovníci navázali také bližší spolupráci s exkomunisty, kteří nejprve považovali za opozici sami sebe, avšak nakonec se přidali k nově vznikající platformě. Zejména Havel zde „fungoval jako diplomat, který se snaží udržet otevřenou komunikaci mezi nesourodými skupinami undergroundových hudebníků, intelektuálních kruhů spisovatelů a filosofů a bývalých komunistických představitelů. Při následujícím zatčení dle dochovaných materiálů také právě on prohlásil sám sebe za

hlavního tvůrce a propagátora Charty, a snažil se, aby jeho spolupracovníci byli z celé aféry vynecháni.“ (Kaiser, 2009, s. 118 - 120).

Jak poznamenává Havel: „Po procesu s Plasty jsme s Němcem cítili, že tu vzniklo něco, co je třeba fixovat, co nesmí vyprchat a zmizet, ale co by mělo být proměněno v nějaký čin trvalejšího dosahu.“ (Havel, 2015, s. 142). Dodává, že „od počátku bylo jasné, že by mělo jít o něco trvalého, nescházeli jsme se proto, abychom napsali jednorázový manifest. Od počátku bylo také všem jasné, že to, co vznikne, bude mít pluralitní charakter, všichni si budou rovni.“ (Havel, 2015, s. 142).

Zatímco v zahraničí byli ochotni vytisknout text Charty v periodikách typu Le Monde či New York Times, v Čechách tato platforma nezískala širokou podporu. (Kaiser, 2009, s. 121). I přesto, že se Havel snažil přimět ke spolupráci osobnosti z mnoha společenských kruhů, své kontakty si udržoval zejména v akademických kruzích, a proto i zde našla Charta největší odezvu. Komunistická propaganda vykreslovala Havla jako ztroskotance a odpadlíka, a ačkoliv se i po jeho zatčení dařilo udržovat a do jisté míry i rozšiřovat povědomí o Chartě, jednotlivé vrstvy společnosti, které byly ochotny přispět ke spolupráci pod Havlovým vedením, se postupně uzavíraly. Velkou důležitostí pro vznik charty mělo přátelství V. Havla s publicistou, filosofem a klinickým psychologem Jiřím Němcem, jehož přednášková činnost v rámci Ekumenického semináře v Jirchářích v letech 1963-1972 měla velký význam pro kulturní a duchovní obnovu v tehdejší době, stejně jako jeho aktivita v časopise „Tvář“, či v „Díle koncilové obnovy“. Havel přiznal v dopise Františku Janouchovi, že „bez tohoto našeho spojení by nikdy nevznikla Charta: on obíhal křesťany, filosofy, mládež, já zase literáty a politiky“. (Havel, 2007, s.109).

Právě Charta 77 dopomohla k tomu, že se jméno Václav Havel zapsalo do povědomí na mezinárodním společensko-politickém poli. Zahraniční politikové reagovali na politické pronásledování chartistů a celkové potlačování lidských práv v Československu rušením dohodnutých politických schůzek. „Komunistický režim se cítil Chartou ohrožen natolik, že její signatáři byli propuštěni ze zaměstnání, což se Václava Havla nijak citelně nedotklo, jelikož nezastával žádnou významnou funkci. Státní Bezpečnost ho však začala pravidelně vyslýchat, a kromě obvinění z propagace Charty 77 byl také obviněn z poškozování zájmů republiky v cizině, neboť posílal svá díla do zahraničních médií.“ (Kaiser, 2009, s. 127).

Havel se ve vazbě musel vyrovnávat s několika nepříznivými okolnostmi. Většinu svého života prožil alespoň v relativním přepychu, tudíž na něho měl pobyt ve stísněné vazební věznicí drsnější dopad. „Snášel ho špatně fyzicky a časem musel požádat vězeňského lékaře, aby mu předepisoval prášky na nervy. Výslechy trvaly v průměru šest až sedm hodin, začínalo se kolem desáté ráno a končilo v pět odpoledne.“ (Kaiser, 2009, s. 128). Během srpna 1979, kdy byl Havel ve vazbě, dostal nabídku zúčastnit se premiéry své hry v New Yorku. Policie by této možnosti vyhověla pouze pod podmínkou, že se už zpátky do ČSSR nevrátí, ale Václav Havel ji odmítl. Nechtěl zemi opustit a zradit tím sám sebe a ostatní, kteří mu věřili. „Ve vyšetřovací vazbě byl Václav až do října. Dne 22. – 23. října 1979 se konal soud, kde mu byl uložen trest 4 a půl roku nepodmíněně. Tento soudní proces byl označen za největší politický proces od padesátých let.“ (Kriseová, 1991, s. 107).

Sám Havel přiznává, že nejhorší na celém zatčení bylo vědomí zhanobení. „Zhanobení bylo horší, než jsem očekával: přidali tam například, že jsem ve vězení složil funkci mluvčího, což jsem nesložil.“ (Dálkový výslech, s. 151). Komunisté se domnívali, že zatčením Havla ochromí celé uskupení kolem Charty, což se však nestalo. Charta 77 i nadále existovala. Její mluvčí se nově stala například zpěvačka Marta Kubišová, která za to dostala definitivní zákaz vykonávat svou profesi. Téměř každý, kdo se po Havlově zatčení k Chartě připojil, tak činil na podporu Václava Havla, jehož zatčení v sobě spojovalo monstróznost a zlovůli celého komunistického zřízení.

2.2.3 Reakce komunistického režimu na Chartu 77

Sami autoři Charty 77 byli překvapeni, jakou vlnu odporu tato platforma vyvolala. Aniž by byl text Charty 77 kdekoliv publikován, oficiální média ho ihned označila za lživý a pomlouvačný pamflet. Prvním a nejznámějším článkem byl text nesoucí název Ztroskotanci a samozvanci, který vyšel v Rudém právu již 12. ledna. V něm se mimo jiné píše, že:

„Jednou z forem, jak vytvořit zdání jakési široké antikomunistické fronty, je fabrikování všemožných pamfletů, dopisů, protestů a jiných tuctových pomluv. Sem patří i nejnovější pamflet, tzv. Charta 77, který skupinka lidí z řad zkrachovalé československé reakční buržoazie a také z řad zkrachovalých organizátorů kontrarevoluce 1968 na objednávku antikomunistických a sionistických centrál předala jistým západním agenturám. Jde o protistátní, protisocialistický, protilidový a

demagogický hanopis, který lživě a hrubě pomlouvá Československou socialistickou republiku a revoluční vymoženosti lidu. Jeho autoři obviňují naši společnost, že v ní není život uspořádán podle jejich buržoazních a elitářských představ. Tito samozvanci pohrdající lidem si osobují právo zastupovat náš lid, žádají ‚dialog s politickou a státní mocí‘, a dokonce chtějí hrát úlohu jakéhosi ‚prostředníka v případných konfliktních situacích‘.“ (Rudé právo, 12. leden 1977, s. 2).

Redaktoři Rudého práva, kteří tento článek sepsali, zdůrazňují, že svobody a práva lidu již byly dosaženy právě pomocí socialistické revoluce. Uvedli, že „socialistický stát vyhlásil a v mezinárodních dokumentech i zákonech země zaručil, a taktéž v praxi naplňuje nejširší práva a svobody pro pracující lid. Inspirátoři pamfletu však mají za stejnými slovy na mysli něco zcela jiného - horují za „práva a svobody“ pro zbytky poražené buržoazní reakce. Jde jim o taková práva, která by jim umožnila, aby mohli znovu volně organizovat protistátní a protistranickou činnost, hlásat antisovětiismus a znovu se pokusit o rozbití socialistické státní moci.“ (Rudé právo, 12. leden 1977, s. 2).

Autory pamfletu popisuje redakce následovně: „K autorům patří V. Havel, člověk z milionářské rodiny, zavilý antisocialista, P. Kohout, věrný sluha imperialismu a jeho osvědčený agent J. Hájek, zkrachovalý politik, který pod heslem neutrality chtěl vyčlenit náš stát ze společenství socialistických zemí, L. Vaculík, autor kontrarevolučního pamfletu 2000 slov, V. Šilhán, nastrčená figurka bloku kontrarevolučních sil,“ apod. (Rudé právo, 12. leden 1977, s. 2).

Snahou oficiálních, komunistické straně poplatných médií, mezi něž se řadil i tisk, bylo zejména vzbuzovat v lidech potřebu být loajální k režimu. Snažili se občanům dokázat, že „tak to přece dělají všichni.“ V Rudém právu vycházelo mnoho článků, v nichž byly uvedeny reakce různých politických a společenských organizací. V podtitulcích bylo zdůrazněno, že „autoři tohoto pamfletu se snaží pokračovat v pomlouvání naší republiky a revolučních vymožeností lidu. Jde jim o svobodu organizování protistátní činnosti, hlásání antikomunismu, o návrat starých práv buržoazních vykořisťovatelů a utlačovatelů.“ (Rudé právo, 13. leden 1977, s. 1).

Následující den je v článku Umělé konstrukce buržoazní ideologie zdůrazněno že „strana ztělesňuje krystalizaci objektivních potřeb mas, proto je jejich jediný spolehlivý a uznávaný politický vůdce“ (Rudé právo, 14. leden 1977, s. 4). Čtenářům je zde předkládáno, že pouze pomocí diktatury proletariátu, tedy vládnutím těch, kteří

pocházejí ze spodní vrstvy lidu, jsou mnohdy politicky a ekonomicky nevzdělaní, avšak „uvědoměli“, lze dosáhnout socialistické demokracie a porazit buržoazii.

15. ledna 1977 bylo v Moskvě zahájeno světové fórum mírových sil, kterého se zúčastnilo na 500 delegátů zastupujících 70 mezinárodních a 200 národních organizací, 80 státních a politických činitelů, dále pak 90 předních osobností mírového a pokrokového hnutí. V jiném článku, nazvaném Usvědčují je jejich přátelé, píše Václav Doležal následující reakci: „Spontánní odpovědi, které politickým ztroskotancům dali a dávají v těchto dnech naši pracující, byly pro některé lidi nemilým překvapením. Ještě před několika dny rozšiřovala vídeňská kancelář agentury Reuters o autorech pamfletu chvástavé stejně jako lživé tvrzení, že to není jen malá skupina disidentů, ale že představují lid Československa. Naši pracující však rozhodně odmítají, aby se nějací samozvanci vydávali za jejich mluvčí, aby byli ztotožňováni s jejich protisocialistickými názory.“ (Rudé právo, 15. leden 1977, s. 2).

Na postesknutí jednoho ze signatářů západního tisku, že obsah Charty 77 nebyl dosud v Československu publikován, a ti, co ji kritizují, její obsah vůbec neznají, odpověděl Doležal následovně: „Je to prapodivné postesknutí. Mnozí ze signatářů sami podepisovali pamflet takřikajíc in bianco, aniž by znali, co je jeho obsahem. A náš tisk není orgán reakce, tím spíše neposkytne tribunu juntě kontrarevolučních samozvanců. Nedáme slovo rozvrtníkům hanobícím naši socialistickou společnost.“ (Rudé právo, 15. leden 1977, s. 2).

Podobně laděné články se objevovaly také v Mladé frontě. V textu nazvaném Buržoazní tisk: zády k pravdě byly zmíněny ohlasy zahraničního tisku na „pamflet“ Charty 77. Uveřejněny byly samozřejmě pouze ty, které Chartu 77 odsuzují. „Polský list ZYCIE WARSZAWY píše, že skupina zbankrotovaných politiků, kteří vystoupili v západním tisku s tzv. Chartou 77, počítala s tím, že najde podporu u československé veřejnosti. Se svou akcí však pohořeli. Dokazují to tisíce dopisů a rezolucí, které stále přicházejí z celé republiky na adresu ÚV KSČ, vlády i redakcí tisku, rozhlasu a televize.“ „Bulharský deník ZEMEDELSKO ZNAME konfrontuje tvrzení tzv. Charty 77 o omezené možnosti cestovat do zahraničí se skutečností, že v uplynulém roce bylo v zahraničí sedm miliónů našich občanů a Československo navštívilo 24 miliónů cizinců“ (Mladá Fronta, 27. leden 1977, číslo 22, ročník XXXIII).

Západní země se také vyjadřují k Chartě 77. V Mladé Frontě jsou však otištěny pouze negativní ohlasy, a je zdůrazněno, že „kapitalistický tisk se snaží využít vystoupení několika osob, jejichž cílem je strhnout na sebe pozornost, ale nezajímá se o nezaměstnanost a bídu ve svých zemích.“ Tehdejší stálá spolupracovnice MF v Paříži Gabriela Převrátilová uvádí: „Článků a reportáží věnovaných Československu vyšlo ve Francii hodně. Kdybych však měla spočítat ty, které o nás psaly pozitivně, výsledek by byl velmi hubený. Jedinou bílou vránou je úterní článek v americkém listě International Herald Tribune, vycházejícím v Paříži, který píše o velkorysé péči, již náš stát věnuje ochraně historické Prahy“ (Mladá Fronta, 27. leden 1977, číslo 22, ročník XXXIII).

Uskupení kolem Charty 77 považoval komunistický režim za natolik ohrožující, že dne 24. ledna bylo svoláno shromáždění novinářů, na němž proběhlo rozhodné odmítnutí kontrarevolučního pamfletu. Mladá fronta podala následující komentář: „V pondělí, předchozího dne, se v pražském hotelu Intercontinental sešli pracující několika pražských obvodů se zástupci zahraničního tisku, se zahraničními korespondenty akreditovanými v Praze, aby vyjádřili své stanovisko ke kontrarevolučnímu pamfletu. Byli na ní novináři ze 30 zemí čtyř kontinentů, žurnalisté jak ze zemí našich socialistických přátel, tak novináři z kapitalistických zemí, jejichž sdělovací prostředky hrubě zkreslují skutečnost a šíří o situaci v naší zemi zlovolné lži“ (Mladá Fronta, 25. leden 1977, číslo 20, ročník XXXIII).

Také umělci museli jasně vyjádřit svůj postoj k Chartě 77. V Rudém právu byla dne 29. ledna otištěna tzv. Anticharta, nesoucí oficiální název Provolání československých výborů uměleckých svazů, pod níž se podepsalo mnoho umělců, spisovatelů, malířů, skladatelů a architektů (Rudé právo, 29. leden 1977, s. 1). Tento článek byl přetištěn téhož dne také v Mladé frontě, a je v něm zdůrazněno zejména:

„Umělec není vyvolený nadčlověk, představitel jakési nadřazené elity, ale je součástí širokého dělnického kolektivu s významným nezastupitelným posláním, jež spočívá v tom, aby svým dílem obohacoval člověka novými myšlenkami, novou krásou, a pěstoval v něm vyspělé společenské vědomí a dělnickou solidaritu... Hrdě se hlásíme k bratrské sounáležitosti našich národů, jejichž živoucnost se projevila v letech revolučních zápasů pokrokových sil vedených KSČ za sociální a národní osvobození pracujícího člověka...“ (Mladá Fronta, 29. leden 1977, číslo 24, ročník XXXIII).

Dále se zde zdůrazňuje, že působení umělců v Československu se se závěry Helsinské konference nikterak nevyklučuje. Umělci se podepsali pod následující prohlášení:

„Proto si – ve shodě se Závěrečným aktem helsinské konference – podáváme ruce přes hranice zemí a kontinentů, vědomi si toho, že skutečné umění, skutečná kultura má pomáhat kupředu jednotlivým národům i lidstvu... Proto však také pohrdáme těmi, kdo v nezkrotné pýše, ješitné nadřazenosti, sobeckém zájmu nebo dokonce za mrzký peníz se kdekoliv na světě – a také u nás se našla taková skupinka odpadlíků a zrádců – odtrhnou a izolují od vlastního lidu, a s neúprosnou logikou se stávají nástrojem antihumanistických sil imperialismu a v jejich službě hlasateli rozvratu a nesvárů mezi národy“ (Mladá Fronta, 29. leden 1977, číslo 24, ročník XXXIII).

Z výše uvedených projevů je patrné, že oficiální média se snažila obyvatele Československa přesvědčit, aby činnost sdružení kolem Charty 77 odsoudili. Tento krok se očekával nejen od členů komunistických organizací, ale též ode všech, kteří chtěli setrvat na stejné pracovní pozici. Jak zmiňuje Kocián a spol., „tentokrát byli lidé nuceni protestovat proti textu, který oficiálně nemohli a ani nesměli znát“ (Kocián et al., 2004, s. 331). Jména občanů, kteří se rozhodli podepsat, byla navíc veřejně čtena v rádiu Svobodná Evropa, rozhodnutí k tomuto kroku tudíž představovalo velkou osobní odvahu.

Havel sám však v rozhovorech zdůrazňuje, že i přes velmi tvrdé reakce na celou Chartu má toto uskupení „stále stejné perspektivy a význam, jaké měla od samotného počátku: chce upozorňovat na porušování lidských práv v naší zemi“ (Janouch, 1978). On sám se však ocitl ve velmi obtížné situaci. Je si vědom skutečnosti, že ho neustále „sleduje několik civilních policistů, kteří fotografují a identifikují každého, kdo mě na ulici pozdraví nebo se mnou promluví“ (Janouch, 1978). O několik měsíců později pak v jiném z rozhovorů popisuje své domácí vězení: „U venkovské chalupy, v níž se většinou zdržuji, byl vybudován zvláštní strážní domek, z něhož je náš dům stále pozorován policisty, kteří pravidelně náš dům obcházejí a nahlízejí nám do oken. Tito policisté brání komukoliv, aby nás navštívil, a mně dovolují opustit dům, pouze když jedu na nákup“. (*Informace o Chartě 77*, 1979, s. 20). Situace však nebyla lepší ani v Havlově pražském bytě. V Praze navíc ohrožoval také své známé, a proto se stále častěji uchýloval na svou chalupu.

2.3 Václav Havel a 80. léta

Rostoucí nespokojenost občanů s komunistickým režimem v 80. letech byla vyvolána zejména prohlubující se ekonomicko-společenskou krizí. „Z mnoha důvodů tempo rozvoje československé ekonomiky klesalo a problémy se důsledně neřešily. Bylo jasné, že musí dojít k reformám. Izolovaně je však nešlo provést bez reformem v Sovětském svazu a státech sdružených v RVHP. Mezi socialistickými státy však stále, z nepochopitelných důvodů, přetrvávaly ostré hranice a bariéry“ (Štrait, 2015, s. 195). Zásadní problém představovala skutečnost, že „personální vedení KSČ postrádalo, s výjimkou L. Štrougala, ekonomicky vzdělané osobnosti. Univerzalita měla ve volených funkcích a aparátu KSČ ke škodě věci přednost na všech stupních“ (Štrait, 2015, s. 196). Mnoho občanů si bylo těchto rozporů vědomo, a proto stále častěji obraceli svou pozornost do oblastí, které se snaží od oficiálních autorit osvobodit.

2.3.1 Mezi kulturou a politikou

Počátek 80. let zastihl Václava Havla ve vězení. I přes vleklé zdravotní potíže mu byly opakovaně zamítány žádosti o podmíněčné propuštění. Dne 7. listopadu 1982 dostal Václav Havel nabídku, že pokud podepíše žádost o milost, bude do týdne propuštěn z vězení. Na rozmyšlenou dostal 7,5 minuty a nabídku odmítl. Byla proti jeho přesvědčení a cti. Když dostal počátkem roku 1983 Havel již několikátý zápal plic, napsala jeho manželka Olga Pavlu Kohoutovi a ten kontaktoval zahraniční politiky. Byl zorganizován výbor za dramatikovo osvobození. Oficiálně byl výkon trestu zrušen 7. února 1983. Václav Havel o ničem nevěděl a velmi ho to překvapilo. Byl odvezen do civilní nemocnice, aby se náležitě uzdravil, a na jaře 1983 ho z nemocnice pustili domů, po necelých čtyřech letech věznění.

Po návratu z vězení mohl zjistit, že mu bylo v zahraničí uděleno několik cen. Jedním z důvodů, proč se mu v zahraničí dostalo pozornosti, bylo i jeho dílo „Moc bezmocných“, které dokončil ještě před svým zatčením. „Právě zde poprvé uvádí termíny „Život v pravdě“ či „Život ve lži“, vymezuje pojmy „Disident“ a „Post totalita“, a nepřímou osočuje běžného socialistického občana z konformismu a vědomého lhaní skrze tichou podporu režimu. V závěru díla Havel shrnuje, že vrátit se do období před rokem 1948 není možný ani žádoucí.

Dále Havel zmiňuje, že není třeba se upínat k tradiční parlamentní demokracii a spíše uvádí možnost existenciální revoluce. Dále zmiňuje, že v rámci politického a

hospodářského života „věří na samosprávný princip, který jedině asi může poskytovat to, o čem snili všichni teoretici socialismu, totiž skutečnou (neformální) účast pracujících na hospodářském rozhodování a pocit skutečné odpovědnosti za výsledky společné práce. Princip kontroly a disciplíny by měl být vytěsňován spontánní lidskou sebekontrolou a sebekázní“. (Havel, 1990, s. 62).

Havlovi bylo často vyčítáno, že se snaží nadřadit disidenty nad běžné občany, avšak jeho kritika směřovala nejen do řad socialistické společnosti, ale též do kapitalistických zřízení. Právě toto dílo znamená zásadní přelom nejen pro chápání Havla společností, ale též pro způsob myšlení Havla jako osobnosti.

Spolu s ním byli vězněni i další členové Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), založeného v roce 1978. Mnozí z nich, stejně jako Havel sám, cítili potřebu se vyjádřit se k prožitým zkušenostem. Havel jako první poskytl rozhovor francouzskému Le Monde v dubnu 1983. V něm přiznává, že se ve vězení setkal s několika kněží, kteří ho ovlivnili a pomáhali formovat jeho postoje a názory. Ve vězení sice nemohl psát, ale své úvahy vpisoval do dopisů své manželce Olze, a jak sám přiznal, „jejich psaní bylo ve vězení mou největší radostí, osmyslňovalo můj pobyt v něm a pokoušel jsem se v nich – za podmínek, jejichž obtížnost lze těžko popsat – rozvíjet různé obecnější úvahy o tématech, o nichž jsem ve vězení musel často uvažovat, jako je téma lidské identity, odpovědnosti, horizontů, k nimž se vztahujeme, apod.“ (Rozhovory Václava Havla, 2017).

Během pobytu ve vězení začátkem osmdesátých let se Havel dozvídá o smrti Jana Wericha, jehož osud byl též poznamenán totalitou, kdy byl nucen odejít z republiky před nacismem do USA. V této souvislosti se zamýšlí i nad společenským a politickým dosahem divadla a vzpomíná na tohoto vynikajícího umělce, „pomohl mi (mezi jiným) pochopit, že divadlo není jen hra, režisér, herci, diváci a sál, ale že to může být i cosi nepoměrně víc: zcela zvláštní ohnisko společenského a duchovního života, spolutvořící ducha doby a vyjevující a zpřítomňující její fantazii a humor, že to je živý a do konkrétního prostoru a času neopakovatelně vklíněný nástroj společenského sebeuvědomění“. (Havel, 1992, s.111).

Zajímavá je také Havlova odpověď na otázku, zdali někdy nenáviděl své spoluvězně. Havel odpovídá: „Nenávidět neumím a jsem tomu rád. Když pro nic jiného, tak už proto, že nenávist kalí zrak a tím znemožňuje hledat pravdu“ (Rozhovory Václava

Havla, 2017). Ve všech odpovědích je patrné Havlovo hledání delikátní rovnováhy mezi občanskými závazky, které si na sebe vzal, a potřebou uklidnit se po všem tom strádání prožitém ve vězení. (Kaiser, 2009, s. 183).

Je důležité zdůraznit, že ve srovnání s děním v Polsku, kde sdružení Solidarita získalo podporu milionů obyvatel, se chartistům nepodařilo získat širší podporu ani v 80. letech. Sám Havel byl rád, že tato platforma přežila, avšak do dalšího vývoje se již nedokázal tak aktivně zapojit. Soustředil se zejména na psaní vlastních her. Když se ho však italská novinářka Gabriele Nassim zeptala, jaký vliv má Charta, odpověděl: „Jde o nepřímý vliv, nesrovnatelný s něčím podobným v otevřené společnosti. Ovšem její morální účinek zasáhl celou společnost. Mnozí zahraniční novináři, kteří za mnou přijdou domů, se mne ptají: „Charta 77 ztroskotala, protože lid se k ní nepřipojil?“ Vidím v tom hluboké nedorozumění, týkající se posttotalitní společnosti. Charta nevlastní žádné divize, má jenom něco přes tisíc svých signatářů. Avšak její význam pro Československo v posledním desetiletí nelze vyjádřit čísly.“ (Nissim, 1986, s. 15).

Havel v mnoha rozhovorech zdůrazňoval, že motivy a potřeby ze kterých uskupení Charta 77 vznikalo neměly politickou, nýbrž mravní ambici a zmiňoval tak východisko, které zastával při jejím vzniku i Jan Patočka a další členové. „Charta 77 nevznikla z touhy postavit proti jednomu politickému či ideologickému programu program jiný, nechtěla se stát politickou silou konkurující té, která vládne, nevystupuje jako lepší alternativa těch, kdož jsou u moci“. (Havel, 1990, str.101).

2.3.2 Reflexe společenských změn

Společensko - ekonomické změny, k nimž docházelo ve druhé polovině osmdesátých let, byly patrné ve všech složkách společnosti. Situace v Československu začínala být neúnosná. Přes úspěchy československé ekonomiky docházelo k neplnění přijatých plánů. Výdaje rostly dvakrát rychleji nežli národní důchod. Rostla pasivita lidí a lhostejnost. Výrobní prostředky se stále více odcizovaly pracovníkům. Morální tlak se míjel účinkem a nedařilo se efektivně působit na pracující ekonomickými stimuly. (Štrait, 2015, s. 205). V této době se Havel snaží i pomocí vlastních her vyvádět lidi z apatie a probouzet v nich odvážnější mravní a občanské postoje, tak jak tomu posluhuje např. role architekta „Bergmana“ ve hře Asanace, který v jednom z monologů bezprostředně po smrti kolegy zaviněné frustrací apeluje na své spolupracovníky- „Jsme otupělí, liknaví, lhostejní, hluší k hlasu bližního a slepí k jeho bolesti. Je to především

úkol mravní : musíme postavit pravdu proti lži, odvahu proti konformitě, svobodu proti útlaku, čím statečnějšími budeme lidmi, tím lepšími budeme architekty. Naše projekty by se od této chvíle měly rodit v atmosféře svobodné diskuse, vzájemné tolerance, dobré vůle a dělné spolupráce. Jen na nás teď záleží, zda takovou atmosféru skutečně vytvoříme a zda si ji eventuálně i uhájíme. Slibme si proto v tuto těžkou chvíli, že už nikdy nedovolíme lidské tuposti, aby vládla a šířila nicotu. Slibme si, že si už nikdy nenecháme asanovat své duše a že je už nikdy nenecháme asanovat druhým“. (Havel, 1985, s. 303).

Tématicky podobnými motivy se ve své době zabýval písničkář Karel Kryl. Tou nejznámější písní je bezpochyby Marat ve vaně, která byla uvedena slavným recitativem: „Úloha osobnosti v dějinách sestává prakticky z ochoty dotyčné osobnosti zemřít nebo nechat se zabít dříve, než stačila odvolat“. V závěru písně vyjmenovávající předčasně zemřelé osobnosti, je slyšet: „Kennedy ve voze proklíná raracha,/ pohřebním na voze uvidíš Palacha“. V podobných souvislostech zaznívá Palachovo jméno i v písni Atlantis, podobně jako v písni Dědicům Palachovým.

Havel začal na Hrádečku „hostit pravidelné filosofické akademie s křesťanskými intelektuály, mezi nimiž byl i Tomáš Halík. Důkazem vypovídajícím o tom, jak málo se v době po návratu z vězení zapojoval do disidentského dění, je i zpráva z archivu Státní bezpečnosti, která si Havla v této době nezařadila ani k organizátorům, ani k vykonavatelům či k distributorům, nýbrž jen a pouze mezi „tvůrce programu“ (Kaiser, 2009, s. 184). Jeho morální autorita, kterou v té době jeho spolupracovníci vnímali, byla založena „na shodě jeho výroků a vlastního života“ (Mélabus, 1988, s. 8).

Možnost stáhnout se více do ústraní a soustředit se na, dle Havlova názoru, podstatné věci byla dána i Havlovým finančním zajištěním. Již od 60. let žil z autorských honorářů za inscenace svých her ve světě. V 80. letech mu byl ze zahraničí posílán zhruba sedminásobek tehdejší průměrné mzdy, ovšem nutno říci, že mnoho z těchto peněz rozpůjčoval. Financoval také vydávání samizdatové literatury, například Edice Expedice. Přestěhoval se s manželkou do velkého bytu v centru Prahy a stal se pravidelným zákazníkem Tuzexu (Kaiser, 2009). Státní bezpečnost kupodivu v tomto období příliš jeho jméno nezmiňuje. Havel se však v té době soustřeďuje spíše na nemateriální úvahy, do jisté míry sympatizuje s katolickou věroukou. Ke spolupráci

s katolickou církví se však stavěl skepticky, znechucen byl například postojem kněží ke křtu dcery Marty Kubišové, kterou ze strachu odmítali (Štrait, 2015, s. 197).

Od poloviny 80. let se však začaly měnit věci i uvnitř katolické církve. „Pražský arcibiskup František Tomášek se pod vlivem bojovného papeže osměloval a souhlasil, že pokřtí dceru chartisty Bendy a také každý rok ve své soukromé kapli v Arcibiskupském paláci žehnal novým mluvčím Charty“ (Kaiser 2009, s. 190). Také moravští a slovenští katolíci se připojili a dokázali uspořádat masové akce, například sehnat tisíce podpisů pro žádost o návštěvu papeže v Československu či na církevních slavnostech vypískat komunistického ministra kultury Milana Klusíka. „Chartisté se však obávali, že by je katolíci početně zastínili, a i přes možné vítězství by mohlo spojenectví charty s katolíky odradit mnoho ateistických příznivců. Katolíci samotní navíc projevovali zájem zejména o náboženské svobody, nikoliv o politiku jako celek“ (Kaiser 2009, s. 190).

Havel se také snažil do jisté míry spojit s mezinárodním mírovým hnutím, ale „určitou překážku představovali příznivci či spoluhráči Moskvy a komunistické strany, kteří byli taktéž členy tohoto hnutí. Živý zájem vzbuzovala v Havlovi západoněmecká Strana zelených, jejíhož představitele Milana Horáčka poznal osobně“ (Kaiser 2009, s. 191). Ani s jednou z těchto platforem se však Havel nespojil. Spíše vyčkával, jakým způsobem se bude československý disent nadále vyvíjet. On ani jeho spolupracovníci tehdy netušili, že do změny režimu již zbývá několik málo let.

2.4 Sametová revoluce

Události, které bezprostředně předcházely pádu komunistického režimu, jsou poměrně bohatě zdokumentované. Václav Havel v nich představoval osobnost, která svým morálním příkladem určovala způsob, jakým budou změny ve stávajícím uspořádání společnosti probíhat.

2.4.1 Poslední léta před listopadem 89

I přes objektivní problémy celého komunistického zřízení se opozičnímu hnutí, v jehož čele většina disidentů i veřejnosti viděla Václava Havla, nepodařilo podnítit žádnou větší protestní akci. Absence masových veřejných protestů proti režimu, ale i fakticky mizivá podpora veřejnosti předlistopadových aktivit protirežimní opozice ukazuje, že většina veřejnosti nevnímala předlistopadový režim zásadně odmítavě. „Společnost i

přes nemožnost svobodného uplatňování občanských a politických práv neodmítala socialistické zřízení zejména z důvodu silné garance sociálních jistot a relativně vysoké životní úrovni. Tichá a pasivní tolerance však vzala za své v okamžiku, kdy režim přestával plnit i základní podmínky výše zmíněného sociálního kontraktu“ (Bureš a spol., 2012 s. 15). Na konci 80. let tak měly na změně režimu zájem prakticky všechny sociální a profesní skupiny, vyjma úzké nejvyšší stranické a státní elity.

Součástí určitého uvolnění byla i skutečnost, že skupiny, považované za protistátní a protirežimní, mohly poměrně volně působit již v době, kdy se Václav Havel vrátil z vězení. Jak uvedl v květnu v rozhovoru pro polský deník Gazeta Wyborza, v současné době existuje v Československu „asi dvacet „nezávislých iniciativ“. Část z nich – na rozdíl od Charty 77 – se snaží formulovat konkrétní politické koncepce a programy. Funguje například Hnutí za občanskou svobodu (HOS), jehož program formulovaný v manifestu Demokracii pro všechny lze srovnávat s programem Solidarity. Klub za socialistickou přestavbu Obroda sdružuje bývalé komunisty nebo reformní komunisty. Činných je i několik menších skupin s různým politickým profilem“ (Jagodziński, 1989, s. 7). Sám si však uvědomuje, že zatím jsou všechny spíše rozdělené, neexistuje žádný program, který by je spojoval.

Po většinu 80. let žil Havel se státní mocí v určité napjaté koexistenci. Ačkoliv byl neustále sledován, zejména na své chatě na Hrádečku, nebyl již předvolán k výslechu ani nijak systematicky pronásledován. Jedním z důvodů byly nepochybně četné Havlovy kontakty v zahraničí. Tato rovnováha však byla narušena probíhající perestrojkou v Sovětském Svazu, kdy se sám režim začal cítit ohrožen. Již v roce 1988 začali někteří dramaturgové nastudovávat Havlovy hry pro pražské scény, avšak byli za to předvoláni k výslechu. V Havlových hrách se tak ke stále většímu počtu občanů dostávalo jeho poselství absurdity a nesmyslnosti komunistického zřízení. Sám Havel uvádí, že „se pokouší divákům odhalit vnitřní svět hrdiny, jehož svobodný svět nemůže být nikým a ničím ukradnut. Každý má právo svobodné volby“ (Werner, 1989).

V posledních letech před revolucí již v Československu působilo několik opozičních skupin. Ačkoliv „Havel nebyl ani příznivcem, ani zastáncem veřejných demonstrací, spíše se jich neúčastnil. Určitým způsobem jim však napomáhal – jeho jméno se objevilo například ve spojení se svoláním manifestace ke Dni lidských práv na 10. prosince 1987. Objevil se též na mítinku o rok později, kde jako řečník sklídl velký

potlesk“ (Kaiser, 2009, s. 197). Znovuzapojení do veřejného života však znamenalo také opětovné výslechy, zatčení a odsouzení na devět měsíců. Havlovo umístění do Pankrácké věznice však pouze utvrzovalo, že je komunistický režim v troskách. Navíc „deset dní po Havlově zatření odvysílala Svobodná Evropa výzvu k jeho propuštění a krátký seznam několika prvních signatářů, mezi nimiž byli například Jiří Bartoška, Jiří Suchý a další významní umělci“ (Kaiser, 2009, s. 199). Toto veřejné přiznání se k přátelství s Havlem znamenalo v působení celého režimu důležitý zvrat.

Spolupráce s umělci, kteří byli uznáni oficiálním režimem, se však dělo již před zatčením. Důležitou roli zde „sehrál samizdatový časopis O divadle, který si držel vysokou úroveň a v němž se prolínala spolupráce disidentské zóny s oficiální kulturní scénou. Komunističtí představitelé si zprvu neuvědomovali, jakým způsobem může být tato spolupráce pro ně ohrožující. Teprve po jeho zatčení vyšlo najevo, jak široké podpoře se Václav Havel těší.“ (Kaiser, 2009, s. 200). Hojně se samizdatově rozšiřovala například jeho esej „Moc bezmocných“, v níž Havel zdůrazňuje, že „skutečně jediné možné a opravdu smysluplné východisko, jak čelit krizi nejen v zemích totalitních systémů, nýbrž civilizační krizi na celém světě, spočívá ve stylistickém nebo existenciálním kroku. Stále více se potvrzuje, že politické, sociální, ekologické a duchovní krizi v jakékoli formě – a zvláště tehdy, má-li tak specifické rysy jako v zemích sovětského bloku – se lze skutečně postavit jen takto.“ (Schell. 3. 7. 1989, s. 9). V té době již lidé, dříve působící v pozadí a pro širší veřejnost velmi málo známí, dostávali v oficiálních médiích stále více prostoru. Ani „narychlo spuštěná propagandistická kampaň, která Havla vykreslovala jako buržoazního a milionářského povaleče, který se snaží nastolit prvorepublikové poměry, nepomohla zpomalit probíhající vlnu nevole“ (Kaiser 2009, s. 200). Havel byl vysoce ceněn zejména pro trvalé a žité zastávání morálních principů, kterými nastavoval zrcadlo zejména těm občanům, kteří se pro záchranu vlastního ega snižují na úroveň těch, kdo potírají jakýkoliv svobodný projev.

Nepochybnou zásluhu na poměrně poklidných přípravách má také autorita, které se Havel těšil mezi příznivci polského odporu. Jak sám uvádí, v červenci roku 1989 ho na Hrádečku navštívili přátelé z polské Solidarity. Mezi nimi také Adam Michnik, či Zbyšek Bujak, důležitý člen hnutí Solidarita. Právě ten tvrdil, stejně jako Zbyšek Janas, že to byl právě Havel, kdo ho inspiroval v ilegálním odporu. Havlova stať Moc

bezmocných jim „otevřela oči, a proto se stali dělnickými vůdci a předáky. Řekli to několikrát veřejně v různých rozhovorech pro světový tisk a mnohokrát mi to tvrdili privátně.“ (Gerová, 2009).

Rozhovor pro *Gazetu* znamenal první rozhovor pro legálně vydávané periodikum v zemích celého východního bloku. Havel neopomenul zdůraznit svůj dík všem, kteří se zajímají o dění v Československu, neboť si je vědom, že jeho slovo má váhu mezi inteligencí působící napříč zeměmi sovětského bloku. Jeho pozdravy směřují zejména mezi polské spolupracovníky. „A nakonec bych popřál Adamu Michnikovi a jiným přátelům, i celé Solidaritě, mnoho úspěchů v nadcházejících volbách. Jsem s vámi celým srdcem!“ (Jagodziński, 1989, s. 7) Udržování mezinárodních styků se ukáže pro budoucí vývoj událostí klíčové. Osobnost Václava Havla zde působila jako spojovací článek mezi jednotlivými frakcemi antikomunistických hnutí.

Důležitým milníkem roku 1989 byla též demonstrace 15. ledna k 20. výročí upálení Jana Palacha jako veřejný protest proti totalitní moci. Z původně pietního aktu na Václavském náměstí v Praze se stal zlomový okamžik československých dějin. Tato demonstrace strhla řetězec dalších, které do historie vešly jako Palachův týden.

Čím rychleji se blížil listopad 1989, tím více byl Havel spojován s politickou, či spíše antipolitickou činností. Jak mnohokrát zdůrazňoval, sám se necítil být členem žádného politického hnutí. Protože však představoval určitý druh autority, čím dál více osob mu vytýkalo, že on a jeho přátelé nemají žádný politický program. Havel na to odpověděl: „Vezmeme-li pět set nebo kolik dokumentů Charty, které vydala za dvanáct let existence, dokumenty jiných nezávislých iniciativ, nezávislý tisk, například filozofické časopisy, ekonomickou revui a jiné, tak ty vagony písemností, sečteno a podtrženo, tvoří naprosto konkrétní politický program.“ (To bude trvat ještě dlouho, než tam bude sedět slušnej člověk... Irena Gerová. *Vyhrabávačky: deníkové zápisky a rozhovory z let 1988 a 1989*. Praha – Litomyšl, Paseka 2009, s. 129– 149). Právě tyto písemnosti pak nepochybně inspirovaly a formovaly základy budoucího Občanského fóra.

2.4.2 Události konce roku 1989

Ačkoliv mnoho politických funkcionářů i široká veřejnost vnímali, že stávající systém nezachrání ani pokusy o perestrojku (přestavbu) či zavedení glasnosti (hospodářského plánování, kdy se odpovědnost za hospodaření přesouvala na podniky samotné), nikdo

netušil, že převrat se odehraje ještě v roce 1989. V tomto roce se odehrálo několik akcí, které veřejná média popisovala jako protistátní, avšak symbolickou poslední kapkou se stala demonstrace k výročí 17. listopadu. Samotnou akci sice započalo studentské hnutí, historici se však shodují, že v tomto období již Václav Havel vystupuje jako hlavní postava celého protestního hnutí. Někteří jeho blízcí spolupracovníci se shodují, že vše vnímal především jako velké drama. Václav Havel „byl přirozeným lídrem Občanského hnutí (OF), požíval největší autoritu v disidentském hnutí a také se svými přáteli obklopil v OF. Svou autoritu si dokázal získat zejména rozhodností a cílevědomostí, s jakou předkládal požadavky OF státní moci. Silnou pozici si zajišťoval i svou schopností ustoupit názorům jiných členů vedení opozičního hnutí. Pokud Havel a ostatní představitelé OF v této chvíli ještě neovládali mocenské praktiky, které používali komunisté, bylo to pro ně v očích veřejnosti spíše výhodou“. (Bureš a kol. 2012, s. 57).

OF bylo vyčítáno, že „bylo spíše chaoticky strukturované a budované na neformálních vztazích. Je nezbytné potvrdit, že sám Havel na shromáždění na Václavském náměstí prohlásil, že OF je otevřeno všem, kdo podporují demokracii“. (Mladá fronta, 22. 11. 1989, č. 275, ročník 45, s. 1). O den později již mohl potvrdit, že „OF se stává reálným reprezentantem kriticky smýšlející československé veřejnosti, které začíná být bráno vážně také soudobou státní mocí“. (MF, 23. 11. 1989, č. 276, ročník 45, s. 1) Do OF se tak dostalo mnoho nadšených občanů, kteří měli malé či žádné zkušenosti s politikou, neboť Havlem zdůrazňovaná občanská společnost neexistovala. Proto „byli členové OF v roli opozice na zhroucení režimu zcela nepřipravení, zejména proto, že zpočátku naprosto odmítali převzít jakékoliv mocenské funkce. Snažili se spíše přimět předsedu federální vlády Ladislava Adamce ke změně vlády a jejího programu“. (Rataj, Houda 2010, s. 433). Adamec však navrhl vládu složenou převážně ze členů KSČ, což „členové OF pod tlakem demonstrantů zamítli a pochopili, že budou muset aktivně vstoupit do vládních funkcí. Předsedou nové vlády se stal Marián Čalfa, tehdy ještě člen KSČ“. (Rataj, Houda 2010, s. 434). Spolupráce s politickým vedením byla nezbytná, a Václav Havel se domníval, že jeho morální zásady dosáhnou odezvy i v těchto kruzích.

Václav Havel několikrát zdůraznil, že „OF je připraveno okamžitě zahájit dialog s vedoucími představiteli našeho státu jinde než na ulici. Nyní záleží na druhé straně, která je na tahu.“ (Mladá fronta, 25. 11. 1989, č. 278, ročník 45, s. 1). V rozvoru,

v němž se Václav Havel setkal s Alexandrem Dubčekem, potvrdil: „OF je schopno okamžitě a kvalifikovaně jednat s vládou. Své služby nám nabízejí Ekonomický a Prognostický ústav, Akademie věd, politologové, ekologové, právníci. Jestliže dojde k jednání, pak představitelé Občanského fóra budou jednat o harmonogramu společenských změn, v němž v pravou chvíli přijdou na řadu naprosto svobodné volby, zrušení v ústavě zakotvené vedoucí úlohy jedné strany, i zrušení Národní fronty jako manipulačního nástroje jedné strany. Zatím se zdá, že kvalitní členové Národní fronty šílenou rychlostí přebíhají na naši stranu. Občanské fórum je vítá, a to je všechno.“ (Mladá fronta, 25. 11. 1989, č. 278, ročník 45, s. 1). Havel zde najednou představoval pro vládnoucí třídu partnera, ti, kdož ho ještě před rokem vyháněli a hanobili, s ním nyní jednají jako rovný s rovným. A Havel se jim nehodlá mstít, neprokazuje žádnou zášť či touhu po osobní odvetě.

Právě kvůli Havlovým morálním kvalitám loboval Marián Čalfa za zvolení Václava Havla prezidentem, byť faktickým důvodem byla politická snaha o nenásilné převzetí moci. Pro zvolení Havla se vyslovila i široká veřejnost, neboť Václav Havel již v té době představoval symbol svobody a morálních kvalit. Jak znovu, tentokrát již tváří v tvář široké veřejnosti, prohlašuje: „Já se nehlásím k žádné ideologii, doktríně nebo předem hotovému a někým jiným vypracovanému světovému názoru. Nezdá se mi ani, že bych patřil k tomu či onomu konkrétně profilovanému a ideologicky sebevymezenému politickému hnutí. Jsem prostě na straně pravdy proti lži, na straně smysluplnosti proti nesmyslu, na straně spravedlnosti proti nespravedlnosti, na straně pořádku proti nepořádku.“ Na otázku, jakým způsobem by se měla proměnit společnost, odpovídá: „Podle mého mínění bychom především a hlavně měli být k sobě navzájem slušní, laskaví, napřímit se, začít se svobodně chovat, myslet i na druhé, nejen na sebe. Myslet na věci obecné.“ (Rudé právo, 2. 12. 1989, s. 4).

Tento rozhovor v Rudém právu potvrdil definitivní odklon všech složek společnosti od souhlasu s vládou jedné strany a jednoho politického názoru. Nebylo tedy žádným překvapením, když byl skutečně 29. prosince 1989 jednomyslně zvolen Václav Havel za nového prezidenta Československé republiky. Jak by sám mohl prohlásit: „Konečně už tam nahoře sedí někdo slušnej...“

3. Protirežimní působení Lecha Walesy

Lech Walesa je právem řazen mezi osobnosti, které výrazně napomohly pádu komunistického režimu. Pocházel z naprosto odlišného sociálně-ekonomického prostředí nežli Václav Havel, a také jeho způsob protestu proti komunistickému režimu byl jiný. Jeho osud se však v mnohém podobá osudu Václava Havla a trvalý a neústupný protest proti státní moci z něj učinily jednu z výrazných autorit 20. století.

3.1 Osobnost Lecha Walesy

Lech Walesa se narodil dne 29. září 1943 ve dnes již neexistující vesnici Popowo, tehdy to byl okres Lipno. Jeho otec se jmenoval Boleslav a matka Felicie. Jeho otec se živil jako tesař a v oboru byl doslova mistr. Některé z jeho prací se zachovaly dodnes. Felicie zase byla velmi pobožná žena. „Za války jeho otec pomáhal partyzánům. Za tuto činnost byl zatčen a poslán na opevňovací práce a pak do pracovního tábora. Po válce se sice vrátil domů, ale krátce nato zemřel. Jeho novým otcem se stal jeho strýc Stanislaw.“ (Duda, 2011).

Po ukončení základní školy začal navštěvovat učiliště v Lipně a studoval zde obor mechanizace zemědělství. Zde mu poprvé byly vštěpovány zásady a hesla socialismu. Ve škole nijak nevynikal, ale byl velmi úspěšný v kolektivu svých spolužáků.

Také byl velmi technicky zdatný, a to hlavně v různých opravách strojů. V roce 1961 studium zakončil a následně přijal místo elektrikáře ve „Státním mechanizačním středisku v Lochocině u Lipna. Dlouho zde nepracoval, protože musel na vojnu. Po krátkém čase stráveném na vojně byl v rámci své vojenské služby poslán do poddůstojnické školy. Získal hodnost desátníka, ale na vojně nezůstal. Po dvou letech odešel do civilu a začal pracovat jako mechanik v pobočce POMu v Leniach Wielkich.“ (Duda, 2011)

V květnu 1967 se dostal do Gdaňska a začal se ucházet o místo v loděnicích. Zde nastoupil na místo jako lodní elektrotechnik. Tady si již Walesa všiml drsných pracovních podmínek prováděných postupným snižováním počtu pracovních hodin na daný úkol. „Práce dělníka, která se v roce 1967 vykonala za deset hodin, se v roce 1968 musela vykonat za sedm. Tak dělníci ztráceli na mzdě za stejnou odvedenou těžkou práci.“ (Duda, 2011). I sociální podmínky byly v hrozném stavu. Nevraživost mezi dělníky a inženýry spolu s ekonomy rostla. Dělníci je považovali za pouhé

vykonavatele pseudoekonomických vizí. Pracovní vztahy i podmínky v loděnici tak byly čím dál horší. V říjnu 1968 se seznámil Walesa s Mirkou, která je dnes spíše známá jako Danuta Walesová, a o rok později, v listopadu 1969, měli spolu svatbu (Duda, 2011).

V roce 1970 došlo k neúměrnému zvýšení cen za potraviny v Polsku, což v prosinci vygradovalo v revoluci v gdaňské loděnici, které se účastnil i Walesa jako jeden z lídrů gdaňských dělníků. Došlo zde ke krvavým srážkám dělníků s policií, veřejnou bezpečností a vojskem. Walesa byl poté zadržen, dlouho vyslýchán, a po této době neustále sledován policií. Roku 1971 se stal sociálním inspektorem práce, bylo to období, kdy byly slibovány změny Edwardem Gierkem. U slibů to však již skončilo. „Roku 1972 přestal Walesa věřit slibům vlády a státní orgány se snažily dostat ho ze zaměstnání. Nejprve se jim to nedařilo, ale později, v roce 1976, k jeho propuštění z gdaňských loděnic došlo, a to hlavně z důvodů jeho veřejného vystoupení, ve kterém odsoudil Gierka a obvinil ho ze lží. Od té doby začal pracovat v opravárenském závodě stavebních strojů ZREMB v Gdaňsku.“ (Duda, 2011).

Jeho protistátní činnost však pokračovala. „Začal také spolupracovat s Výborem na obranu dělníků (KOR). V roce 1978 začal pracovat pro Svobodný odborový svaz (WZZ). Roku 1979 zase přišel o práci, a to hlavně kvůli jeho napadení volebního systému v rámci Konference dělnické samosprávy. Od května 1979 tedy začal pracovat pro závod Elektromontáže.“ (Duda, 2011). V rámci svých aktivit si Walesa získával věrné stoupence. Tiskli letáky, organizovali přednášky o polské historii, akce na propagaci WZZ a různá veřejná vystoupení. „Základna WZZ se začala rozšiřovat a Walesa chtěl do WZZ položit jakési katolické zásady. 18.12.1979 došlo v Gdaňsku k mnohatisícové demonstraci, kterou zorganizovala WZZ. Walesa měl proslov o prosinci 1970 a o postavení památníků padlým. Krátce na to byl z práce opět vyhozen a do srpna 1980 byl nezaměstnaný.“ (Duda, 2011).

Jeho drsné a přímé způsoby, hovorová polština, ostentativní příklon ke katolické víře a neokázalost z něj činily osobnost, se kterou se mohli lidé snadno identifikovat. Walesa byl jedním z milionů vesnických kluků, které režim v rámci centrálního plánování nahnal do průmyslu. A nikdo před ním nehovořil s komunistickými představiteli jako on: „Pane ministře, nechme toho zbytečného mluvení. Proč nemůžete udělat chlapské rozhodnutí? Buď vůbec nic nechápete, nebo budeme mluvit vážně.

Chcete pokračovat? Nebo chcete, aby toho byla plná země? Dobře, může být. A můžeme to udělat rychle.“ (Bumba, 2005). Solidarita brzy přestala být jen odborářským sdružením, stala se hnutím odporu proti komunistické moci. Walesa si na svou stranu získal přední polské intelektuály.

3.2 Vznik uskupení Solidarita

Jméno Lecha Walesy je neodmyslitelně spjato s uskupením Solidarita. Toto hnutí je často přirovnáváno k Chartě 77, avšak jeho působení je poněkud odlišné.

3.2.1 Historické kořeny Solidarity

Vznik Solidarity nelze plně pochopit bez ohlédnutí se do minulosti. Takový pohled by jistě mohl zahrnout i celé 19. století a tradici polských povstání či Varšavské povstání z roku 1944, pro potřeby této práce je však omezen jen na polské dělnické bouře proti komunistickému režimu. K první takové události došlo v červnu 1956 v Poznani. „Demonstrace dělníků požadujících lepší pracovní podmínky propukla ráno 28. června 1956 v poznaňských Cegielského strojárnách (v té době nesly jméno Stalinovy závody). V dopoledních hodinách se na náměstí před sídlem městského národního výboru shromáždilo asi 100 tisíc demonstrantů, kteří se domáhali úpravy pracovních norem, snížení cen a zvýšení platů.“ (Mlejnek, 2012, s. 14). Jako ve většině případů, i zde byla vzpoura bezprostředně vyvolána nespokojeností dělníků s pracovními podmínkami. Demonstranti se však záhy začali dožadovat politických svobod, nezávislého Polska bez sovětských vojsk či zavedení výuky náboženství do škol.

Podobně jako v mnoha jiných situacích, také nyní byla dohoda uzavřena s přispěním římskokatolické církve. I přesto, že „komunistické úřady povolaly do akce bezpečnostní složky a armádu, které povstání krvavě potlačily, zahynulo několik desítek lidí a stovky jich utrpěly zranění, což způsobilo, že celá událost vešla do dějin jako tzv. „černý čtvrtek“ (Mlejnek, 2012, s. 14), režim se neodvažoval útočit na představitele katolické církve takovým nátlakem, jako to činil v Československu. „Národně komunistický režim závisel na tichém dorozumění mezi komunistickými, prokomunistickými, nekomunistickými či dokonce protikomunistickými živly“ (Davies, 2003, s. 323). Komunisté tak byli roztrženi mnohem více nežli v Československu.

Polsko však zažilo více povstání proti režimu. „K dalším velkým nepokojům došlo v prosinci 1970 na baltském pobřeží (konkrétně hlavně v Gdyni, Gdaňsku, Elblągu a

Štětíně) – tam, kde za deset let vznikla Solidarita. V prosinci 1970 byl však komunistický režim ještě mnohem silnější než stávkující a demonstrující dělníci. Jejich protesty krvavě potlačil, podobně jako povstání v Poznani, a to za cenu několika desítek mrtvých. I tyto události mají svůj ‚černý čtvrtek‘ – čtvrtek 17. prosince 1970, kdy bylo v Gdyni při zásahu ozbrojených složek proti demonstrantům usmrceno téměř dvacet lidí.“ (Mlejnek, 2012, s. 15). I přes potlačení však konflikt nebyl zcela zažehnán. Do čela komunistické strany se dostal Edward Gierek, který se snažil nahradit nespokojenost ve společnosti růstem životní úrovně. To se mu však nepodařilo, a tak vznikla v červnu 1976 další stávková vlna.

Průběh těchto stávek byl poněkud odlišný nežli protesty v Československu. Vzhledem k tomu, že „síly národní obrany sestávaly ze složek vnitřní bezpečnosti, vojenských sil obrany hranic a národní ligy obrany“ (Davies, 2003, s. 327), Polsko mohlo být považováno za armádní stát. V sedmdesátých letech také „vypukl stálý konflikt mezi civilními soudruhy partajního sekretariátu a vojenskými soudruhy v generálním štábu“ (Davies, 2003, s. 332), přičemž vojenští zástupci začínali získávat ve sporu mírnou převahu. I přes toto stranické oslabení však byl „až do osmdesátých let minulého století průběh dělnických vzpour v Polsku zhruba následující: byly živelné, nekoordinované, lokálně omezené, bez koncepce, strategie, politického vedení. Dělníci vyšli do ulic, kde režimní ozbrojené složky jejich rebelii celkem snadno – a krvavě – potlačily. Problém též spočíval v tom, že protesty zpravidla zůstávaly omezené na dělníky – studenti a inteligence vyjadřovali svůj případný odpor vůči režimu jinak a jindy, bez koordinace s dělníky.“ (Mlejnek 2012, s. 15).

Solidarita byla hnutím zároveň občanským, národním, odborářským i náboženským, a vymykala se tak zařazení do jakékoliv politické či sociální kategorie známé ze západní Evropy. To na jednu stranu vyplývalo ze skutečnosti, že Solidarita vlastně zastřešovala celé pestré spektrum polské společnosti, vyjma vládnoucí prosovětské kliky a těch, kteří měli z jejího panování prospěch, na stranu druhou měla tato výjimečnost své vlastní (polské) historické, kulturní a náboženské zdroje. „Období od srpna 1980 do prosince 1981 neslo též silné rysy náboženského či nábožensko-morálního vzepětí společnosti, pro něž byla typická právě solidarita, jež dala název celému hnutí. Jako by se skutečně naplnila slova papeže Jana Pavla II., pronesená 2. června 1979 ve Varšavě při jeho

návštěvě Polska: Necht' sestoupí Duch Tvůj a obnoví tvář země. Této země!“ (Mlejnek, 2012, s. 17).

3.2.2 Působení Solidarity

Lze říci, že vznik Nezávislého samosprávného odborového svazu Solidarita znamenal počátek konce komunistické vlády v Polsku. V měsících předcházejících tomuto kroku již byla situace v Polsku značně napjatá. Nejvyšší zástupci Polska si uvědomovali svojí momentální situaci, což se odrazilo i v článku, otištěném ve Svobodném slovu. „Představitelé PSDS jsou si vědomi toho, že v těchto dnech byla polská dělnická třída postavena před těžkou zkouškou a že nejdůležitějším úkolem PSDS je nyní obnovit důvěru dělnické třídy a všech pracujících ke straně.“ (Svobodné slovo, 12. září 1980, s. 2). Rozdíl mezi projevem, který měl nový stranický předseda Kania v den svého zvolení na sjezdu ÚV PSDS a tím, který přednesl v Gdaňsku a na jiných místech a továrnách je dostatečně výmluvný, aby se dalo usoudit, jak moc byla jeho slova myšlena vážně. V této době se již dělnická opozice zabývala organizačními záležitostmi a vytvářením své řídicí struktury. 16. září 1980 se sešel mimořádný odborářský sjezd, na kterém byly hned druhý den založeny Nezávislé samosprávné odbory „Solidarita“ (Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność“ – NSZZ „Solidarność“) v čele s Lechem Wałęsą. K těmto celopolským odborům se přihlásilo na 3,5 milionu pracujících včetně mnoha členů vládnoucí PSDS. „Vznik Solidarity lze bezesporu považovat za jednu z nejdůležitějších událostí ve středovýchodní Evropě od dob druhé světové války. Znamenal počátek konce komunistického systému a sovětského panství v Polsku“.(Chwalba, 2009, s. 11 – 12).

Tyto události posledních dní zvedly obrovskou vlnu zájmu v západním světě. Československý komunistický tisk o těchto okolnostech, podobně jako v případě Charty 77, nerad referoval, a když už, stavěl všechny, kteří podporovali hnutí Solidarita do pozice buržoazních a rozvracečských štváčů, jejichž jediným cílem bylo destabilizovat PLR. „Na západě se najednou objevili ochránci národní suverenity, práv polských dělníků. Mezi nimi je např. možné jmenovat představitele Socialistické strany Francie... Ptáme se však, proč se více zabývají událostmi v Polsku než třídním bojem ve své zemi?“ (Mladá fronta, 15. září 1980, s. 3). V Mladé frontě, v článku nazvaném Znovu na plné obrátky, se píše: „Americký list New York Times uvádí, že realizace dohodnutých požadavků může v Polsku ohrozit vedoucí úlohu strany.“ (Mladá fronta, 3.

září 1980). „Francouzský pravicový tisk Le Figaro předvídá, že pokusí-li se nynější vláda vzít zpět učiněné ústupky, vypukne mnohem jiná krize, mnohem závažnější“ (Práce, 3. září 1980).

S tímto tvrzením francouzského tisku nelze než souhlasit. Zrození Solidarity bylo chápáno jako víceméně systémová anomálie. Ovšem způsob, jakým se objevila, i její rozsáhlost a vliv na obyvatele byly natolik zarážející, že nebylo v tu dobu možné přistoupit k bezprostřední akci. Nejdůležitějším aktem, kterého Solidarita dosáhla, bylo, že „zástupci Polské sjednocené dělnické strany podepsali v srpnu 1980 Gdaňské dohody“ (Davies, 2003, s. 341), čímž se fakticky dostaly do té doby ilegální odborové organizace do legality. Tento krok již nemohl být vrácen zpět.

Aktivity Solidarity vyústily na počátku osmdesátých let v neudržitelnou situaci směřující k rozvratu státu. 13. prosince 1981 proto generál stojící v čele polské vlády, Wojciech Jaruzelski, rozhodl zasáhnout. „Vyhlášením výjimečného stavu v zemi byly násilně potlačeny veškeré protistátní akce a činnost Solidarity byla zcela zakázána“ (Kaiser, 2009, s. 467). I když vláda „slíbila v návaznosti na zásah nepružný komunistický režim reformovat a dostat zemi z hospodářské krize, vyšlo najevo, že systém je v natolik špatném stavu, že je zcela nereformovatelný“ (Kosman 2012, s. 394).

Aktivisté Solidarity dokázali ještě během svého oficiálního působení založit několik knihoven a nezávislých vydavatelství. Přinejmenším dvě instituce v Polsku však zůstaly vůči duchu změn netečné: armáda a tajná policie. V prosinci roku 1981 předseda vlády Wojciech Jaruzelski oslovil spoluobčany: „Občané Polské lidové republiky, obracím se na vás jako voják a předseda vlády. Obracím se na vás v záležitosti mimořádného významu. Naše země se ocitla na pokraji zkázy.“ (Bumba, 2005). Jaruzelski a jeho lidé vyhlásili v Polsku 13. prosince 1981 stanné právo a Solidarita se stáhla do disentu. Přišlo zatýkání a internace, ve vězení se ocitl i Lech Walesa. Převážnou část osmdesátých let tak sdružení Solidarita působilo v ilegalitě.

3.2.3 Lech Walesa a Solidarita v disentu

Období působení Lecha Walesy a celé Solidarity v disentu představuje v dějinách polského národa důležité období. Datuje se od konce roku 1982 do poloviny roku 1988. Sám Walesa mohl v této době těžit ze svých vojenských zkušeností. „Byl kapitánem v záloze a jeho bývalý velitel jej charakterizoval jako dobrého vojáka. Politické školení

v armádě však na Walesovi nezanechalo žádné stopy. Čtyři nebo pět let po roce 1982 přicházela většina nových rekrutů z prostředí sympatizantů Solidarity.“ (Davies, 2003, s. 333). Protože reálným odpůrcem působení disidentů byla právě armáda, její ovlivňování znamenalo citelný zásah do fungování celého komunistického režimu.

Lech Walesa se zároveň stal i jedním z předních tvůrců agendy Visegrádské trojky, jež měla napomoci k demokratickému přechodu bývalých komunistických zemí. Soustavně hájil spolupráci Visegrádu v oblasti vzdělávání, politiky i diplomacie. Velmi často se jeho ambice a jednání slučovaly s Havlovými, avšak tyto dvě osobnosti vůči sobě navzájem nikdy zvláštní přátelské vztahy nechovali. Je však zcela jasné, že „oba státníci byli západními představiteli viděni jako dva symboly odporu vůči komunistickému režimu. Walesa paradoxně zastupoval dělníky a jejich zájmy v odborech, čímž do jisté míry protirečl oficiální propagandě, která tvrdila, že právě komunistická strana jedná vždy v nejlepším zájmu dělnické třídy. Západ vnímal Walesu jako symbol boje proti totalitě intenzivněji, jelikož Solidarita dokázala jako první vyvolat v komunistické zemi svobodné volby. Díky jeho aktivitě byl dojednáán definitivní odchod ruské armády z polského území, stejně jako akceptování spolupráce regionu pod záštitou Visegrádské deklarace.“ (Simpson, 2012, s. 317). Široká základna podporovatelů legitimacy Solidarity v očích západní veřejnosti se nadále zvyšovala.

Represe ze strany komunistického režimu se však na Walesovi podepisovaly hlouběji skrze jeho rodinu a děti. V rozhovoru pro CNN přiznal, že jeho velkým morálním prohřeškem je zcela jistě odsunutí rodinného života na druhou kolej. „V dobách, kdy jsem bojoval za naši věc, když jsem byl zatčen, či když jsem cestoval po celé zemi a koordinoval spolupracující odbory, má žena a děti byly ponechány doma samy“ (CNN, 2015). Jak sám poznamenává: „V říjnu roku 1982 měla manželka i obě dcerky vážné nepříjemnosti. Po návštěvě ve vězení v Arlamowě byly převezeny na velitelství policie, kde je funkcionáři SB podrobili důkladné a několikahodinové prohlídce.“ (Walesa, 2011, s. 162). Ačkoliv jeho žena byla součástí boje proti komunismu dobrovolně, přesto však i pro ni, podobně jako pro většinu partnerek a manželek disidentů, představovalo toto období velký zásah do osobní svobody a možností uplatnění.

Lech Walesa nedisponoval velkými finančními zdroji. Protože pocházel ze skromných poměrů, potřeboval, aby se chod uskupení Solidarita financoval z jiných zdrojů. Díky své autoritě dosáhl toho, že „v zahraničí byly organizovány zastupitelské

úřady Solidarity, které sbíraly peníze, informovaly západní veřejnost o situaci v Polsku a pomáhaly emigrantům. Velký praktický význam mělo založení Koordinačního úřadu NSSZ Solidarita v Bruselu. Úřad byl schopen získat asi 500 000 dolarů ročně jako pomoc na ilegální činnost Solidarity v zemi.“ (Walesa, 2011, s. 163). Pomocí těchto finančních zdrojů mohly být vydávány informační tiskoviny, pořádány setkání členů a příznivců či cesty jednotlivých mluvčích Solidarity po Polsku. Část těchto zdrojů putovala také na pomoc těm, kteří byli režimem zadrženi a vězněni.

Solidarita, podobně jako Charta 77, se snažila působit také kulturně. Kromě literárních počinů, v nichž si velmi obratně počínal například Adam Michnik, blízký přítel Václava Havla, existovala také „rozsáhlá síť výroby a distribuce ilegálních letáků, časopisů a knih. Její účastníci chtěli nejprve informovat národ o současném vývoji, avšak brzy nastal masivní útok proti všem aspektům komunistické ideologie – ve filosofii, náboženství, historii, politologii, ekonomice a literatuře.“ (Davies, 2003, s. 408). Apelem na oblasti, které se snažila komunistická ideologie pokřivit či vytlačit z mysli svých občanů, vzbuzovala Solidarita ve svých posluchačích pocit sounáležitosti a logiky celého svého počínání. Ve filosofii nacházela určitý etický přesah, který je, dle názorů mnoha členů tohoto uskupení, nedílnou potřebou každého člověka.

I přesto, že měla Solidarita mnoho milionů příznivců, podařilo se režimu její existenci tvrdě potlačit. Sovětský svaz se velmi obával, že by se tyto snahy mohly přenést také do okolních satelitních států, proto byla do ulic vyslána armáda, která jakékoliv sdružování násilně přerušila. Následně bylo v celé zemi vyhlášeno stanné právo. Henryk Wujec k situaci po vyhlášení stanného práva prohlásil: „Toto období byla lekce, zkouška dospělosti, Těžko si představit větší nátlak nežli ten, který byl vyvíjen na Lecha Walesu. Osudy odborového svazu Solidarita a osudy Polska závisely právě na něm, na jeho výpovědích v internaci. Pokud by vystoupil v televizi, uznal výjimečný stav, Solidarita by se zhroutila.“ (Walesa, 2011, s. 164). Lech Walesa však legitimitu tohoto postupu nikdy neuznal. I v detenci se jakémukoliv nařčení z protistátní činnosti bránil, a po svém propuštění ho právě tato detence postavila v očích veřejnosti ještě výše. Dokázal si své morální zásady ubránit i přesto, že byl příslušníky režimu tlačěn k jejich popření.

Podobně jako Václav Havel, také Lech Walesa se pokoušel oslovit oficiální autority komunistického režimu dopisem. 8. listopadu 1982 napsal dopis generálovi

Jaruzelskému s návrhem na setkání a prodiskutování závažných problémů Polska. Také napsal protest předsedovi Státní rady, maršálkovi Sejmu, primasu Józefu Glempovi a předsedovi kolektivu pro záležitosti zákonů týkající se odborových svazů.“ (Walesa, 2011, s. 165). Tento dopis se však s ohlasem nesetkal. Autoritativní režim dával přednost tvrdým represím před diskusí a vyjednáváním.

Také z dokumentů, které jsou o osobnosti Lecha Walesy k dispozici, je patrné, že měl i po propuštění z internace touhu a potřebu nadále vzdorovat režimu. On sám poznamenává: „Měl jsem v úmyslu být aktivní veřejně a legálně, což jsem prohlásil ve vystoupení, které odvysílaly západní rozhlasové stanice ke konci roku 1982. Tehdy jsem řekl, že se musíme brát všemi způsoby za naše odborové svazy a sdružení. Mým cílem bylo především dostat Solidaritę z defenzivy, vytáhnout ji ze stoky, do které ji dovedla vláda, k jasné činnosti.“ (Walesa, 2011, s. 168). V následujících šesti letech však byl sovětskými médii umlčován, slyšení se mu dostalo spíše v zahraničí.

Sám k této době poznamenává: „V období disidentské činnosti jsem se scházel s mnoha západními politiky, udržoval kontakt s odborovými centrály na západě. Dělal jsem všechno proto, abych nás zviditelnil, navazoval co nejvíc kontaktů, hledal nové spolupracovníky. Působil jsem jako předák stále existující, i když nelegální Solidarity, a moje projevy se šířily i v zahraničí.“ (Walesa, 2011, s. 172). O finančních honorářích se však ve svém životopise nezmiňuje, západní posluchači nejspíše přispívali spíše do fondu Solidarity jako celku nežli Lechu Walesovi osobně.

Skutečnost, že toto uskupení dokázalo zůstat celistvé a udržet si širokou podporu veřejnosti, lze nepochybně přičíst k dobru osobnosti Lecha Walesy. Tuto domněnku podporuje také komentář Andrzeje Paczkowského: „Úspěch celé Solidarity do velké míry vyplýval z neobyčejné politické intuice Lecha Walesy, jeho vytrvalé víry ve vyznávané hodnoty a zároveň umění najít konkrétní řešení a říct správná slova ve správnou chvíli a na správném místě.“ (Walesa, 2011, s. 178). Proto není překvapující, že byl navržen na Nobelovu cenu míru v roce 1983.

Udělení Nobelovy ceny míru Lechu Walesovi mělo pro Polsko zásadní význam. Západní mocnosti tímto uznaly, že Walesa představuje celospolečenskou morální autoritu, která se aktivně zasazuje o mírové soužití. V médiích působících v Sovětském bloku však byla tato zpráva prezentována velmi vágně, těsně před koncem pořadu, a čtena přezíravým tónem. Ozvaly se hlášení následujícího rázu: „Porota Nobelovy ceny

za mír se rozhodla i tento rok vymezit jako nástroj v konfrontační hře – tentokrát proti Polsku, proti socialismu.“ (Walesa, 2011, s. 185) Sovětská média se i nadále snažila občany satelitních států přesvědčit, že Lech Walesa a Solidarita jsou součástí západního spiknutí, jehož agenti se snaží podlomit sílu pracujícího lidu. Po tomto oficiálním aktu však komunistická propaganda utrpěla další citelný zásah.

Polovina osmdesátých let se nesla v odstupu od patosu ideologie dokonce i v komunistické straně. „Jaruzelského režim téměř úplně rezignoval na ideologii a zaujal čistě pragmatický postoj. Naděje na dosažení politické shody na základě hospodářského úspěchu, což byla stará marxistická iluze, se neustále hroutily. Opozice byla příliš slabá, aby svrhla režim, ale natolik silná, aby zabránila režimu docílit nějaký všeobecný posun vpřed.“ (Davies, 2003, s. 411). Aby argumenty, podávané veřejnosti, vyzněly věrohodněji, byly podpořeny výroky evropských komunistických stran, které nebyly přímo ve sféře vlivu Sovětského svazu. Ovšem pozorný čtenář mohl zaznamenat, že rétorika „západních“ komunistů je odlišná od agresivních článků z východní části Evropy.

Důležitost Walesovy osobnosti pro vývoj dění v Polsku podporuje také Zbigniew Bujak. Ten zdůrazňuje, že „Lech Walesa je v dějinách polské politiky hodně mimořádnou osobností, protože je to původem obyčejný člověk. Ale přitom kolem sebe dokázal shromáždit nejvýznačnější postavy polského života. Došlo k výjimečně účinnému spojení vůle něco udělat, rozhodnosti s intelektem a zkušenostmi. Dá se říct, že Solidarita byla nejen odborové hnutí, ale také hnutí společenské, ve kterém se setkávali dělníci s inteligencí.“ (Walesa, 2011, s. 198-199). Každá práce byla mezi členy Solidarity ceněna stejnou měrou. Dělníka, stejně jako příslušníka vrstvy inteligence, spojoval společný zájem na pádu režimu. Každý z nich mohl k tomuto kroku přispět vlastním přičiněním.

Počátkem roku 1988 se ekonomicko-společenská situace v Polsku ještě více vyostřila. Popisy událostí roku 1988 se objevovaly také v českých médiích. Dopisovatel Rudého práva P. Minárik popisuje situaci v Polsku následovně: „Počátek roku znamená v Polsku vstup do druhé etapy hospodářské reformy. Půjde o racionální spotřebu materiálů i o racionální využití pracovních sil. Již nebude možné, aby v bankrotujícím podniku byly stejné výdělky jako v podniku, který léta patří mezi přední výrobce a exportéry. Počítá se s migrací pracujících za prací. Hospodářská reforma, doplněná o

reformy politického charakteru, například v další demokratizaci volebního řádu, jsou jediným východiskem na cestě hledání kvalitativně nových cest dalšího rozvoje.“ (Minárik, 1988, s. 7). Mnoho z těchto změn však probíhalo pomalu, občané Polska nebyli spokojeni se žádnou z odsouhlasených reforem.

Dalibor Mácha v Rudém právu napsal, že „Poláci nyní po hospodářské stránce prožívají složité období. Čtvrtina dotázaných uvedla, že k hlavním důvodům nespokojenosti řadí na první místo těžkou materiální situaci, a špatné zásobování. Také zdravotnická péče a zásobování léčiv potřebuje změnu.“ (Mácha, 1988, s. 7). I přes zjevné poukázání na konkrétní potíže nebyla náprava zjednána. Problémy, které jen prohlubovaly odpor Poláků vůči komunistickému režimu, se nadále zvětšovaly, o čemž svědčí skutečnost, že ani média v ostatních komunistických zemích o nich nemohla pomlčet. V polovině ledna se v Rudém právu objevuje článek o „nesouhlasu odborů v Polsku se zásadami politiky cen a příjmů na rok 1988. Poláci požadují plnou kompenzaci a úpravu minimálních platů a různých sociálních dávek.“ (Rudé právo, 15. 1. 1988, s. 7). Situaci nezachránila ani snaha přejít na více tržní ekonomický systém. O této snaze svědčí tato poznámka: „V Polsku má vzniknout devět samostatných komerčních bank. Vláda PLR také získá další půjčku od Světové banky na konkrétní ekonomické předsevzetí.“ (Rudé právo, 18. 1. 1988, s. 7).

Běžné občany trápila také skutečnost, že „na samostatný byt se v Polsku čeká až dvacet let.“ (Rudé právo, 19. 1. 1988, s. 7). Proto „polské odbory iniciovaly setkání představitelů těch, kteří dosud samostatné byty nemají a již dále nechtějí čekat.“ (Rudé právo, 19.1.1988, č. 14, s. 7). Režimem proklamovaná starost o občana a jeho potřeby již nebyla naplnitelná. Členové Solidarity již nemuseli tvrdě obhajovat své názory – režim sám se začal usvědčovat ze lži a polopravd. Lech Walesa však měl nepochybnou zásluhu na poměrně klidném průběhu událostí – odbojnější Poláci by raději vstoupili do ozbrojených střetů, avšak Lech Walesa, spolu s církevními představiteli, trval na poklidném pádu celého režimu.

Přelom znamenala polovina roku 1988. Gorbačov navštívil Polsko a sám prohlásil, že tato návštěva se dá považovat za počátek rozhovorů mezi Gorbačovem a Walesou. Protože brzy poté následovaly další protesty v Polsku, Gorbačov přistoupil na jednání u kulatého stolu. Zatímco dříve se vedoucí představitelé snažili vždy Walesu od dění Solidarity oddělit, nyní ho uznali za zástupce a partnera k vyjednávání. Sám Walesa

k vyjednávání s generálem Kiszczakem řekl následující: „Podmínky generála byly tvrdé: legalizace solidarity bude možná pouze tehdy, když rozhovory u kulatého stolu skončí parafováním národní dohody; probíhající stávky musí skončit do osmnácti hodin.“ (Walesa, 2011, s. 214). Podařilo se dosáhnout dohody, avšak zvláště dělnická strana s ní nebyla spokojena. Přesto však dělníci nemohli popřít, že následující změny v hospodářské a ekonomické oblasti Polska mohou být velkou měrou přičítány k dobru ilegální Solidaritě a jejím představitelům.

Ze všech zemí, kde vládli komunisté, bylo právě Polsko místem s nejsilnější opozicí. Vládnoucí strana byla jejím nátlakem, bez pomoci zvenčí, ve značné destrukci. Jaruzelski proto „plánoval jednání s opozičními kruhy a doufal v kompromis, jeho záměrem bylo začlenit umírněné rivaly do vládnoucího systému. Rozhovory vlády s vůdcem Solidarity Lechem Walesou začaly 28. srpna 1988.“ (Rychlík 2012, s. 79).

Součástí revoluce v Polsku byly též nepokoje na vysokých školách, které však započaly v Polsku dříve nežli v Československu. Rudé právo referuje o stávkách už tehdy, kdy „již týden bojkotují studenti vysokých škol vojenskou výuku. Organizátoři provokace jsou členy nelegální protistátní organizace Za svobodu a mír. Bojkotují rovněž hodiny politické ekonomie, společenskopolitických věd, sociologie a ruštiny a zároveň požadují likvidaci těchto předmětů na polských vysokých školách. Všechny hlavní deníky v Polsku také polemizovaly s názorem, že minimální změnou, bez které nebudou moci začít rozhovory u „kulatého stolu“, je legalizace Solidarity. Jaké maximální požadavky je potom možno očekávat?“ (Rudé právo, 21.10.1988, s. 7).

V listopadu 1988 dostal Lech Walesa možnost poprvé veřejně vystoupit v televizi. Právě tento počín odstartoval skutečná jednání u kulatého stolu, která byla sdílena s veřejností. Debata Walesy s předsedou PSDS vešla do dějin polského národa jako skutečný počátek úpadku komunistického režimu. Walesa k tomu poznamenal: „On reprezentoval předem prohrané teorie. Byl otrokem situace. Morální pravda byla na mé straně. I argumenty.“ (Walesa, 2011, s. 219).

Koncem listopadu se odehrála důležitá protisocialistická akce. Jedním z jejích iniciátorů byl katolický kněz Jankowski, který v „božím slově“ k účastníkům mše mj. vyzval k činům, které Polsko zbaví „hospodářské závislosti na sousedních zemích.“ „Pozdější demonstrace na kostelním náměstí se zúčastnilo asi 2000 lidí, mezi nimiž nechyběl ani předák bývalé „Solidarity“ Lech Walesa. Jeho výpovědi o tom, že nynější

zřízení v Polsku nemá budoucnost, dokazují jeho odchýlení od tzv. konstruktivní opozice. Walesa také napadl nové polské odbory a jejich předáka A. Miodowicze. Závěru demonstrace, jejíž účastníci skandovali ostře laděná protisocialistická hesla se zúčastnil také předseda italského senátu Giovanni Spadolini.“ (Rudé právo, 29.11.1988, s. 7).

Síla Walesovy osobnosti se projevovala také počátkem roku 1989, ve chvílích, kdy si již uvědomoval postupnou změnu systému a uvažoval, jakým způsobem tuto změnu provést v ekonomicko-hospodářské oblasti. Jakmile volby potvrdily, že polský lid si nepřeje pokračování komunistického režimu, Walesa se „rozhodl přesvědčit Pařížský klub, aby odložil splátky ohromného komunistického dluhu. Zároveň chtěl přesvědčit průmyslníky v italském výboru pro hospodářství a práci, aby v Polsku investovali.“ (Walesa, 2011, s. 234).

3.3 Lech Walesa katolík

Nelze pochybovat o tom, že převážná většina morálních hodnot Lecha Walesy pocházela z jeho katolické výchovy a přesvědčení. Podobně jako většina Poláků, také Walesa stavěl své přesvědčení na nauce o rovnosti všech lidí před Bohem a právu na respekt a slušné zacházení s každým, bez ohledu na jeho provinění. Walesa „byl oddaný katolík, který jako pravý syn polského tradičně katolického proletariátu denně chodil na mši“ (Davies, 2003, s. 361). Ochranu a podporu pro své názory nacházel u dvou význačných osobností polského katolického světa – kardinála Wyszyńského, který před válkou začínal jako dělnický kněz ve Slezsku, a později u Jana Pavla II., který musel pracovat v kamenolomu a později za války v dělnické továrně.

Není proto překvapující, že pro Walesu představovalo soukromé setkání papeže Jana Pavla II s ním důležitou událost. Jan Pavel II. navrhl toto soukromé setkání v roce 1983, při své druhé návštěvě Polska. Ve stejný rok dostal Walesa také Nobelovu cenu míru. Walesa se setkal s papežem v Tatrách na jihu země ke konci jeho osmidenní návštěvy v Polsku.

Důvěryhodné zdroje uvnitř sdružení Solidarita popsali televizní stanici BBC setkání následovně: „Papež řekl panu Walesovi, že se má spíše spoléhat na radu katolické církve, nežli pořádat pouliční demonstrace v rámci kampaně odborových hnutí, která by vedla k politickým reformám v Polsku. Již jako arcibiskup Karol Wojtyła se nekompromisně postavil proti kounistickému režimu, a nadále na představitele opozice

naléhal, aby se snažila vyřešit své rozdíly prostřednictvím dialogu a nikoliv konfrontace.“ (BBC, 2005).

Lidé pohybující se v okolí Lecha Walesy říkají, že papež také uvedl, že stanné právo by mohlo být zrušeno na podzim. Papež uvedl, že předseda vlády Wojciech Jaruzelski během rozhovorů před pár lety se setkal s panem Walesou. Walesa o svém setkání s papežem řekl, že byl „pohnut a nadšen“ a je ochoten plně podpořit opozici vůči vládě při ukončení stanného práva.

Papež se rovněž obrátil na kongregaci dvou miliónů věřících v Katovicích, v průmyslovém srdci Polska na jihu, a řekl jim, že pracovníci by měli mít možnost se připojit k volným odborovým svazům. Řekl: „Toto právo nám nedává stát, je to právo, které dává Stvořitel“ (BBC, 2005) Během své návštěvy papež požehnal vdovám zabitých pracovníků, kteří byli popraveni v rámci zavádění stanného práva. Polská vláda uvedla, že bude v budoucnu úzce spolupracovat s katolickou církví, a je dobře známo, že papež sám si přeje, aby byla církev zapojena do každého procesu usmíření. Prezident Henryk Jablonski, který se rozloučil s papežem na letišti v Krakově, řekl novinářům, že „dialog je možný a nevyhnutelný“. Než se vrátil do Římského vatikánského koncilu, vyslal papež televizní adresu polským lidem z letiště. Řekl: „Národy se musí rozvíjet svými vlastními prostředky a zdroji“ (BBC, 2005).

Římskokatolická církev není politická organizace, ale její představitelé již nedokázali být neteční vůči situaci v Polsku. „V rámci církve je však nutno vyčlenit hierarchii, jejíž institucionální zájmy se ne vždy kryly se zájmy věřících. Mnozí z nich kritizovali nového arcibiskupa, který se v roce 1982 nepostavil dostatečně silně proti vyhlášení výjimečného stavu.“ (Davies, 2003, s. 365).

Hloubku vztahu Lecha Walesy a katolické církve dokládají také události, které se odehrály v roce 1984 a 1987. První z nich byla vražda kněze Jerzyho Popieluszka. Tento kněz si dokázal získat přízeň občanů svým vystupováním, avšak pro režim se stal symbolem nepřítele číslo jedna. Sám Walesa uvádí: „Jeho slova víry v to, že bude líp, podpory, připomínky občanských a národních povinností a práv zejména v roce 1982 rozeznávaly v nesvobodném státě silnější ozvěnu než kdy dříve.“ (Walesa, 2011, s. 194). Na jeho kázání do kostela sv. Stanislava Kostki na Žoliboci začaly přijíždět tisíce Poláků ze všech koutů republiky. S pomocí přátel organizoval Jerzy pomoc ukrytým spoluobčanům, na což komunistické složky reagovaly snahou o zastrasování, ničení

jeho majetku či zadržení. Jeho stoupencům se však podařilo Jerzyho ochránit a hodlali ho poslat do Říma. Když se tento fakt donesl k politickým funkcionářům, rozhodli ho umlčet. „Když si dnes vzpomenu na jeho slova, jak moc mluvil o utrpení, přemýšlím, zdali se nepřipravoval na svůj osud – na to, jak ho mučili, zmasakrovali, udusili a hodili do řeky“, popsal tento čin později Walesa (2011, s. 195) Nejbolestnější pro Walesu na celé události bylo, že zavražděný kněz měl, dle připravené propagandy, spáchat minimálně stejný zločin jako vrah sám – Jerzyho vinili z podpory extremistů a z protistátní činnosti.

Druhou událostí se stalo další osobní setkání s papežem. Setkání bylo tentokrát doprovázeno kamerami a novináři. Walesa poznamenal: „Víra Svatého otce v náš úspěch mě ohromila. Snažil jsem se situaci v zemi co nejlépe přiblížit a ukázat, jakou roli církev hraje a může hrát. Bylo zjevné, že naše cesty řídil křesťanský přístup k lidem a pocit solidárnosti.“ (Walesa, 2011, s. 203). Není tedy pochyb, že právě katolická církev a zejména vliv Jana Pavla II. stojí za skutečností, že se Lech Walesa snažil dovést Polsko k demokracii mírovou cestou. Jak sám ve svém životopise připomíná, na své cestě se setkal s mnoha okamžiky, kdy by raději volil cestu násilí a boje na barikádách. Věděl však, že by to znamenalo boj, kterého by se účastnily miliony jeho spoluobčanů, a který by nemusel skončit pozitivně.

V Polsku představovaly náboženské nepokoje důležitou součást revoluce. I v československém tisku se objevila zpráva: „Stalo se již tradicí, že každou neděli po bohoslužbách katolického kněze H. Jankowského v kostele sv. Brygidy v Gdaňsku dochází k protistátním výtržnostem. Tento katolický duchovní dává podněty k nepokojům, v kostele byla jeho protistátní prohlášení provázena masovým rozhazováním letáků nelegálních organizací.“ (Rudé právo, 22. 11. 1988, s. 7). Krátce poté údajně asi 500 agresivních výrostků pochodovalo městem a vyhledávalo střety s pořádkovými silami Bezpečnosti. Přitom skandovali protikomunistická hesla.

I přes tyto zprávy oficiální straničtí představitelé prohlašovali, že vztahy Polska a katolické církve jsou vcelku dobré. J. Grzelak řekl, že „i přes ideologické rozdíly spatřuje stát styčné body v úsilí za zachování míru a za odzbrojení a řešení ekologických problémů. Také prohlásil, že letos se dá očekávat navázání diplomatických styků mezi Polskem a Vatikánem.“ (Rudé právo, 13.1.1988, s. 7). Většina Poláků však nepotřebovala oficiální potvrzení kooperace s církví. Naopak,

kněží, kteří sympatizovali s režimem, nebyli v přízni občanů. Davies potvrzuje, že katolická církev si v osmdesátých letech vydobyla obrovský respekt zejména v okamžicích protestu proti režimu. Stala se „skutečným pastýřem národa, chráníc všechny, nejen katolíky, a čelíc všem oficiálním pokusům o omezení jejího vlivu“ (Davies, 2003, s. 410). Tentýž názor později v rozhovorech potvrdí i sám Lech Walesa.

3.4 Nová situace v Polsku

Ačkoliv Solidarita byla oficiálně zakázána, její členové i nadále působili v pozadí. Ekonomická situace v Polsku se po drobném zlepšení v roce 1983 dostávala opět do úpadku. Samotná „přísná opatření výjimečného stavu však nebyla hlavní příčinou toho, že se nepovedlo provést skutečnou reformu v nefunkčním hospodářském systému PLR. Tou byla faktická nereformovatelnost systému, projevující se tvrdošijným odporem lidí, jež řídili hospodářství. Není v podstatě žádná institucionalizovaná síla zabývající se komplexně zaváděním reformy do hospodářské praxe, chybí přístup k reformě jakožto k politicko-ekonomickému komplexu.“ (Dudek, 2010, s. 42-54).

Nutno podotknout, že v této době byli Poláci v oblasti reformy oproti ostatním komunistickým zemím napřed. „Až dosud žádný z komunistických států nejevil známky slabosti a žádná z vládnoucích stran se nevzdala své vedoucí role. Gorbačovova perestrojka měla v Sovětském svazu velmi omezené cíle, jichž už polští soudruzi dosáhli. Proto se událostí v Polsku soudruzi v Československu a NDR velmi obávali.“ (Davies, 2003, s. 412). Oficiální média se snažila v občanech vzbudit zdání, že frakce odporu v Polsku jsou roztržité. Rudé právo počátkem roku 1989 zveřejnilo: „Vládní mluvčí poukázal na ostré diskuse mezi bývalými předáky Solidarity. 18. 12. se konala schůze tzv. pracovní skupiny celostátní komise Solidarity, která konkuruje skupině vedené Lechem Walesou. Ten byl na této schůzi obviněn ze zrady a z toho, že si přivlastnil peníze za Nobelovu cenu patřící celé organizaci.“ (Rudé právo, 4. 1. 1989, s. 7).

V červnu 1989 se konaly volby v Polsku. „V okamžiku zveřejnění výsledků prvního kola voleb se ukázalo, že evoluční proces změny politického zřízení, plánovaný u „kulatého stolu“ na období několika let, se urychlí. Ačkoli se ještě před volbami zdálo, že jak obsazení funkce prezidenta, tak úkol vytvořit novou vládu budou vyhrazeny pro lidi z PSDS, po 4. červnu 1989 to už tak jistě nevypadalo. Obrovská společenská

podpora otevřela opozičním vůdcům nové, mnohem širší možnosti a zároveň intenzivně prohloubila dezorientaci a krizi v celém mocenském aparátu.“ (Dudek, 2010, s. 42-54).

Jednání následně vedla k uskutečnění nových voleb do Sejmu 4. června 1989. A jelikož v nich Solidarita zaznamenala nečekaný úspěch¹, veřejnost požadovala úplné převzetí moci a skoncování s režimem. Proces polské transformace poté nastal se zvolením Tadeusze Mazowieckého premiérem, jenž byl taktéž jedním z vůdců komunistické opozice, a s následným vznikem nové vlády (Rychlík, 2012, s. 79).

„Zcela jasně se k tomu postavil Lech Wałęsa, který 7. srpna prohlásil, že monopol na vládnutí PSDS je hlavní příčinou krize v zemi. Proto označil Kiszczakovu misi za škodlivou, která je pro společnost potvrzením obav, že všechno zůstalo při starém a není naděje na lepší budoucnost. Jediným politickým řešením, konstatuje v závěru Wałęsa, je sestavení vlády ve spolupráci s koalicí Solidarity, ZSL a SD, o což se on sám bude snažit.“ (Dudek, 2010, s. 42-54)

Události poté nabraly rychlý spád. „Už 19. srpna pověřil prezident Jaruzelski Mazowieckého sestavením vlády. Vznik Mazowieckého vládního kabinetu neznamenal konec procesu destrukce komunistické diktatury v Polsku, uzavřel však jeho nejdůležitější etapu. Svolením ke vzniku nového kabinetu totiž PSDS přišla o kontrolu nad většinou státního aparátu a vstoupila do fáze pětiměsíční agonie.“ (Dudek, 2010, s. 42-54).

Již 13. října píše Rudé právo v článku *Změna zásad i orientace* o tom, že nová polská vláda sestavila a schválila nový vládní program. Za prvořadý se považuje „boj s hyperinflací, dosažení rychlých změn ve vlastnictví národního majetku s cílem vytvořit hospodářství blízké ekonomickým systémům vysoce rozvinutých kapitalistických zemí. Důležitá je též likvidace státního a družstevního monopolu, reforma státního rozpočtu a bankovního systému. Je nezbytné podepsat dohodu s Mezinárodním měnovým fondem, Světovou bankou a jednotlivými skupinami největších věřitelů PLR.“ (Rudé právo, 13. 10. 1989, s. 7).

1 Občané volili podle změněného volebního systému, kdy bylo možné obsadit demokratickou volbou až 35 % míst Sejmu. Solidarita přitom získala všechny demokraticky obsazované mandáty a téměř sto senátorských křesel. Více v, s. 394.

V rozhovoru pro CNN později Lech Walesa vzpomíná: „Poté, co byla rozpuštěna Solidarita, bylo pro nás nejdůležitější zůstat jednotní. I když jsme byli ve vězení, nezlomilo nás to. Osmdesátá léta minulého století představovala období boje za vybudování organizace a všech jejích struktur. I když jsme byli oslabeni, vydrželi jsme až do roku 1989.“ (Wegs, Ladrech, 2002 s. 245). Sám přiznává, že zvolení polského občana papežem pro něj znamenalo velké vnitřní posílení. „Na mších, které vedl při svých návštěvách Polska, se shromáždily miliony Poláků. Mohli jsme vidět, že je nás mnoho. Bylo to poprvé v poválečné historii, co se polský národ spojil v jednotné věci.“ (Wegs, Ladrech 2002 s. 245).

„I když Polsko získalo finanční i technickou pomoc Západu, pokus zavést moderní tržní ekonomiku způsobil obrovské potíže. Členy Solidarity, kteří byli svázáni především s velkými nevýnosnými podniky, jako byly uhelné doły nebo loděnice, rozdělil vládní hospodářský plán na záchranu ekonomiky. Není tudíž překvapující, že se kvůli reformám vyžadujícím likvidaci prodělečných průmyslových odvětví Solidarita nakonec rozpadla.“ (Wegs, Ladrech, 2002 s. 245). Důraz Lecha Walesy a ostatních členů Solidarity na dialog a mírové řešení problémů způsobil, že nebylo zabráněno účasti komunistů na nové vládě. Po čtyřech letech od pádu komunismu, i přes skutečnost, že se Lech Walesa stal prezidentem, si polští občané znovu zvolili vládu s reformovanými komunisty.

4. Jan Pavel II. jako morální autorita

Osobnost Jana Pavla II. neodmyslitelně patří k symbolům protestu proti komunistickému režimu. Jakožto osobnost angažující se v církevním životě byla jeho činnost sledována státní bezpečností již dlouho před jeho zvolením do funkce papeže. Jeho zvolení jako prvního polského papeže v historii znamenalo pro drtivou většinu Poláků obrovské morální povzbuzení, a významně přispělo k odporu polských obyvatel vůči totalitě.

4.1 Osobnost Jana Pavla II.

Papež Jan Pavel II. nebyl duchovním vůdcem jen pro katolické věřící, ale „představoval morální autoritu i pro miliony dalších lidí. Odpověď na otázku, odkud pramenilo charisma tohoto papeže, je možné najít u lidí, kteří jej v jeho rodném Polsku znali ještě coby mladého muže plného síly, na samém počátku dráhy duchovního.“ (Vondra, 2005) Jeho životní příběh se stal inspirací pro mnoho osobností veřejného života, a zároveň ho přibližoval těm, kterým byla jeho slova určena.

Karol Józef Wojtyła, pozdější papež Jan Pavel II., se narodil 18. května 1920 ve Wadowicích u Krakova (Polsko). Jeho otec byl důstojník, matka v domácnosti. Karolův bratr Edmund byl o čtrnáct let starší. Jeho mladší sestra Olga zemřela jako malinká šest let předtím (Jan Pavel II, 2017). Karol Wojtyła studoval v Krakově, hrál fotbal a divadlo, a také byl aktivním členem krakovské diecéze. V době, kdy bylo Polsko obsazeno Německem, studoval Karol druhý ročník vysoké školy. Vysoké školy i divadelní činnost byla zakázána, a proto Karolův činoherní soubor musel pokračovat ilegálně. Roky, které následovaly, přinesly Karolovi trpké zkušenosti. „Během války museli polští muži pod dohledem nacistů vykonávat nucené práce a Karol Wojtyła dlouhé hodiny otročil v kamenolomu. V únoru 1941 přišel o otce, který podlehl nemoci. Matka ani bratr už tou dobou nežili a Karol zůstal sám. Jak později napsal - ve věku dvaceti let ztratil všechny, které miloval. Tato kombinace osobní tragédie a nacistického útlaku jej v listopadu 1942 zřejmě přiměla rozhodnout se pro dráhu katolického duchovního. Připojil se k ostatním členům tajného semináře a přes hrozbu poprav, pokud by byl odhalen, vystudoval na kněze. Ještě coby mladý kněz rád spojoval duchovní život s tím sportovním a každé léto se skupinou přátel podnikal výlety do hor.“ (Vondra, 2005). Právě zde byly položeny základy Karolova sociálního citění s těmi, kteří jsou režimem zavražďováni či utlačováni.

Jednou z velkých zkoušek se pro mladého člověka, který se již stal knězem a aspiroval na biskupa, stala „nutnost vzdorovat komunismu, který se stal po válce v Polsku státní doktrínou“ (Vondra, 2005). Poté, co se stal biskupem a následně kardinálem, jeho spojení s Vatikánem bylo čím dál pevnější. Přesto, že se kardinál Wojtyła těšil na mezinárodním poli značné oblibě, bylo pro mnohé překvapením, když byl 16. října 1978 zvolen papežem. Přijal jméno Jan Pavel II. Ihned po zvolení začal podnikat apoštolské cesty po celém světě.

Mnoho církevních i politických představitelů spatřovalo v tomto aktu možné ohrožení. Věděli, že „volba Jana Pavla II. vyplynula především z jeho účasti na druhém vatikánském koncilu a úcty, kterou si v Římě vydobyl jako důvěrník papeže Pavla VI. Již v prvních letech pontifikátu dal najevo svůj postoj. Neváhal vnést do církve větší flexibilitu v teologických otázkách, akceptovat zesílenou soudržnost biskupů, posílit svazky s jinými křesťanskými vyznáními a především zahájit bezprecedentní celosvětový program papežských cest.“ (Davies, 2003, s. 367) Jeho pokrokové a nekonformní postoje znamenaly pro církve zásadní obrat.

Směr, kterým se církve pod vedením nového papeže ubírala, se mnohým nezamlouval. „13. května 1981 na náměstí sv. Petra spáchal na Jana Pavla II. atentát Turek Ali Agca“ (Jan Pavel II., 2017). Musel podstoupit náročnou operaci, ze které se dokázal zotavit. Mohl tak uskutečnit nespočet zahraničních cest, z nichž se jeho cílem stalo mimo jiné rodné Polsko, Česká či Slovenská republika. „30. ledna 2005 naposledy veřejně vedl tradiční nedělní modlitbu Anděl Páně. 1. února 2005 byl hospitalizován, kde s přestávkami zůstal až do 10. března. 30. března 2005 se při generální audienci naposled ukázal v okně Apoštolského paláce. Nebyl schopen promluvit, ale přesto požehnal tisícům poutníků, kteří se shromáždili na náměstí svatého Petra. Jan Pavel II. zemřel 2. dubna 2005.“ (Jan Pavel II., 2017). Jeho nástupcem se stal Benedikt XVI., který v progresivním směru, určeném Janem Pavlem II., pokračoval. Jan Pavel II. byl v roce 2014 papežem Františkem prohlášen za svatého.

4.2 Jan Pavel II. a komunistický režim

Sedmdesátá léta se vyznačovala společensko-církevní krizí. Ačkoliv polští občané si udržovali vysokou míru církevního života, nebylo pochyb, že oficiální režim tuto činnost neschvaluje a snaží se monitorovat každý pohyb vybraných osob.

3.2.1 Postoj Jana Pavla II. k socialistickému zřízení

Když byl v roce 1948 vytvořen sovětský blok a Polsko se stalo jeho součástí, bylo zřejmé, že katoličtí kněží budou muset prokázat loajalitu k novému režimu a zůstat poslušní jeho příkazům. Mladý Wojtyła však záhy zjistil, že režim často umlčuje i ty, kteří vystupují jako jeho příznivci. V rámci svého studia a následného působení na univerzitě v Lublani se inspiroval působením papeže Jana XXIII, jehož přiměl vývoj událostí ve světě přehodnotit přístup ke komunistickým režimům ve střední a východní Evropě. „Východní politika všeobecně nazývaná jako Ostpolitik se stala součástí pastorační koncepce k uvolnění napětí mezi Svatým stolcem a státy východního bloku a současně také umožnila Svatému stolci hrát aktivnější a autonomnější roli v mezinárodních vztazích.“ (Kramer, 1980, s. 287). Jan XXIII. poprvé formuloval tuto novou politiku vůči státům východního bloku v encyklice *Pacem in terris* (Jan XXIII., 1996). Tato encyklika také určila směr zbývající fázi II. vatikánského koncilu.

Tento koncil lze považovat za přelomový. Církevní i světské představitelé se snažili „navázat kontakt mezi moderním světem a oživující a věčnou silou evangelia, přičinit se, aby nadpřirozený řád mohl 'projevit svou účinnost' v řádu opomíjených“ (Luxmoore, 2003, s. 180). Nový přístup vycházel z papežova způsobu chování a projevu „náklonnosti i k těm nejvzdálenějším, ve schopnosti uvědomit si skutečné nesnáze, ve kterých se ocitly východní země, v umění vytvářet ovzduší důvěry a v opravdové snaze nikoho nezranit...“ (Casaroli, 2001, s. 6–7). I přes dostupné informace o praktikách totalitního režimu vyzýval Jan XXIII. k pokračování obnovování kontaktů s vládami východního bloku, avšak současně vybízel k opatrnosti, protože ústupky těmto vládám, které neusilovaly o to, aby církvi poskytly svobodu, byly asymetrické. Byl si vědom skutečnosti, že autoritativní vlády chtěly využít ochoty Svatého stolce a jejím prostřednictvím použít dialog s církví pro vlastní potřeby v rámci politiky uvolňování.

Janův nástupce Pavel VI. Však zastával poněkud odlišný přístup k Ostpolitik. Snaha o větší zapojení Svatého stolce v mezinárodním dění a začínající období détente (politika uvolňování napětí mezi Sovětským svazem, USA a Čínou) vzbudily u Pavla VI. větší důvěru v diplomatické nástroje Svatého stolce, které měly sloužit k ochraně „náboženské svobody, existence a činnosti církve a pro službu 'velkým věcem lidstva': spravedlnosti, sociálnímu pokroku, kultuře a míru. Domníval se, že vzhledem k

takovým cílům nelze odmítnout spolupráci ani s vládami zemí, v nichž situace církve není uspokojující.“ (Casaroli, 2001, s. 12). Nebyl však schopen přesněji vymezit postavení církve vůči totalitním režimům.

Jan Pavel II. si těchto skutečností byl vědom. Zkušenost života v komunistickém Polsku mu nedovolila pokračovat v opatrných ústupcích svých předchůdců. Již jako kardinál byl jedním z důležitých cílů polské Bezpečnostní služby (SB) a sovětské KGB od roku 1971. V letech 1973-74 se situace natolik vyostřila, že byl Wojtyła za obsah svého kázání málem stíhán. Ve svých kázáních například uváděl, že „mezi důležitá práva člověka patří bezpochyby právo na soukromé vlastnictví“ a přirozené právo člověka tvořit soukromá sdružení.“ (Jan Pavel II., Encyklika 1991). Za podobná prohlášení podle polských zákonů hrozil test ve výši 1-10 let. Kardinál si však již stačil vybudovat širokou mezinárodní podporu, a proto se ho Gierekův režim neodvážil zatknout.

Zvolení Karola Wojtyly papežem znamenalo určité ochlazení vztahů mezi komunistickým režimem a Svatým stolcem. Jan Pavel II. přistoupil k řešení této společensko-církevní krize osobitým způsobem. I když nedospěl k jejímu úplnému vyřešení, obhájil význam morálních pravd. Za jeden z jeho úspěchů v rámci řešení krize lze považovat to, že světu v praxi ukázal, „jak je zákon daru vbudován do lidského údělu“ (Weigel, 1999, s. 179–180). Weigel argumentuje, že každý může tohoto stavu dobra dosáhnout, když úspěšně projde filozofickým argumentem a nenechá se strhnout „sociálním konstruktem“. Dále dodává, že díky papežovým schopnostem filozoficky analyzovat náboženské texty našel cestu k lidem, kterým o svém svědectví vyprávěl. Tento způsob přístupu měl vliv především na ty, jež na vlastní kůži zažili období totalitního útisku. Jan Pavel II. nejenže kritizoval lidské prospěchářství a zlozvyk lidí měřit své okolí dle finančního konta, společenského a politického postavení, ale netajil se názorem, že „socialismus považuje jednotlivce jen za nástroj a molekulu společenského organismu, takže jeho blaho je plně podřízeno fungování hospodářsko-společenského mechanismu,“ (Jan Pavel II., Encyklika 1991), což je v přímém rozporu s Božím poselstvím o člověku.

Jan Pavel II. zažil komunismus na vlastní kůži již v době, kdy působil jako biskup. Ze zkušeností věděl, že jakékoliv písemné smlouvy či dohody se Sovětským svazem přinesly více škody než užitku. Církvi se po Berlínské zdi podařilo uchovat katolickou

jednotu s biskupem. Papež v Berlíně působícího biskupa Meisnera velmi podporoval. Na jeho popud bylo v NDR uspořádáno setkání katolíků, kterého se zúčastnilo na 150 000 věřících. „Papež se na zasedání OSN veřejně vyjadřoval k důležitosti lidských práv s důrazem na lidskou svobodu. Ve svém projevu kritizoval systémy, které znevýhodňují věřící, čímž narážel především na sovětský blok. Už tehdy byla nová východní politika Vatikánu znatelná.“ (O’Sullivan 2007, s. 106). „Do roku 1981 už Jan Pavel II. stačil vzbudit naděje antikomunistů po celé východní Evropě, nejvýznamněji svou podporou polských nezávislých odborů Solidarita“ (O’Sullivan 2007, s. 74). Nástup Michaila Gorbačova do vedoucí funkce v Sovětském svazu znamenal nové naděje pro země východní Evropy a také pro katolickou církev. Jan Pavel II. s novým generálním tajemníkem komunistické strany započal aktivní písemnou komunikaci.

Jan Pavel II. podporoval hnutí Solidarita nejen proto, že pocházel z Polska. Jeho etické zásady pocházely nejen z učení katolické církve, ale také z osobního přesvědčení o tom, že žádný člověk nemá právo druhého zotročit ve jménu jakékoliv ideologie. Sám první měsíc prohlásil, že církev za železnou oponou už není církev mlčící, protože promlouvá jeho hlasem. Sám ministr zahraničí Andrej Gromyko hodnotil nového papeže následovně: „Stal se povzbuzením nejen pro katolické Polsko, ale pro věřící ve všech zemích sovětského impéria. Ve srovnání s předchůdci má nový papež mimořádnou a podrobnou znalost mezinárodních problémů, cítí se tam sebejistý.“ (PACNER, 2016, s. 555). Na rozdíl od svých předchůdců se Jan Pavel II. rozhodl, že se s problémy věřících v jednotlivých státech seznámí osobně, a proto již od počátku svého pontifikátu cestoval.

Výše zmíněný Meisner hodnotí papežovu aktivitu velmi pozitivně. Právě osobním přístupem se papeži podařilo dosáhnout poklidného pádu komunismu, aniž by využil politického programu či akce. Papež vždy zdůrazňoval, že v „silně ideologizovaném prostředí, kde jednostranné ovlivňování kalilo vědomí obecné lidské důstojnosti, církev vždy jasně a důrazně hlásala, že každý člověk, ať je jeho osobní přesvědčení jakékoliv, v sobě nosí obraz Boží, a proto zasluhuje úctu“ (Jan Pavel II., 1991). S tímto názorem se však komunistický režim naprosto neztotožňoval, a proto když se Jan Pavel II. rozhodl, že v červnu 1979 navštíví rodnou zemi, tamní funkcionáře vyděsil. Jak zmiňuje Pacner, „šéf polských komunistů Edward Gierek se telefonicky radil s Brežněvem, který mu doporučoval, aby návštěvu odmítl. To však Gierek nemohl udělat, neboť většina jeho

spoluobčanů jsou katolíci. Devítidenní návštěva papeže se proměnila ve svátek celého Polska. I mnozí komunističtí funkcionáři zůstali katolíky, proto se modlili s Janem Pavlem II.“ (PACNER 2016, s. 555).

Jan Pavel II. vstoupil, poprvé ve své funkci, na rodnou zem 2. června 1979. Již během cesty od letiště a na hlavním Varšavském náměstí jej přivítal asi milion Poláků. Následujících devět dnů se ho podařilo spatřit nejméně 10 milionů lidí, u televizních obrazovek sledovalo jeho cestu dalších 25 milionů diváků. Na konci návštěvy papež na rozloučenou prohlásil, že v Krakově je mu drahý každý kámen a každá cihla, čímž dobyl srdce všech obyvatel Krakova. „Kontrast mezi zkorumpovatelností komunistického režimu a morální autoritou katolické církve mohl vidět každý na vlastní oči“ (Vlček, 2015).

Nový papež nezklamal očekávání, která do něj vkládali především jeho krajané. Jeho poutě po Polsku se staly mohutnými všelidovými manifestacemi a jeho slova „Nebojte se!“ vyvolala ve společnosti mohutnou odezvu. Poláci se shodují, že „papežova přítomnost zemi v roce 1979 přímo elektrizovala, a najde se jen málo takových, kteří by vznik mohutného nezávislého odborového svazu Solidarity v příštím roce nedávali do souvislosti s jeho návštěvou.“ (Šustrová, 2015).

Svým působením na stolci svatého Petra působil Jan Pavel II. jako příklad odvahy a laskavého odporu proti těm, kteří raději hrbili záda a spolupracovali na nečistých praktikách komunistického režimu ve snaze zajistit si jeho přízeň. „Odmítal například jmenovat na uprázdněná místa nové biskupy, jestliže byla státní moc (tak jako v Československu) ochotna souhlasit jen s takovými kandidáty, u kterých cítila záruku, že budou dostatečně „poslušní““ (Šustrová, 2015). Jak již bylo zmíněno, do Polska se během osmdesátých let vrátil ještě dvakrát, a pokaždé působil jako podpora těch, kteří se odvážili postavit totalitnímu režimu.

Jako papež kladl Jan Pavel II. v průběhu 80. let menší důraz na mezistátní diplomacii, což mělo vézt k oslabení pozice východních politických vůdců, kteří se v diplomacii dobře vyznali. K oslabení východních režimů a k získání pozornosti mu měly pomoci i jeho proslovy zdůrazňující dodržování lidských práv jako přirozené právo každého jednotlivce a důstojnost založenou na křesťanské víře. Právě svým působením přímo na společnost a veřejné mínění se mu dařilo politiku a situaci v dané zemi ovlivňovat často mnohem víc než prostřednictvím bilaterální diplomacie.

Papežova kázání a návštěvy směřovaly také do ostatních zemí, v nichž byl u moci totalitní režim. Během procesu uvolňování a následného rozpadu SSSR svatý stolec sledoval snahy sovětských republik o získání nezávislosti. V případě baltských republik zůstal Jan Pavel II. u výzev, aby se s Moskvou tyto republiky dohodly bez násilí. Což se po neúspěšném komunistickém puči také stalo a republiky postupně obnovily kromě nezávislosti i diplomatické vztahy s Vatikánem. V případě rozpadu Československa zůstal Vatikán u pozorování celé situace a následně novým republikám poblahopřál k úspěšnému vyřešení sporu. Jinak tomu ale bylo v případě rozpadu Jugoslávie, kdy došlo k několika občanským válkám. Hned na začátku vyzval papež všechny strany, aby upustily od užití násilí. Jeho výzva ale zůstala bez odezvy. Svatý stolec se proto uchýlil k uznání chorvatské a slovinské nezávislosti v naději, že by pak mohlo dojít k zastavení krvavých bojů. V dalších fázích konfliktu pokračovala snaha Vatikánu přispět k jeho ukončení. Organizoval také charitativní a humanitární pomoc pro oblasti zasažené válkou

Papežovy snahy o mírová řešení sporů významně ovlivnily události roku 1989. Ještě po „sametovém“ listopadu, 1.12.1989, se papež sešel s Michailem Gorbačovem. Mladá Fronta psala, že „setkání trvalo přibližně hodinu a půl, papež pak přednesl projev v ruštině a italštině, v němž prohlásil, že Vatikán sleduje s velkým zájmem proces obnovy zahájen Gorbačovem v SSSR, přeje mu úspěch a podporuje každou iniciativu sloužící k lepší ochraně lidských práv v Evropě a k zachování míru po celém světě“ (Mladá fronta, 1989, č. 284, s. 2). Jan Pavel II. si byl dobře vědom obtížností socioekonomického a hospodářského přechodu od socialistické ekonomiky k tržnímu hospodářství a věděl, že zejména v této době potřebují občané jednotlivých postsocialistických zemí silný stmelující příklad, který by jim poskytl oporu a zároveň je dokázal odradit od násilných protestů. Proto mají jeho schůzky se socialistickým vedením silný morální kontext.

Další klíčové datum po pádu komunistického režimu představoval 15. březen 1990, kdy „byly po třiasedmdesáti letech, plných vzájemné neúcty a soupeření, navázány oficiální diplomatické vztahy mezi Vatikánem a Sověty. Do Moskvy byl následně poslán apoštolský nuncius a do Vatikánu mimořádný velvyslanec SSSR.“ (Frais, 2002, s. 102). Tímto datem byl oficiálně uznán pád socialistického bloku na všech společenských úrovních, a katolická církev již přestala být vnímána jako hrozba.

3.2.2 Prvky odporu v encyklikách Jana Pavla II.

Jan Pavel II. představoval pro komunistický režim silného „protivníka“. Ačkoliv on sám se nikdy nestavěl do opozice, ke komunistickým praktikám zstrašování a omezování lidských práv nemohl zůstat lhostejný. V mnohém obratně navazoval na slova svých předchůdců, zejména papeže Lva XIII., který ve své encyklice *Rerum novarum* již v počátcích vzniku socialistického bloku poukazoval proti zestátnění výrobních prostředků. Jan Pavel II. ve své encyklice *Centesimus Annus* také souhlasí s názorem, že společnost by měla být uspořádána na základě zákonodárné, výkonné a soudní moci. Toto uspořádání, dle jeho názoru, odráží realistický pohled na sociální povahu člověka. Upozorňuje však, že „na rozdíl od tohoto pojetí zastává v moderní době totalitarismus marxisticko-leninského ražení názor, že někteří lidé se na základě hlubšího poznání zákonů vývoje společnosti, třídně podmíněného zvláštního postavení nebo kontaktu s vlastními zdroji kolektivního vědomí nemohou mýlit a mohou proto uplatňovat nárok na vykonávání absolutní moci.“ (*Centesimus Annus*, s. 59). Tento názor se naprosto neshodoval s tehdejší propagandou, neboť dělnická třída měla oprávněně v rámci revolučního boje dominovat všem třem složkám moci.

Jan Pavel II. také zdůrazňuje, že „totalitarismus vzniká z popření pravdy v objektivním smyslu; neexistuje-li transcendentní pravda, které poslušen dospěje člověk ke své úplné identitě, pak neexistuje ani zásada, která by spolehlivě zaručovala spravedlivé vztahy mezi lidmi. Jejich třídní, skupinové a národní zájmy je nevyhnutelně uvádějí do vzájemného rozporu. Není-li uznávána transcendentní pravda, triumfuje síla moci a každý se snaží beze zbytku využívat prostředků, které má k dispozici, k prosazování svých zájmů a názorů bez ohledu na práva ostatních.“ (*Centesimus Annus*, s. 59). Naráží zde na názor komunistické propagandy, převzaté z marxistické nauky, hlásající, že náboženství je opium lidstva. Právě víra v existenciální přesah však v člověku vzbuzuje pokoru a respekt ke druhé osobě. Tyto dvě vlastnosti tvoří základ kvalitních lidských vztahů a schopnosti naslouchat. Jan Pavel II. poukazoval na skutečnost, že představitelé komunistického režimu jakýkoliv existenciální přesah odmítají, postrádají tak schopnost skutečného dialogu a své názory prosazují pouze nátlakem z pozice moci.

V encyklice se dotýká přímo totalitního režimu, který již ze své podstaty nemůže vytvořit žádnou morální základnu, která by umožňovala bližší spojení církve a státu.

Upozorňuje, že „kultura a praxe totalitarismu s sebou nesou popírání církve. Stát nebo strana, která věří, že dokáže v dějinách uskutečňovat absolutní dobro, a která sama sebe nadřazuje všem hodnotám, nemůže připustit, aby bylo přiznáno objektivní kritérium dobra a zla, lišící se od vůle vládnoucích kruhů. Toto kritérium by totiž za určitých okolností mohlo sloužit ke kritickému posuzování jejich jednání.“ (Centesimus Annus, s. 60). Neschopnost komunistického režimu snést kritiku a aktivně se snažit napravit případné chyby představovala pro Jana Pavla II. zásadní problém. Společnost v jednotlivých socialistických zemích byla soustavně přesvědčována, že země vzkvétá, vše se daří, avšak reálný stav věcí tomu naprosto neodpovídal a běžní občané byli nuceni účastnit se této pokrytecké lži. Jak vyjádřil již Pius XII., „církve si cení systém demokracie, protože zajišťuje účast občanů na politickém rozhodování, zaručuje ovládaným možnost volit a kontrolovat své vlády a v případě nutnosti je pokojnou cestou vyměnit. Nemůže proto schvalovat vytváření úzkých vůdčích skupin, které si uzurpují moc na základě svých zvláštních zájmů nebo ideologických záměrů.“ (Centesimus Annus, s. 60). Komunistický režim nemohl dopustit, aby se občané mající jiný názor podíleli na politickém rozhodování, neboť se obával konfrontace se skutečnou realitou.

Jan Pavel II. se ztotožňoval s názorem, že „svoboda však nabývá své plné hodnoty teprve přijetím pravdy. Ve světě bez pravdy ztrácí svoboda svůj základ a člověk je vystaven síle vášni a otevřených nebo skrytých podmíněností.“ (Centesimus Annus, s. 61). Správný křesťan by dle vlastního přesvědčení měl svobodně žít a této hodnotě by měl také sloužit, avšak v dobách komunistické totality vyžadoval tento způsob života velkou osobní odvalu. Bylo nesmírně obtížné, často přímo riskantní, aby člověk „v dialogu s ostatními lidmi věnoval pozornost každému projevu pravdy, s nímž se setká v životě a kultuře jednotlivců a národů; tímto činem však nepřestává dosvědčovat všechno to, čemu ho naučila jeho víra a správné používání rozumu.“ (Centesimus Annus, s. 61). Pro Jana Pavla II. byl život v pravdě jediným možným způsobem odporu proti komunismu.

Jak papež prohlásil již v roce 1980, „člověk žije v mnohotvárných mezilidských vztazích, z nichž vyrůstá „subjektivita společnosti“. Často se však zapomíná na to, že konečným cílem lidského soužití není trh ani stát, neboť sám člověk má jedinečnou hodnotu, jíž mají stát a trh sloužit. Člověk je především bytostí, která hledá pravdu,

snaží se podle ní žít a odhalovat její tajemství v trvalém dialogu, který zahrnuje minulé i budoucí generace.“ (Centesimus Annus, s. 65). Mnohotvárná společnost, v níž jsou lidé schopni vyjadřovat své názory a být odlišní, aniž by vzbuzovali odpor ostatních, představuje pro papeže ideál společnosti.

Z hlediska zájmů, cílů a postojů komunistického režimu je vcelku pochopitelné, že názory Jana Pavla II. byly považovány za hrozbu. V jiné své Encyklice, nazvané *Redemptor Hominis* (Vykoupení člověka), uvádí již v roce 1979 následující názory: „Rozvoj techniky a vývoj současné civilizace, která se vyznačuje právě vládou techniky, vyžadují i přiměřený vývoj mravnosti a etiky. Bohužel se zdá, že tento za technickým vývojem stále zaostává. Proto pokrok, sám v sobě tak podivuhodný, ve kterém není nesnadné postřehnout opravdové znaky velikosti člověka, jak se nám zjevuje ve svých tvůrčích zárodcích na stránkách knihy Geneze již při popisu jeho stvoření, nemůže nevyvolat četné obavy.“ (Redemptor Hominis, 1979). Jan Pavel II. si klade především otázku, zdali činí tento pokrok život člověka lidštějším a snesitelnějším, zdali neodporuje zachování důstojnosti člověka. Dle jeho názoru v mnoha ohledech takový opravdu je, ale přináší s sebou také mnohá rizika. Pokud chce člověk žít život v pravdě, nesmí si přestat klást otázky: „Stává se člověk jako člověk tímto pokrokem opravdu lepším, stává se duchovně zralejším, uvědomuje si plněji důstojnost svého lidství, je zodpovědnější a přístupnější vůči druhým, především vůči těm nejpotřebnějším a nejslabším, je ochotnější poskytovat pomoc všem ostatním?“ (Redemptor Hominis, 1979). Důrazně však upozorňuje, že pojmem „lepší člověk“ zde nemyslí ten samý obsah jako komunistická propaganda. Lepším člověkem myslí zde Jan Pavel II. člověka duchovně vyspělejšího, svobodnějšího a uvědomělejšího, nikoliv ve smyslu revolučního pokroku, ale ve smyslu svobodnějšího ducha, který dokáže akceptovat odlišnost jiných a nevnučuje jim osobní pravdu.

Jan Pavel II. se ve svých kázáních věnoval také hospodářské otázce. Vnímal, že společenské problémy nelze od těch ekonomických oddělit, a zároveň nesouhlasil s přílišnou orientací komunistického režimu na materiální oblast života. Ve své encyklice napsal: „Stojíme tu před velkým dramatem, které nemůže nikoho nechat lhostejným. Neboť ten, který se na jedné straně snaží vytěžit co největší zisk, na druhé straně však na něj též doplácí svou škodou a nespravedlností, je vždy člověk. Drama se ještě více zostrňuje tím, že v sousedství odstrkovaných žijí privilegované společenské

třídy a země tonoucí v nadbytku, jež hromadí pozemské statky v nadměrném stupni a jejichž bohatství tím, že bývá zneužíváno, se často stává příčinou rozmanitých bled. Připojme k tomu inflační horečku a metlu nezaměstnanosti, jež jsou dalšími příznaky tohoto mravního nepořádku, projevujícího se v situaci současného světa, a vyžadujícího proto smělých a tvůrčích řešení, která by odpovídala opravdové důstojnosti člověka.“ (Redemptor Hominis, 1979). Uvědomoval si, že orientace na materiálně má odvést občany od přemýšlení nad duchovními věcmi. Kritizuje do jisté míry i skutečnost, že komunistický režim zneužil i přirozenou potřebu člověka založit rodinu - ve chvílích, kdy se člověk snaží zabezpečit své nejbližší, nezbyvá mu příliš času na úvahy o existenciálním přesahu. Zároveň jsou jeho děti používány jako prostředek k zastrahování a k mocenskému útlaku. Člověk tak přichází nejen o svobodnou volbu, ale též o samotnou důstojnost.

Jak sám zdůrazňuje, „tento úkol není neuskutečnitelný. Podnětem k účinnému hledání přiměřených institucí a mechanismů se musí stát zásada solidarity, pojatá v širokém smyslu slova. Tu je třeba uplatňovat jak v oblasti obchodních styků, kde je třeba nechat se vést zákony zdravé soutěživosti, tak i při rozsáhlejších a bezprostřednějším novém způsobu rozdělování bohatství země a kontroly nad ním, aby národy, které teprve procházejí obdobím hospodářského rozvoje, mohly nejen uspokojit své základní požadavky, nýbrž se též postupně a účinně dále rozvíjet.“ (Redemptor Hominis, 1979).

Ve své encyklice dále uvádí, že „základní smysl existence státu jako politického společenství spočívá v tom, že celá společnost a ti, kdo ji tvoří, tj. lid, je pánem a tvůrcem vlastního osudu“ (Redemptor Hominis, 1979). Potvrzuje však, že tohoto nelze dosáhnout tam, kde namísto výkonu moci za morální účasti společnosti či národa drží veškeré složky moci pouze určitá skupina, která zbytek společnosti nutí, aby se jí podrobily. „Tyto věci jsou velmi podstatné v naší epoše, v níž nesmírně vzrostlo sociální uvědomění lidí a spolu s ním i potřeba opravdové účasti občanů na politickém životě společenství, s přihlédnutím na konkrétní poměry každého národa a na nezbytnou účinnost veřejné moci. Tyto problémy jsou prvořadě důležitosti i pro pokrok samého člověka a celkový rozvoj jeho lidství.“ (Redemptor Hominis, 1979). Papež se domnívá, že pokud člověk dokáže období totality překonat, posune tím nejen chápání vlastního osudu a života, ale také pochopení celého lidství.

V neposlední řadě Jan Pavel II. zdůrazňuje, že „církve vždy učila, že je povinností člověka pracovat pro obecné blaho, a tím také vychovávala každému státu dobré občany. Kromě toho vždy učila, že základní povinností veřejné moci je péče o obecné blaho společnosti; odtud vyplývají i její základní práva. Právě ve jménu těchto předpokladů, týkajících se objektivního etického řádu, nelze práva veřejné moci chápat jinak než na základě respektování objektivních a neporušitelných práv člověka. Obecné dobro, jemuž veřejná moc ve státě slouží, je plně dosaženo jen tehdy, když si všichni občané jsou jisti svými právy.“ (Redemptor Hominis, 1979).

V totalitním režimu však tato jistota neexistuje, lidé jsou neustále konfrontováni ve své loajalitě vůči politickému vedení a proto dochází „k rozkladu společnosti, k opozici občanů vůči veřejné moci, anebo k situaci útlaku, zastrašování, násilí a terorismu; o tom nám poskytly mnoho příkladů totalitní režimy našeho století. Princip lidských práv se proto hluboce dotýká oblasti sociální spravedlnosti a stává se měřítkem pro její zásadní prověřování v životě politických organismů. Mezi tato práva patří, a oprávněně, i právo na náboženskou svobodu a na svobodu svědomí.“ (Redemptor Hominis, 1979). Kde není svoboda, nemůže být ani pravda.

4.3 Jan Pavel II. a Solidarita

V červnu 1979, jel papež na oficiální návštěvu do rodného Polska. „Necelý rok poté vzniklo hnutí Solidarita,“ připomíná Maciej Ruczaj, politolog, který působí na Polském institutu v Praze. Na bráně gdaňských loděnic visel během stávkových tammích dělníků proti komunistickému režimu portrét Jana Pavla II. Papež ale také zapůsobil na polského vůdce komunistické strany Wojciecha Jaruzelského, který v obavách z dělnických protestů a hnutí Solidarita vyhlásil v roce 1981 výjimečný stav. „Církve se stala prostředníkem jednání mezi vládou a opozicí,“ vysvětluje Ruczaj v rozhovoru pro Rádio Česko. Ruczaj poukazuje také na údajnou koordinaci podpory hnutí Solidarita mezi Vatikánem a Američany (Mašková, 2011).

O rok později založili dělníci znechucení hospodářskými a politickými poměry v gdaňských loděnicích nezávislé odborové sdružení Solidarita. Jejich morální oporou byl papež. Solidarita vedená elektrikářem Lechem Walesou prosadila řadu základních demokratických požadavků: svobodu slova a tisku, právo na stávku, propuštění politických vězňů či svobodné odbory (Pacner, 2016, s. 555). Zákaz Solidarity postavil církve do role jediné tolerované instituce v Polsku a mnozí občané předpokládali, že

opozici vůči vládě převezme právě ona. „Stále častěji se šířily různé formy alternativní kultury existující vedle oficiálních institucí a v této oblasti byla role církve nezastupitelná“ (Paczkowski, 2000, s. 326). V tomto smyslu lze chápat i touhu papeže vrátit se do Polska, protože „cítíl povinnost pomoci svým rodákům znovuobjevit víru v sebe a vrátit jim naději“ (Dziwisz, 2007, s. 107). Vyhlášení výjimečného stavu v Polsku jen umocnilo papežovu touhu podpořit svou zemi. Usoudil, že návštěva je vhodným způsobem, jak vyjádřit svůj nesouhlas s danou situací a současně podpořit ty, kteří se aktivně zasazují o odpor proti režimu.

Úspěch Solidarity byl dán souběhem řady vlivů, domácích i zahraničních. Čtvrt století po vzniku Solidarity se však historici, intelektuálové a publicisté vesměs shodují v jedné věci, že totiž Solidarita by buď vůbec nevznikla, nebo by nebyla tak úspěšným hnutím, kdyby jí nepředcházelo zvolení polského kardinála papežem. Sám Lech Walesa s odstupem dvou a půl dekad několikrát zdůraznil, že „mezi jeho spolupracovníky panovaly obavy, jež pramenily z přítomnosti sovětských vojáků v zemi i u jejích hranic. Právě pontifikát Jana Pavla II. označuje Walesa za vůbec nejvýznamnější vzpruhu.“ (Bumba, 2005).

Vliv Jana Pavla II. jak na lidové hnutí, tak na rozhodování někdejších komunistických vůdců zřejmě nikdy nebude možné exaktně změřit. Například Lech Walesa byl v roce 1983 údajně propuštěn z vězení na osobní papežovu přímluvu. A pro většinu Poláků zůstává Jan Pavel II. nezpochybnitelnou morální autoritou. A proto jsou součástí oslav výročí Solidarity i písničky oslavující tuto osobnost. Katolická církev, stejně jako většina lidí v Polsku v 70. letech, příliš nevěřila, že by k pádu komunismu mohlo dojít dříve než za desítky, možná stovky let. Arcibiskup Jozef Žičiński vzpomíná, jak na zprávy o stávkách v Gdaňsku Jan Pavel II. reagoval:

„Večer jsme se sešli u televize, abychom se podívali na zprávy z Polska. Svatý otec byl s námi. Vysílali záběry z gdaňských loděnic a na jejich bráně byl velký papežův portrét jako symbol naděje. Podíval jsem se na jeho tvář, byla vzrušená a napjatá. Když se papeže ptali v roce 1995, kdo porazil komunismus v Evropě, řekl, že komunismus dopadl, jak dopadl, protože vycházel z chybné koncepce člověka.“ (Bumba, 2005). Po pádu komunismu prý Jan Pavel II. nechtěl být označován za hybatele politických změn. Někdejší vůdcové hnutí Solidarita jeho roli pokládají za nezpochybnitelnou. Nebyla však jediným důvodem úspěchu Solidarity.

Polský katolicismus se podle Eamonna Duffyho, profesora historie křesťanství na univerzitě v Cambridge, stal i prostředkem k dosažení občanských svobod. „Dalo jim to obrovskou sebedůvěru ve sporu s režimem. A myslím, že konečný rozpad komunismu - který začal požadavky dělníků v Polsku - měl dominový efekt na zbytek sovětského bloku.“ (*Odkaz papeže Jana Pavla II.*, 2005). Duffy připomíná, že za symbolické gesto lze považovat také Walesův podpis dokumentu, který formálně uznával existenci hnutí Solidarita, plastovou propiskou získanou jako suvenýr u příležitosti papežovy návštěvy. Papežova zkušenost s totalitními režimy se projevila v jeho snaze vždy poskytovat jasné křesťanské stanovisko v konfrontaci s nekřesťanskými ideologiemi. „Důsledně prosazoval svobodu mysli - ne ve smyslu, že lidé by měli dělat, co se jim zlíbí, ale že by měli mít možnost svobodně následovat pravdu, ať je zavede kamkoli. Jeho zavedla na více než sto cest mimo Itálii.“ (*Odkaz papeže Jana Pavla II.*, 2005).

Jak popisuje sám Walesa, učení Jana Pavla II. mělo v roce 1987, při příležitosti jeho třetí návštěvy Polska, jiný charakter než dřív. Při předchozích mších, které vedl v Polsku, se „papež obracel jako by na celý národ, na celou společnost. Teď však se jeho pozornost obrátila na člověka jako individualitu, snažil se ukázat mu cestu, kterou musí ujít od sebe k druhým. (Walesa, 2011, s. 201) Ačkoliv sám papež tehdy ještě netušil, jak blízko je pád komunistického režimu, snažil se všem posluchačům předat poselství, že se změnami musí každý nejprve začít sám u sebe. V jednom ze svých kázání v Polsku prohlásil: „Člověk není sám, žije s ostatními, díky ostatním. Z hlediska společné soudržnosti musí mít každý dostatek prostoru. Jedním z důležitých úkolů státu je vytvářet tento prostor tak, aby každý mohl prací rozvíjet sám sebe, prostor člověka ve společném životě je zároveň podmínkou společného dobra. Jestliže se člověku tato možnost odpírá, jestliže ho svírají pro lidské možnosti a iniciativu příliš těsné normy, je to proti společnosti, proti společnému dobru.“ (Lech Walesa, 2011, s. 201) Pokud není člověku dán prostor na vlastní zdokonalení, nelze dlouhodobě udržet slušnou a solidární společnost.

4.4 Návštěva Jana Pavla II. v Československu

Zatímco v Polsku nedokázali komunističtí představitelé návštěvě Jana Pavla II. zabránit, v Československu podobný incident nedopustili. O papežových slovech a poselstvích se mohli dočíst pouze v neoficiálních tiskovinách. Veřejná média o průběhu návštěv Jana Pavla II. informovala pouze sporadicky. Roky předcházející návštěvě Jana Pavla II.

v Československu se nesly ve znamení mírného uvolňování situace. Přesto však ještě počátkem roku 1988 Rudé právo otisklo článek *Pohrobci klerofašismu*, v němž uvádí, že „určité kruhy na Západě vyvíjejí tlak, aby církve v Československu zintenzivnily nejen náboženskou, ale zejména politickou činnost. Mimo jiné stupňují nátlak na duchovní, kteří mají loajální postoj k socialistickému zřízení, aby od tohoto kurzu upustili a následovali militantní odpůrce socialismu.“ (Rudé právo, 12. 2. 1988, s. 5). Dále se zde uvádí, že „stát dostatečně naplňuje náboženské potřeby svých občanů, a politický klerikalismus ztratil své místo. Pouze samozvanci se nazývají za představitele neexistující katolické protisocialistické opozice. Nemají nic společného s většinou věřících, která vnitřně přijala socialismus.“ (Rudé právo, 12. 2. 1988, s. 5). Vzhledem k velmi malé základně věřících se socialistické propagandě dařilo udržet zdání spojitosti nespolupracujících církevních představitelů a imperialistického nebezpečí.

Již krátce po převratu prohlásil kardinál Tomášek, že je v zájmu všech věřících občanů Československa, aby papež do této země zavítal co nejdříve. V roce 1989 dostal papež Jan Pavel II. od prezidenta Václava Havla pozvání k návštěvě, což ho velice potěšilo. První návštěva hlavy katolické církve v historii, byla svátkem pro věřící. Papež zavítal do země, v níž byla církev po 40 let jednou z nejperzekuovanějších ve východní Evropě.

Nepřekvapí proto, že mezi oběťmi diktatury proletariátu možno nalézt i 28 umučených kněží a dvě utýrané řeholnice. Bolševickými žaláři pak prošlo 829 kněží a představitelů řádů a 101 řeholnic. Tisíce dalších, včetně pražského arcibiskupa Josefa Berana, pak byly internovány. Komunismus byl totiž především pseudonáboženstvím-vírou ve všemohoucího člověka, jemuž se vlastními silami podaří nastolit věčný ráj na zemi. Komunismus byl v tomto smyslu antikřesťanstvím, a proto také spatřoval svého velkého protivníka v katolické církvi. (Katolický týdeník, 20.-26. února 2018, roč. XXIX).

Pouť Jana Pavla II. se v roce 1990 stala symbolem změn, kterými tento region v oblasti náboženských svobod a vztahu mezi církvemi a státem procházel. Konkrétně „mezi Prahou a Vatikánem byly kontakty po celé poválečné období nejhorší ve srovnání s ostatními východoevropskými zeměmi. Posun přišel až těsně před papežovou návštěvou, kdy se Československo stalo čtvrtým státem Varšavské smlouvy, který obnovil vztahy se Svatým stolcem.“ (ČTK, 2010). Obnovení vzájemných vztahů nebylo

pouze formální – Václav Havel navázal s Janem Pavlem II. skutečně vřelý vztah, a byl také jedním z důvodů, proč se Jan Pavel II. do České republiky rád vracel. V této zemi si musel svou základnu stoupenců vybudovat až po převratu, neboť komunistická moc dokázala církev během čtyřiceti let téměř umlčet. Velmi též pomohl papežův vstřícný krok k uznání ostatních křesťanských církví, zejména církve Husitské. Občané ho začali vnímat jako hlavu křesťanského světa, nikoliv pouze katolické církve.

Ke vztahům Jana Pavla II. a československých církevních představitelů se vyjádřil také historik Jaroslav Šebek. V rozhovoru pro Český rozhlas připomněl, že napjaté vztahy mezi komunistickým režimem, s ním spolupracujícími věřícími a Vatikánem byly umocněny vydáním dekretu *Quidam episcopi*, kterým Vatikán v roce 1982 zakázal činnost československého prorežimního hnutí duchovních *Pacem in terris*. „Dnešní kardinál Miloslav Vlk Českému rozhlasu již v 80. letech přiznal, že tento počín ho velmi potěšil, ale sám za projev přízně papežovi musel několikrát mýt okna“ (Mašková, 2011). Změny poměrů v československé katolické církvi po nástupu Jana Pavla II. si však všímali zejména disidenti, například psycholožka Dana Němcová. „Tehdejší kardinál František Tomášek získal obrovskou odvahu a exponoval se v obraně lidských práv,“ vzpomínala Němcová (Mašková, 2011).

Příjezd papeže Jana Pavla II. do Československa tedy znamenal nejen definitivní potvrzení pádu totalitního režimu, ale též sjednocení katolických frakcí uvnitř církve československé, a též uznání ostatních křesťanských církví. Ve svém proslovu, který byl rozčleněn do několika oblastí, Jan Pavel II. zdůraznil, že „poslání církve není rázu politického, hospodářského nebo sociálního. Nelze ji směšovat se státem. Ve svobodné a demokratické společnosti mají však církve a stát ve vzájemném respektu pěstovat zdravou spolupráci v zájmu všestranného rozvoje lidské osobnosti. Církve napomáhá tomu, aby se uvnitř národa i mezi národy stále více rozmáhala spravedlnost a láska, podporuje i politickou svobodu a odpovědnost občanů. K jejímu učení víry patří i sociální nauka, která se z hlediska mravního vyslovuje k otázkám veřejného a politického života, vyžadují – li to základní práva člověka nebo spása duší.“ (Jan Pavel II., 1990, s. 32-33). Jan Pavel II. potvrdil názor, že církve nemá a nesmí mlčet, páchá-li se na jakémkoliv člověku bezpráví. Navázal též na slova svých předchůdců, kteří uznali, že církve za vlády nacistů zachovávala přílišnou zdrženlivost, a dokonce se veřejně

omluvil Židům. I tento postoj mu pomohl získat si respekt a úctu mezi nekatolíky a příslušníky jiných náboženských směrů.

Výše uvedená slova pouze potvrzují, že sám papež soucítil s lidmi, kteří nejen za komunistického režimu byli nuceni čelit persekuci a ponižování. Skutečnost, že se tato návštěva odehrála pouze necelý půlrok po formálním pádu komunistického režimu, svědčí o silném poutu, který tento polský rodák cítil k Československu a jeho novému prezidentovi Václavu Havlovi. Sám Havel ho v jednom ze svých proslovů při první návštěvě vítá slovy: „Vítám Vás jako Slovana, který rozumí naší řeči a sám jí mluví. Možná též proto, že jste poznal na vlastní kůži nelidskost totalitního režimu, spojil jste svůj pontifikát s ideou lidských práv. Vítám Vás tedy i jako našeho učitele a spolubojovníka, který dobře ví, jakou hodnotou je mír, tolerance, svoboda úcta člověka k člověku.“ (Jan Pavel II., 1990, s. 59). Jan Pavel II. tak překročil stín svých předchůdců a dokázal to, co před ním nedokázal žádný jiný papež – spojit rozdělené světy, země s různou historií a budoucností, tak, aby kráčely stejným směrem – ke svobodě a demokracii.

5. Vyhodnocení výzkumných otázek

5.1 Jaké jsou obecné znaky mravního vůdcovství?

Výše uvedené osobnosti, jak již bylo uvedeno, představovaly, a dosud představují, symboly mravních vůdců své doby. V rámci studia životních osudů každého z nich byl zjištěn jeden pozoruhodný prvek – ani jeden z těchto mužů se sám za vůdce v jakémkoliv smyslu neprohlásil. K vedoucí úloze ve společnosti je vedla především touha moci vyjádřit svůj názor a žít podle principů, kterým věří, aniž by za to byli persekuováni.

Ze způsobu života, veřejného vystupování a zejména z názorů, které uváděli v rámci rozhovorů, lze vyvodit určité obecné rysy či znaky, kterými by měl každý mravní vůdce či mravní symbol disponovat. Jedním z nich je nepochybně **charisma** spojené se **schopností oslovit širší masy lidí**. Václav Havel začal oslovovat veřejnost prostřednictvím svých divadelních her, v nichž se ukazovala jeho názorová vyhraněnost a odvaha vyjádřit se i k tématům, kterými se ostatní neodvážili zabývat. Jeho charisma bylo nepochybně spjato s určitou neústupností, neboť zastával stejné názory bez ohledu na dobu, v níž je vyslovoval.

Podobné charisma vyzařoval také Lech Walesa, který však namísto diváků oslovil jedince a skupiny z dělnického prostředí. Ačkoliv se na vůdčí pozici dostal, dle svého názoru, spíše nedopatřením, dokázal o svých postojích přesvědčit také ostatní spolupracovníky, přátele a následně také ostatní obyvatele Polska, kteří opakovaně naráželi na neschopnost socialistického systému splnit své sliby a závazky. Své charisma využil také Jan Pavel II., který se otevřeně vzepřel spolupráci s komunistickým režimem a poukázal na některé z kněží, kteří s režimem aktivně kooperovali. Díky svým osobnostním předpokladům dokázal stmelit katolické věřící i v zemích, kde komunistická diktatura nevládla, a, podobně jako Václav Havel, si získal podporu v mezinárodním kontextu.

Dle obvyklých předpokladů by měl mravní vůdce žít také mravní a ctnostný život. V tomto bodu se každý z výše uvedených poněkud lišil. Václav Havel se nijak netajil svým vřelým vztahem k opačnému pohlaví, a vzhledem k dobrému materiálnímu zázemí si nemusel příliš odpírat. Jeho mravní autorita zde vyplývala z **jednotných postojů a názorů**, zejména v oblasti lidských práv, humanismu a tolerance. Jak sám uvádí, je nezbytné „otevřeně se postavit linii „realismu“ charakterizovatelného v jádře

ideou, že „vrabec v hrsti je lepší než holub na střeše“. Čelit té provinciální politické tradici, která místo aby se jako každá správná politika pokoušela překročit limity historicko-sociálního stavu společnosti, těmto limitům vychází vstříc a naopak je podporuje.“ (Lederer, 1978). Nechtěl se smířit s malostí, kterou komunistický režim nepřímo podporoval, a nebyl schopen učinit ústupky ani poté, kdy byl zatčen a konfrontován s mocenským aparátem.

Podobným způsobem se ke svému vůdcovství stavěl také Lech Walesa. Kromě ucelených postojů a názorů také disponoval určitou **důrazností** při prosazování svých zájmů. Na rozdíl od Havla nebyl Walesa filozoficky zaměřen, spíše se snažil změnit specifické podmínky určitých skupin dělníků. Havel, podobně jako Jan Pavel II., dokázali své postoje více promyslet, zatímco Lech Walesa se vyrovnával se situacemi až v okamžiku, kdy přišly, mnohdy proto, že neměl na výběr. Mravní vůdcovství by však mělo být postaveno na **obhajobě** určitých **mravních hodnot**, které jsou společností přijímané a sdílené, a tato obhajoba potřebuje být do určité míry promyšlená. V opačném případě pak mohou po delší době vyvstat kontraargumenty, které jsou se symbolem mravního vůdcovství v přímém rozporu – například obvinění ze spolupráce se Státní policií, které bylo před několika lety vzneseno proti Lechu Walesovi.

Dalším význačným rysem jakéhokoliv vůdcovství je **absence strachu**. Jak sám Havel přiznává, zná „přirozeně i to, co zná snad každý – totiž občasnou celkovou úzkost ze života, jakousi obavu, zda svůj život unesu a zda v něm obstojím. Mezi těmito různými strachy ovšem – nevím proč – vůbec není jakýkoli strach politický nebo politicko-existenční nebo strach z politické policie – tyhle strachy vůbec neznám a jsem rád, že aspoň toho jsem ušetřen.“ (Lederer, 1978). Havel, podobně jako Jan Pavel II., se neobává pomsty v takovém měřítku jako většina ostatní populace. Prožil si zkušenost konfiskace majetku, znárodnění toho, co vybudovali jeho předkové, a absence vlastních dětí mu do jisté míry usnadnila zachování odporu vůči mocenské diktatuře. Byl si vědom své stabilní základny podporovatelů, na něž se může spolehnout, a zejména zahraniční podpora způsobila, že v některých směrech se mu státní policie nemohla mstít, neboť by tím podpořila Havlovo tvrzení o potlačování lidských práv, o zastrásování a útlaku.

Také Jan Pavel II. již před zvolením do papežského pontifikátu prošel obdobím ztrát. Poté, co mu zemřelo několik blízkých osob, a na základě několika osobních traumatických zkušeností se rozhodl pro kněžskou dráhu. Jeho široká duchovní základna mu však umožnila spojit osobní **víru**, základní předpoklad jeho působení, s vírou katolickou a s poselstvím, které šířil po celý svůj život: „Svoboda nabývá své plné hodnoty teprve přijetím pravdy. Ve světě bez pravdy ztrácí svoboda svůj základ a člověk je vystaven síle vášni a otevřených nebo skrytých podmíněností.“ (<https://citaty.net/autori/jan-pavel-ii>) Pravda byla v době působení všech zmíněných osobností velmi ožehavým tématem, ohýbala se a překrucovala dle potřeb těch, kdo ji používali jako obhajoby pro své činy a názory. Mravní vůdce však bez jakéhokoliv zaváhání věří, a bytostně přijímá za své, že pravda je jen jedna, a používá ji v nejčistší formě bez ohledu na situaci, v níž se nachází či bez zvažování, jaký prospěch mu z jejího použití plyne.

Člověk, který je považován za mravního vůdce, však neustále musí čelit obviněním z možného nadužívání poselství zahrnující pojmy jako svoboda, pravda, láska či opravdovost. Jeho následovníci inklinují k ikonizaci vůdců a ke snaze zbavit je jejich přirozeného lidství, které v sobě zahrnuje také možnost chybování a změny. Analýza životního příběhu všech třech osobností však ukazuje, že i přes různá mezinárodní ocenění nestojí o umístění na piedestal, z něhož by měli oprávnění udílet mravokárné rady svým obdivovatelům. **Pokora**, s níž přistupují ke svému údělu, pramení právě z vědomí jejich omylnosti – Lech Walesa činil některé ústupky, aby ochránil rodinu, Václav Havel nezastírá, že se v některých situacích rozhodoval s naivitou sobě vlastní, a snad ani neočekával, že by například dopisy psané Gustávu Husákovi skutečně mohly změnit vývoj událostí. Pro Jana Pavla II. představovala pokora součást jeho povolání, a přece lze v rámci analýzy potvrdit, že proto, aby byl věřícími považován za skutečný mravní symbol, potřeboval být pokorným a pravdivým také ve chvílích, kdy se stával opět Karolem Wojtyłą, a jeho papežský stolec byl vzdálený.

Obecné znaky mravního vůdcovství, jak vyplývají z analýzy životního příběhu zkoumaných osobností, v sobě zahrnují výše uvedené znaky, a také zejména **autenticitu** a **opravdovost**. Mnoho vůdčích osobností nedokáže zachovat stejnou míru autenticity i poté, co je jejich každodenní konání podrobena analytickému oku veřejnosti, či pokud je na ně vyvíjen nátlak ze strany mocenského aparátu. Schopnost zachovat si nadhled

nad situací, v níž se nachází, byla vlastní všem výše zmíněným mužům. Každý z nich se také více či méně úspěšně dokázal postavit nátlaku, požadujícímu podrobení a spolupráci s oficiální diktaturou pokroucených polopravd a neustálých ústupků. Právě schopnost stát si za svou pravdou, která byla ve skrytu pravdou i pro ty, co neměli odvahu vystoupit, z nich učinila v očích mezinárodní veřejnosti symboly mravního vůdcovství.

5.2 Jaké znaky všechny vybrané osobnosti spojují?

Základním prvkem všech zmíněných osobností je určitý a definovaný **nesouhlas s komunistickým zřízením**. Každý z vybraných mužů byl velmi ovlivněn prostředím nesvobody, kde nebylo možné svobodně vyjádřit svůj názor a hájit základní lidská práva. Ačkoliv každý z nich pocházel z odlišného sociálně-kulturního zázemí, v určité fázi svého života se setkali s projevy svévolné moci takovým způsobem, že k tomu nemohli zůstat lhostejní. Ať již to byla neschopnost režimu dodržet sliby dané dělníkům v gdaňských loděnicích, zákaz publikační a veřejné činnosti z důvodu nevyhovujícího kádrového profilu či vědomí opakovaného potlačování základních hodnot křesťanské víry, všichni tito muži dokázali projevit svůj názor způsobem napomáhajícím k postupnému rozkladu komunistického režimu.

Právě zastávání podobných názorů umožnilo určité vzájemné ovlivnění. Společným jmenovatelem se zde stala úcta k hodnotám vycházejícím z křesťanské nauky – rovnost každého jedince, láska k bližnímu, svoboda ducha i člověka jako základní lidské právo apod. Václav Havel a Jan Pavel II. inklinovali spíše k filozofickému pojetí těchto hodnot, snažili se pozvednout realitu lidského bytí nad starosti každodenního života a nabídnout svým příznivcům a následovníkům komplexní humanistický pohled na práva i povinnosti každého jedince. Věřili v osobní odpovědnost, ve schopnost každého jedince rozpoznat dobré od zlého a dobrovolně se rozhodnout, jakou cestu si zvolí.

Lech Walesa tyto hodnoty uplatňoval spíše prakticky. Ačkoliv nezapíral, že sdružení Solidarita se do jisté míry inspirovala sdružením kolem Charty 77, jeho činnost zahrnovala mnohem více reálného boje za zachování lidských práv nežli filosofické úvahy zobrazující ideální stav celé společnosti. Všichni tři muži však oplývali neobyčejným darem slova, který dokázal povzbudit jejich posluchače a pomocí něhož získávali další příznivce. Jan Pavel II. se ve svých proslovech i kázáních často vracel

k situaci ve své rodné zemi a také k samotnému hnutí Solidarita, poukazoval na způsob, jakým se v Polsku i v ostatních komunistických zemích zachází s každým, kdo projeví jiný názor, a rozhovory Václava Havla se zahraničními novináři zase odhalovaly skutečnou situaci v komunistickém Československu. Tyto osobnosti dokázaly svými přesvědčivými postoji a názory oslovit nejen domácí, ale i zahraniční čtenáře a posluchače, a zajistili si širší podporu nejen během působení proti komunistickému režimu, ale též v rámci nově vznikajících demokratických republik.

Za společný rys se dá nepochybně považovat také určitá spjatost s katolickou vírou. Havlův humanismus vychází zejména z nauky křesťanství, a Walesa se nijak netajil svým příslušenstvím ke katolíkům, ačkoliv již tento fakt působil jako přitěžující okolnost. Karol Wojtyła se stal knězem ještě během druhé světové války a ze své víry neustoupil ani poté, co se víra a náboženství staly pro oficiální režim přežitkem a důraz byl kladen především na materiální zabezpečení. Právě snaha o pozdvižení jedince z běžných starostí a obrácení jeho pozornosti k vyšším věcem, které se ho sice nemuseli bezprostředně týkat, avšak které přece citelně zasahovaly do života všech, tvořila důležité pojítko všech tří osobností. Komunistický režim cíleně odvracel pozornost občana ke snaze o vlastní zabezpečení, a nenabízel prostor pro jakýkoliv přesah v rámci občanské společnosti. Vybrané osobnosti se cele svým veřejným působením snažili podnitit ve svých posluchačích zájem o občanskou společnost, o potřebu dodržovat základní pravidla mezilidského působení, a též se je snažili inspirovat k porozumění již uvedeným lidským hodnotám.

5.3 Jakým způsobem byla každá z vybraných osobností ovlivněna prostředím, v němž vyrůstala?

Prostředí, jež jedinec zakouší během raného mládí a dospívání, má na jeho celoživotní působení významný vliv. Nejinak je tomu také u vybraných osobností. Každý z nich se narodil do jiného zázemí – Václav Havel pocházel z dobře situované rodiny, která si zakládala na dodržování již zmíněných mravních a lidských hodnot, avšak až do nástupu komunistického režimu nezakoušela existenciální problémy. Tato zkušenost může být zdrojem Havlova optimismu, hraničícího s naivitou, neboť i přes zjevné ústrky ze strany státní bezpečnosti nebyl skutečně konfrontován se strachem o budoucnost svých potomků a nebyl vystaven boji o holé přežití. Jak sám uvádí, mohl si dovolit otevřený výstup proti oficiálnímu režimu, neboť jeho manželka byla na případné

represe připravena, a nic jiného si na něm komunisté vzít nemohli. Havlovo domácí prostředí v něm však utvrdilo potřebu revoltovat v míru, za použití pouze zbraní ducha. Komunistický režim však sváděl boj na zcela jiné linii, a proto Havel nemohl svými zbraněmi dosáhnout skutečné změny dříve, nežli tento typ zbraní bude blízký také širší veřejnosti.

Lech Walesa se, naproti tomu, již v dětství musel vyrovnat se ztrátou vlastního otce a s určitými ústrky v kolektivu spolužáků. Na rozdíl od Havla již v mládí musel svést reálný boj o hmotné zabezpečení, neboť nezískával dostatečné finanční prostředky a navíc se opakovaně musel vyrovnat se špatným sociálním prostředím. Jemu vlastním způsobem byla otevřená fyzická konfrontace, které se, jako dělník v loděnici, musel zúčastnit a dokonce jí velel. Nově vzniklé hnutí sice mělo podobný cíl jako Havlova Charta 77, ale Walesa se jeho naplnění domáhal zcela jiným způsobem. Nedostalo se mu vysokoškolského vzdělání, avšak jeho přímá a otevřená oslovení nutila protivníka k zamyšlení a nemožnosti vyhnout se odpovědi. Lech Walesa byl člověk zocelený stávkami a demonstracemi.

Karol Wojtyła měl během svého mládí velmi blízko k divadlu, podobně jako Václav Havel. Během druhé světové války však získal velmi kruté zkušenosti, které ho ovlivnily natolik, že se rozhodl pro život kněze. Zkušenost lásky a přijetí v raném dětství však měla nepochybný vliv na jeho celoživotní důraz na lásku, poznání pravdy a svobody. Nespokojil se pouze s působením v rámci vlastní farnosti. Jeho oficiální protirežimní postoj a neochota spolupracovat se Státní bezpečností přispěly k odchodu Wojtyły do Vatikánu a jeho následnému zvolení papežem. Zkušenosti s tvrdými represemi v pracovním táboře však také přispěly k jeho odlišnému pojetí papežské služby. Ačkoliv se otevřeně k politickým událostem vyjadřovat nechtěl, přesto však svými postoji a důrazem na hodnoty humanismu nezpochybnitelně podporoval protirežimní uskupení. Svého vzdělání a kulturní zázemí využil při četných zahraničních cestách, kdy věřícím po celém světě zprostředkoval zejména svá kázání zdůrazňující rovnost všech lidí na celém světě, bez ohledu na politickou příslušnost, potřebu zachovávat mír a ctít svobodu druhého člověka.

Ve svých kázáních například uváděl, že „mezi důležitá práva člověka patří bezpochyby právo na soukromé vlastnictví a přirozené právo člověka tvořit soukromá sdružení, socialismus považuje jednotlivce jen za nástroj a molekulu společenského

organismu, takže jeho blaho je plně podřízeno fungování hospodářsko-společenského mechanismu,“ (Jan Pavel II., Encyklika 1991). Papež vždy zdůrazňoval, že v „silně ideologizovaném prostředí, kde jednostranné ovlivňování kalilo vědomí obecné lidské důstojnosti, církev vždy jasně a důrazně hlásala, že každý člověk, ať je jeho osobní přesvědčení jakékoliv, v sobě nosí obraz Boží, a proto zasluhuje úctu“ (Jan Pavel II., Encyklika 1991).

6. Diskuse

Osobnosti, které byly nepohodlné komunistickému režimu, se nemusely nutně stát mravními autoritami a symboly protikomunistického režimu. Výše uvedení občané si nekladli za cíl stát se autoritami či lídry. Jejich vedoucí pozice byla určena mnoha okolnostmi, důležitým faktorem se však stalo jejich osobní charisma, odvaha žít a sdělovat důležité mravní zásady, a pomocí vlastního příkladu odhalovat lži a propagandu komunistického režimu.

V rámci porovnání těchto tří osobností, které se aktivně zasadily o pád komunistického režimu, je nezbytné zmínit zejména jejich různý rodinný původ. Václav Havel pocházel z bohaté rodiny, která vlastnila mnoho nemovitostí. Po roce 1948 byla většina těchto nemovitostí znárodněna, a rodina Václava Havla se dostala na seznam odpůrců socialistického zřízení. Již tento fakt by sám o sobě stačil k tomu, aby se v Havlovi probudila touha režimu aktivně vzdorovat. Havel však byl svým založením idealista, věřil v rovnostářské a demokratické složení společnosti, a odporem vedeným pro osobní zisk by popřel své zásady a principy. Etická pravidla dokázal obhájit a dodržovat i v okamžicích, kdy se mnoho jiných občanů nechalo zlomit a raději odsouhlasili legitimitu požadavků komunistického režimu, než aby ztratili práci či ohrozili sebe a své blízké.

Lech Walesa pocházel z nepoměrně skromnějších poměrů. Jako dělník pracující v loděnici se o dění mezi lidmi dozvídal zejména reálnou zkušeností. Sliby komunistických představitelů o pozitivním dopadu socialistického plánování nemohl věřit nikoliv proto, že by to odporovalo jeho mravnímu a ideovému přesvědčení, ale protože mohl vidět, že to v praxi nefunguje. Nebyl umělcem, který by se snažil předat své vidění světa pomocí divadelních her, ani kazatelem, který by mohl oslovit široké masy lidí pomocí víry. Jeho dělnická zkušenost ho přiměla požadovat zlepšení v konkrétních situacích, pro konkrétní lidi a konkrétním způsobem. Změny byly nutné nikoliv pouze proto, aby se naplnila idea občanské společnosti, ale aby mohli dělníci žít v dostatku a byly naplněny základní lidské potřeby. Jeho morální autorita vyplývala zejména z dodržování principů, které hlásal, a nepochybně do jisté míry také z toho, že byl v kritických situacích označen za lídra, aniž by o to vědomě sám usiloval.

Jan Pavel II. během svého pontifikátu zúročil své životní zkušenosti, kterých nabyl ještě před svým vysvěcením na kněze a biskupa. Práce s mladými lidmi na univerzitě

v Lublani mu umožnila získat cenné zkušenosti s prací s mládeží, kterou později zůžitkoval při svých cestách po světě. S jeho osudem se dokázali ztotožnit mnozí chudí obyvatelé ze všech koutů planety, a tento papež tak již pro ně nepředstavoval pouze vzdálenou postavu sídlící ve Vatikánu, ale občana, který je jim podobný, a který se aktivně a přímo zajímá o jejich osudy. Moderní možnosti dopravy nabízely rychlé spojení mezi státy, což usnadňovalo nejen komunikaci, ale také cestování samotné.

Ze všech třech osobností doplácel nejvíce na protirežimní činnost právě Lech Walesa. Komunistický režim v osmdesátých letech využíval k zastrašení svých protivníků také blízké rodinné příslušníky, a Walesa měl, na rozdíl od Václava Havla a Jana Pavla II., děti, které nepochybně nesly určité břímě jeho boje za svobodu. Polský národ vnímal Walesův způsob života o to důrazněji, neboť podobně jako mnoho jiných perzekuovaných osob, musel trpět obavami nejen o svůj osud, ale také o osud své rodiny. Skutečnost, že i přes postihy ze strany režimu setrval na svých zásadách, postojích a hodnotách bylo vnímáno jako přesvědčení, že Lech Walesa patří mezi osobnosti hodné následování. Václav Havel sice pobýval ve vězení déle, nicméně věděl, že jeho žena je relativně v pořádku, a svými dopisy se snažil udržet si i v nelehkých časech jasnou mysl. Ve svých pamětech zdůrazňoval, že udělení Nobelovy ceny Walesovi skutečně přál, neboť oba bojovali za stejnou věc, i když každý jiným způsobem.

Určitý rozdíl mezi oběma disidenty může být spatřen také ve skutečnosti, že zatímco Václavu Havlovi přinášel kontakt se zahraničními médii osobní zisk, Lech Walesa se o osobním zisku nezmiňuje. Havel nepochybně finančně pomáhal provozu celého společenství kolem Charty 77, tato komunita se však na rozdíl od polské Solidarity, těšila přízni pouze několika desítek tisíců občanů. Komunistická propaganda se v obou státech snažila snížit důležitost Solidarity i chartistů, a nutno poznamenat, že v případě chartistů byla úspěšnější. Každý z těchto mužů se však v rámci svých možností snažil, aby se v započaté cestě pokračovalo, a díky svým osobním schopnostem dokázali podporovat ostatní ve chvílích, kdy se již zdálo, že jsou obě hnutí poražena.

Podstatným rozdílem mezi Solidaritou a chartisty je též původ jejich příznivců. Charta vznikla jako reakce na podepsání Helsinské úmluvy o lidských právech, a žádala jejich dodržování. Havel ani jeho přátelé se příliš nezajímali o situaci dělníků, spíše požadovali, aby byl obnoven svobodný duch společnosti, práva na sdružování a projev

vlastního názoru. Solidarita vznikla jako reakce na konkrétní situace přímo v Polsku. Lech Walesa znal těžké podmínky, v nichž je mnoho dělníků nuceno pracovat, a věděl, že mnohá hesla socialistických vůdců jsou jen prázdné lži. Sám se mezi příslušníky inteligence nepočítal, ale dokázal kolem sebe sdružit mnoho umělců a literátů. Chartisté a Solidarita tak používali podobné prostředky – pomocí literárních a jiných uměleckých děl apelovali na vyšší citění občanů a snažili se je pozdvihnout z materiálního světa, do něhož byli vrženi komunismem. Solidarita však více spolupracovala také s dělnickou třídou, což chartisté v takové míře nedokázali.

Pokud lze porovnat osobnost Václava Havla a Jana Pavla II., nepochybně je spojovala jedna důležitá zkušenost – oba dva byli pod drobnohledem Státní bezpečnosti a tajné policie již kvůli okolnostem, v nichž vyrůstali a které by v běžné demokratické společnosti nebyly považovány za hrozbu. Jan Pavel II. inklinoval k církvi již od útlého věku, a jeho rodinná situace v něm tuto touhu jen umocnila. Katolická církev byla nedílnou součástí polské společnosti po mnoho století. Pronásledování katolických kněží oficiálním státním režimem v době míru nedokázalo Karola Wojtylu od účasti na církevním životě odradit. Nejednalo se však o touhu po osobní mstě – Wojtyla znal tvrdé podmínky pracujících a byl si dobře vědom způsobu, jakým se režim zbavuje nepohodlných osob, a proto se jeho odpor vztahoval na všechny lidi dobré vůle. Oba muži se stali nepohodlnými zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy jejich myšlenky začaly oslovovat široké publikum.

Pro všechny tři osobnosti představoval klíčové hodnoty pojem svobody, pravdy a respektu ke druhé osobě. Každý z nich však k těmto pojmům přistupoval z vlastní perspektivy. Václav Havel zdůrazňoval svobodu slova, možnost pravdivě a autenticky zobrazovat postavení člověka ve společnosti a vyjádřit svůj názor bez strachu z mocenské odvety. Lech Walesa žádal, aby bylo naplněno proklamované tvrzení o dobrém postavení dělníka ve společnosti, aby režim naplnil své teze a hesla, pomocí nichž se dostal k moci, a později, kdy již bylo jasné, že toho režim není schopen, aby se celý systém reformoval na tržní hospodářství. Jan Pavel II. měl možnost získat přehled o skutečných podmínkách občanů v různých státech Evropy i ostatních zemích světa, a jeho víra v poklidnou změnu režimu pramenila zejména z přímých svědectví důsledků, které má na každého jedince občanská válka. Lze říci, že všechny tři osobnosti se

ztotožňovaly s tvrzením, že svoboda jednoho končí tam, kde začíná svoboda druhého, a schopnost dialogu postavili na nejvyšší příčku komunikačních dovedností.

ZÁVĚR

Morální autority představují důležitý pilíř společností, o který se mohou občané opřít v nelehkých obdobích. Jedním z typických prvků osobností, které vynikají určitými charakterovými vlastnostmi, je skutečnost, že nikterak netouží po tom stát se autoritami. Těmi se stávají v důsledku určitých rozhodnutí v kritických životních situacích. Svým příkladem dávají společnosti jasný signál, co vše si lze dovolit, jaké jsou hodnoty, které by měly být zachovány a sdíleny, a zejména jak by se měl člověk zachovat ve chvílích útlaku a zastrašování.

Společným prvkem výše popsaných autorit je jejich život v nesvobodě totalitního režimu. Ačkoliv měl každý z nich jinou životní zkušenost, společným jmenovatelem jim byla touha po svobodě, potřeba otevřeně vyjádřit svůj názor a snaha pokusit se o změnu stávajícího nefungujícího systému. Opakovaně se setkávali s odmítnutím, s represemi ze strany komunistického režimu a byli nuceni znovu a znovu obhajovat své názory a postoje. V některých případech se do nebezpečných situací dostali shodou okolností, například v případě Lecha Walesy, který se v počátcích polského odporu postavil do čela coby mluvčí jen proto, že se tam nikdo kvalitnější nevyškytoval. Nebo se k morálním otázkám současné společnosti vyslovovali proto, že to jejich úřad očekával, jako tomu bylo u Karola Wojtyly, který coby Jan Pavel II. musel zaujmout určitý postoj. Společně však zdůrazňovali obecně lidské hodnoty, které však musí být aplikované na každého jedince zvlášť, aby mohla vzniknout svobodná společnost.

Morální autority jsou podstatné i pro současnost. Ačkoliv občané České republiky dostali možnost žít ve státě, kde mohou svobodně vyjádřit svůj názor, nelze popřít, že vývoj událostí po roce 1990 se nevyvíjel přesně tak, jak si představovali. Každá velmoc, ať východní či západní, uplatňuje své principy a zájmy, a je možné, že Václav Havel viděl spolupráci České republiky se zbytkem Evropy příliš optimisticky. Podobně jako Lech Walesa, ani on se nepodílel na převratu proto, aby se poté chopil moci a stal se prezidentem. Tato skutečnost nastala proto, že si to přála většina československé společnosti, která svůj názor dávala najevo v médiích i při politických debatách, kterých se po čtyřiceti letech opět mohla zúčastnit. Za tuto možnost vděčíme mimo jiné i výše zmíněným osobnostem.

Havlovské heslo „Pravda a láska zvítězí nad lží a nenávisť“ dnes pro mnoho občanů zní příliš utopisticky. Často se však zapomíná na skutečnost, že už pouhá možnost vyjádřit svou podporu či nesouhlas, aniž by za to následoval postih, je sama o sobě vítězstvím. Pravda a láska musí především zvítězit u každého jedince zvlášť, neboť společnost netvoří masa bezejmenných, ale jednotlivci s vlastní pravdou. Obstát v této společnosti je obtížnější, každý musí volit sám za sebe a obstát sám před sebou. Není tu již režim obhajující činy bezpráví, existuje zejména vlastní svědomí, které rozhoduje, co je a co není správné.

Domnívám se, že naše generace již vyrůstá v době, kdy musí být morální autoritou zejména každý sám sobě. Mnoho lidí však potřebuje vzory k tomu, aby jim pomohli vyznat se v množství existujících pravd, polopravd a lží. Odkaz Václava Havla, Lecha Walesy i Jana Pavla II. může i dnes mnoha lidem napovědět, jakým směrem by se měli vydat, aby dokázali rozvíjet společnost pravdy, respektu a sounáležitosti, a zejména aby obstáli před vlastním svědomím. Právě svědomí představuje pomyslný most mezi tím, co naši existenci přesahuje, a tím, v čem jsme neodmyslitelně ukotveni.

Literatura

Internetové zdroje

1983: *Pope meets banned union leader Walesa* [online]. BBC, 2005 [cit. 4. 7. 2017].

Dostupné z:

http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/june/23/newsid_4002000/4002537.stm.

BÁRTA, Milan. *Dějiny komunistické totality v Česku v letech 1948–1960* [online].

Stopy totality, 2010 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: <http://www.stopytotality.org/ke-stazeni/dejiny-1948-1960>.

BUMBA, Jan. *Čtvrtstoletí Solidarity* [online]. BBC Czech, 2005 [cit. 4. 7. 2017].

Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/czech/specials/1515_omni_solidarita/index.shtml.

DUDA, Pavel. *Osobnost Lecha Walesy* [online]. Moderní dějiny Polska a

Československa, 2011 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: <http://moderni-dejiny-pl-csr.blogspot.pt/2011/12/osobnost-lecha-waesy.html>.

DUDEK, Antoni. *Krize komunistického režimu v 80. letech* [online]. Paměť a dějiny,

2010, č. 3, [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1003/042-054.pdf>.

Dvacáté výročí návštěvy Jana Pavla II. u nás [online]. ČTK, 2010 [cit. 4. 7. 2017].

Dostupné z:

http://www.christnet.eu/clanky/4389/dvacate_vyroci_navstevy_jana_pavla_ii_u_nas.url.

FORMÁNKOVÁ, Pavlína. *Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s*

americkým broukem [online]. Paměť a dějiny, 2007, č. 1 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0701-20-41.pdf>.

Charta 77 [online]. 1977 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z:

www.nitrafest.sk/sub/nitra89/img/pdf/charta_77.pdf.

Jan Pavel II. *Stručný životopis* [online]. Víra.cz, 2017 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z:

<http://www.vira.cz/Texty/Aktuality/Jan-Pavel-II-blahoreceni.html>.

JANOUGH, František. *Policie zjišťuje každého, kdo mne pozdraví* [online]. Spiegel,

1978, č. 48, s. 180–181. [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné také z:

<https://www.rozhovoryvh.cz/cs/id/5>.

- LEDERER, Jiří. *Snažil bych se naslouchat chytrým lidem* [online]. Rozhovory Václava Havla, 2017 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: <https://www.rozhovoryvh.cz/cs/id/1>.
- Lech Walesa: „Poland today is beyond anything I could have imagined in 1989“* [online]. CNN, 2015 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: <http://edition.cnn.com/2014/06/06/world/europe/lech-walesa-poland-today/index.html>.
- MAŠKOVÁ, Martina. *Přispěl Jan Pavel II. k pádu komunismu?* [online]. Český rozhlas, 2011 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/prispel-jan-pavel-ii-k-padu-komunismu—888896.
- Na straně pravdy proti lži. *Rozhovor Václava Havla s Antoinem Spire* [online]. Le Monde, č. 11881, 10.–11. dubna 1983, s. 8 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: <https://www.rozhovoryvh.cz/cs/id/60>.
- Odkaz papeže Jana Pavla II* [online]. BBC online, 2005 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z http://www.bbc.co.uk/czech/worldnews/story/2005/04/050401_pope_obituary_pckg.shtml.
- SIMPSON, Peggy. The Troubled Reign of Lech Wałęsa in Poland . *Presidential Studies Quarterly*, 1996, vol. 26, issue 2, p. 317 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: search.proquest.com.
- ŠUSTROVÁ, Petruška. *Jan Pavel II. novátor ve všem kromě sexu* [online]. Totalita.cz, 2015 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_pavelj_03.php.
- V Praze to bylo ještě horší* [online]. Informace o Chartě. 1979, roč. 2, č. 1, s. 20. [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: <https://www.rozhovoryvh.cz/cs/id/81>.
- VLČEK, Tomáš. *Jan Pavel II. a polská krize* [online]. Totalita.cz, 2015 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_pavelj_02.php.
- VONDRA, Pavel. *Morální autorita papeže pramenila z jeho mládí v Krakově* [online]. BBC Czech, 2005 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/czech/worldnews/story/2005/04/050405_pope_youth_pckg.shtml.

Literární zdroje

- ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2. vyd. Oikoymenh: Praha, 2013. ISBN 978-80-7298-483-1.
- BALÍK, Jan. *Jan Pavel II. v dialogu s mladými*. Praha: Paulínky, 2010. Katecheze a formace. ISBN 978-80-7450-008-4.
- BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. ISBN 80-86569-89-6.
- BUREŠ, Jan et al. *Česká demokracie po roce 1989*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4283-0.
- CASAROLI, Agostino. *Trýzeň trpělivosti*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-621-3.
- DAVIES, Norman. *Polsko: dějiny národa ve středu Evropy*. Praha: Prostor, 2003. ISBN 80-7260-083-4.
- DZIWIŚ, Stanisław. *Život s Karolem; vzpomínky osobního sekretáře Jana Pavla II*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-173-5.
- GEROVÁ, Irena. *To bude trvat ještě dlouho, než tam bude sedět slušnej člověk...* In: *Vyhrabávačky: deníkové zápisky a rozhovory z let 1988 a 1989*. Praha: Paseka, 2009, s. 129–149. Dostupné také z <https://www.rozhovoryvh.cz/cs/id/11>. ISBN 978-80-7432-003-3.
- HAVEL, Václav; HVÍŽĎALA, Karel. *Dálkový výslech: rozhovor s Karlem Hvižďalou*. Voznice: LEDA, 2015. ISBN 978-80-7335-398-8.
- HAVEL, Václav a Vilém PREČAN. *Do různých stran: eseje a články z let 1983-1989*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1990. Knihovna Lidových novin. ISBN 80-7106-000-3.
- HAVEL, Václav. *Dopisy Olze (červen 1979 - září 1982)*. Brno: Atlantis, 1992. ISBN 80-7108-047-0.
- HAVEL, Václav; ŠULC, Jan a VÍŠKOVÁ, Jarmila. *Eseje a jiné texty z let 1953-1969*. Praha: Torst, 1999. Spisy. ISBN 80-7215-089-8.
- HAVEL, Václav. *Korespondence 1978-2001*. Praha: Akropolis, 2007. ISBN 978-80-86903-54-5.
- HAVEL, Václav. *Largo desolato, Pokoušení, Asanace*. Mnichov: Obrys/Kontur, 1985.

- HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990. ISBN 80-7106-005-5.
- CHWALBA, A. *Polsko 1989 – 2008: Dějiny současnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-80-7325-185-7.
- Interview s Václavem Havlem*. Informace o chartě. 1979, roč. 2, č. 1, s. 20. Dostupné také z: http://scriptum.cz/soubory/scriptum/informace-o-charte-77/infoch_1979_01_ocr.pdf.
- JAGODZIŃSKI, Andrzej. *Jsem s vámi celým srdcem*. Gazeta Wyborcza. 26. – 28. 5. 1989, č. 14, s. 7. Dostupné také z: <https://www.rozhovoryvh.cz/cs/id/9>.
- Jan Pavel II. *21.-22. dubna 1990: projevy-promluvy-poselství*. Praha: Zvon, 1990. ISBN 80-7113-013-3.
- Jan Pavel II. *Centesimus annus*. Praha: Zvon, 1996. Dostupné také z: http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/CentesimusAnnus.htm.
- Jan Pavel II. *REDEMPTOR HOMINIS: Encyklika Jana Pavla II. VYKUPITEL SVĚTA* [online]. Praha: Zvon, 1996 [cit. 4. 7. 2017]. Dostupné také z: <http://www.kebrle.cz/katdocs/RedemptorHominis.htm>.
- Jan Pavel II. *Vstaňte, pojedme!* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-7192-916-6.
- Jan XXIII. *Pacem in terris: Encyklika Jana XXIII. o míru mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě* z 11. dubna 1963. Praha: Zvon, 1996. Dostupné také z: http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/PacemInTerris.htm.
- KAISER, Daniel. *Disident Václav Havel 1936-1989*. Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7432-012-5.
- KOCIAN, Jiří et al. *České průšvihy aneb Prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848 – 1989*. Brno: Barrister a Principal, 2004. ISBN 80-86598-87-X.
- KOSMAN, Marcell. *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN: 978-80-246-1842-5.
- KRAMER, John. *The Vatican's Ostpolitik*. The Review of Politics. 1980, vol. 42, no. 3, pp. 283-308. ISSN 0034-6705.
- KRISEOVÁ, Eda. *Václav Havel: životopis*. Brno: Atlantis, 1991. ISBN 80-7108-024-1.
- LEDERER, Jiří. Říkat pravdu má smysl vždycky, za všech okolností. In: *České rozhovory: 1975-1976* [samizdat]. Praha, 1978. Edice Petlice – sv. 117, s. 36-89. Dostupné také z: <https://www.rozhovoryvh.cz/cs/id/77>.

- LOUŽEK, Marek. Občanská společnost z pohledu plurality. In: JAKL, Ladislav a spol. *Koncept občanské společnosti: Nepřítel svobodného občana?* Sborník textů. Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2012 ISBN 978-80-87460-08-5.
- LUXMOORE, Jonathan; BABIUCH-LUXMOORE, Jolanta. *Vatikán a rudý prapor: zápas o duši východní Evropy : studie o vztahu římskokatolické církve a komunistických států*. Praha: Volvox Globator, 2003. Rubikon. ISBN 80-7207-420-2.
- MEISNER, Joachim. *Mé přátelství s Janem Pavlem II*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-214-5.
- MĚLABUS, Bandi. *Postoj úřadů je stále stejný*. Die Weltwoche. 28. 7. 1988, roč. 56, č. 30, s. 8. Dostupné také z: <https://www.rozhovoryvh.cz/cs/id/46>.
- MLEJNEK, Josef. *Solidarita jako sociální a politické hnutí – pokus o kvadraturu kruhu?* Securitas Imperii. 2012, roč. 20, č. 1, s. 14-35. ISSN 1804-1612.
- MOSKWA, Jacek. *Papež, který změnil svět*. Praha, Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1482-2.
- NISSIM, Gabriele. „*Nepolitická politika*“ *dramatika Václava Havla*. Il Giornale del Popolo. 12. 7. 1986, č. 158, s. 15. Dostupné také z: <https://www.rozhovoryvh.cz/cs/id/7>.
- O'SULLIVAN, John. *Prezident, papež a premiérka: trojice, která změnila svět*. Praha: Ideál, 2007. ISBN-978-80-86995-02-1.
- PACNER, Karel. *Osudové okamžiky 20. století*. Praha: Plus, 2016. ISBN 978-80-25900-68-0.
- PACZKOWSKI, Andrzej. *Půl století dějin Polska 1939 – 1989*. Praha: Academia, 2000. ISBN-80-200-0737-7.
- RATAJ, Jan, HOUDA, Přemysl. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomica 2010. ISBN 978-80-245-1696-7.
- RYCHLÍK, Jan. *Rozdělení Československa: 1989-1992*. Praha: Vyšehrad, 2012. ISBN 80-88880-02-5.
- SCHELL, Manfred. *Vnitřní svobodu mi nikdo vzít nemůže*. Die Welt. 3. 7. 1989, č. 151, s. 9. Dostupné také z: <https://www.rozhovoryvh.cz/cs/id/10>.
- ŠTRAIT, Jaroslav. *České XX. století*. Praha: Futura, 2015. ISBN 978-80-88035-01-5.

- VODIČKA, Karel: Politický systém komunistického Československa. In: VODIČKA, Karel CABADA, Ladislav. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-893-7.
- WEGS, J. Robert a LADRECH, Robert. *Evropa po roce 1945*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-507-0.
- WEIGEL, John. Svědek naděje: životopis papeže Jana Pavla II. Praha: Práh, 2000. ISBN 80-7252-035-0.
- WERNER, Paul. *O pokusu žít v pravdě*. Süddeutsche Zeitung. 10. 10. 1989, č. 233. Dostupné také z: <https://www.rozhovoryvh.cz/cs/id/33>.

Novinové zdroje

Rudé právo, rok 1977, ročník 57; rok 1988, ročník 69; rok 1989, ročník 70:

- Dobrý, Andrej. *Pohrobci klerofašismu*. Rudé právo, 1988, roč. 69, č. 40 ze dne 12. 2. 1988, s. 5.
- Doležal, Václav. *Usvědčují je jejich přátelé*. Rudé právo. 1977, roč. 57, č. 12 ze dne 15. 1. 1977, s. 2.
- *Finanční situace v PLR*. Rudé právo. 1988, roč. 69, č. 13 ze dne 18. 1. 1988, s. 7.
- Mácha, Dalibor. *Poláci o roku 1987*. Rudé právo. 1988, roč. 69, č. 9 ze dne 13. 1. 1988, s. 7.
- Minárik, Pavol. *Do další fáze reformy*. Rudé právo. 1988, roč. 69, č. 5 ze dne 7. 1. 1988, s. 6.
- Minárik, Pavol. *Změna zásad i orientace*. Rudé právo. 1989, roč. 70, č. 242 ze dne 13. 10. 1989, s. 7.
- *Několik otázek Václavu Havlovi*. Rudé právo. 1989, roč. 70, č. 284 ze dne 2. 12. 1989, s. 4.
- *Nekonečné čekání*. Rudé právo. 1988, roč. 69, č. 14 ze dne 19. 1. 1988, s. 7.
- *Nesouhlas odborů*. Rudé právo. 1988, roč. 69, č. 11 ze dne 15. 1. 1988, s. 7.
- *Protisocialistická akce v Gdaňsku*. Rudé právo. 1988, roč. 69, ze dne 29. 11. 1988, s. 7.
- *Provolání československých výborů uměleckých svazů*. Rudé právo. 1977, roč. 57, č. 24 ze dne 29. 1. 1977, s. 1.
- *Republiku si rozvracet nedáme*. Rudé právo. 1977, roč. 57, č. 10 ze dne 13. 1. 1977, s. 1.
- *Umělé konstrukce buržoazní ideologie*. Rudé právo. 1977, roč. 57, č. 11 ze dne 14. 1. 1977, s. 4.
- *Vládní mluvčí o ‚kulatém stolu‘*. Rudé právo. 1989, roč. 70, č. 3 ze dne 4. 1. 1989, s. 7.

- *Ztroskotanci a samozvanci*. Rudé právo. 1977, roč. 57, č. 9 ze dne 12. 1. 1977, s. 2.

Mladá fronta, rok 1977, ročník XXXIII; rok 1980, ročník XXXVI.; rok 1989, ročník XLV:

- *Dvojsmyslná přízeň západu*. Mladá fronta, 1980, č. 218, ze dne 15. září 1980, s. 3.
- *M. Gorbačov jednal s papežem*. Mladá fronta, 1989, č. 284, ze dne 2.12.1989, s. 2.
- *Znovu na plné obrátky*. Mladá fronta, č. 208, ze dne 3. září 1980.

Bandi Mèlabus. Die Weltwoche, 28. 7. 1988, roč. 56, č. 30

Důležitý úkol PSDS. Svobodné slovo. 1980, č. 216, ze dne 12. září 1980, s. 2.

Nahradit výrobní ztráty. Práce, č. 208, ze dne 3. září 1980.

Prinz, Jiří. *Co přinesl rok 1948 církvi?* Katolický týdeník, 20. – 26.února 2018, roč.

XXIX s.4